

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

7508

ԱԽԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԳՍԱՐՆԹԱՅՔ

ՀՐԱՆՑ Ա. ԽԱՆՃԵԱՆ

ՊԱՅԿԵՐԱԶԱՐԳ

ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Բ. ՄԱՍ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ԳՐԱՏՈՒՆ ՆՇԱՆ - ՊԱՊԻԿԵԱՆ

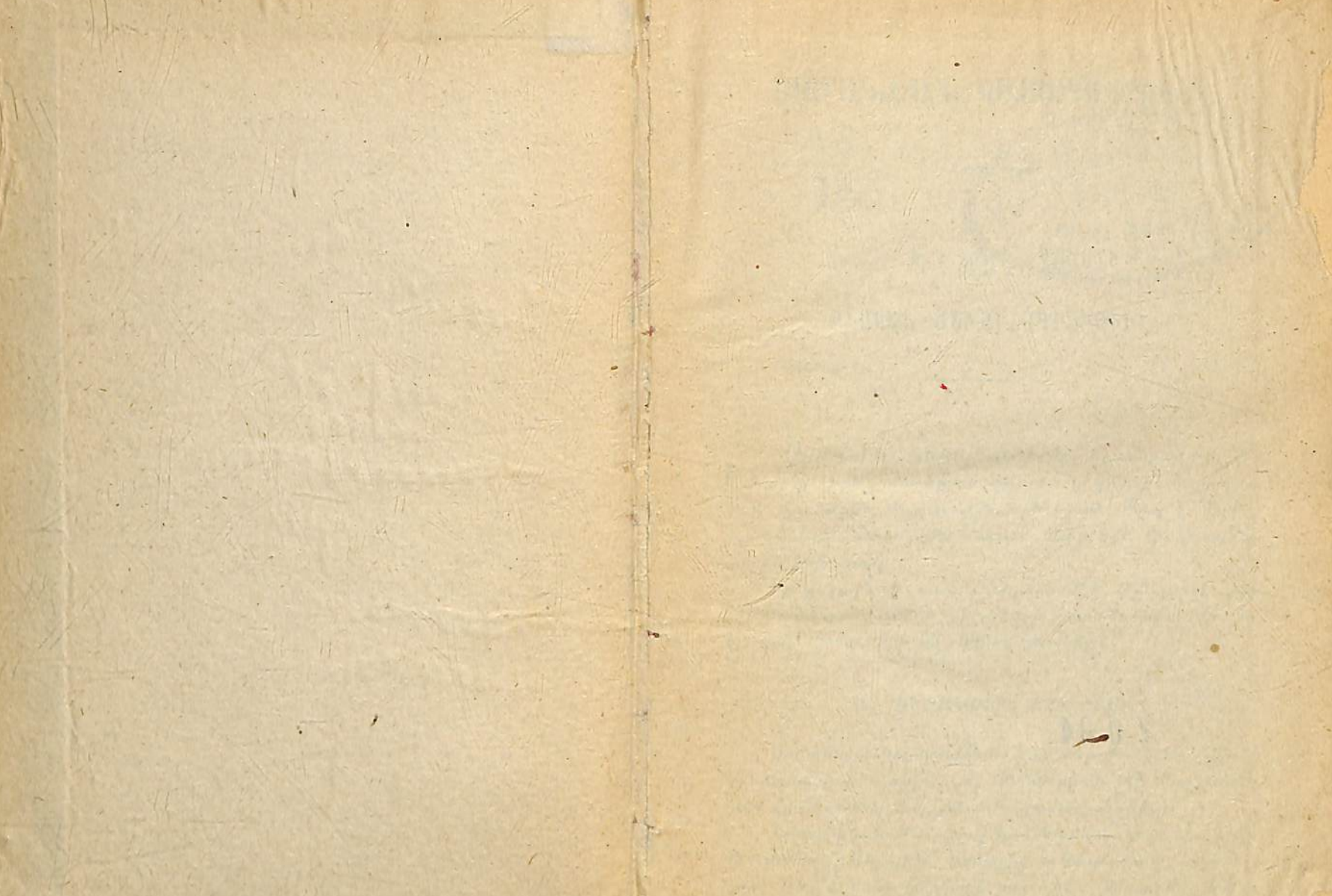
60, ԷՍԿԻ-ԶԱԳԹԻՅԷ ՃԱՍՏԷՍԻ, 60

1902

91(496)

Դ - 26

Handwritten and stamped text in Arabic and French, including 'H. KILIDJIAN LIBRAIRE-ÉDITEUR CONSTANTINOPLE'.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

91(436)

ԿԻ-26

ԿԵ

15554-58

ԳԼՈՒԹ

ԲՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հ.Ս.Ս.Ր.Ա. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

H. KILIDJIAN LIBRAIRE-ÉDITEUR

11004
1875

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ կը տարածուի հին Աշխարհի երեք մասերուն վրայ: Կը զրաւէ Եւրոպայէն, Կան զամաքին հարաւային-արեւելեան մասը, Ասիոյ արեւմտեան-հարաւային մասը եւ Ափրիկէի հիւսիսային-արեւելեան մասը:

Իր ընդարձակ սահմաններուն մէջ կ'ընդգրկէ իբր 2,750,000 քառակուսի քիլոմէտրի տարածութիւն մը, եւ կը պարունակէ իբր 30 միլիոն բնակիչ:

Ա. ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԹՈՒՐԻՍՏ

Օսմանեան Կայսրութեան կարեւոր մասերէն մէկն է Եւրոպական Թուրքիա, որ Դանուբեան իշխանութեանց հետ կը ձեւացնէ Պալքանեան զամաքակազմը:

Եւրոպական Թուրքիոյ սահմաններն են, հիւսիսէն՝ Ռումանիա, Սերպիա, Աւստրիա եւ Գարատաղ. արեւելէն՝ Սեւ ծով եւ Պոսֆորի նեղուցը, հարաւէն՝ Մար-

2004

մարայի ծով, Տարսանելի նեղուց, Արշիպեղազոս եւ Յունաստան, արեւմուտքէն՝ Յնիական եւ Ազրիական ծովերը :

1. Գովափունք. — Եւրոպական Թուրքիոյ ծովափունքը կը թրչին հինգ ծովեր. Ազրիական եւ Յնիական ծովերը, Արշիպեղազոսը, Մարմարան եւ Սև ծովը :

Եւրոպական Թուրքիոյ արեւմտեան ծովեզերքը ընդհանրապէս խորաւորաւ է, մերթ ժանձաղուտ, ու բարձր խորակներով չըջապատուած : Այս ծովեզրին վրայ կը տեսնուին Աւլօնալի եւ Արդայի ծոցերը :

Արշիպեղազոսի ծովափունքը կ'ընծայէ գեղեցիկ խորշեր եւ թերակղզիի բազուկներ : Կարևոր է Սեչաճիկի ծոցը, որուն արեւելեան կողմը կ'երկարի Բադկիսեան քերակղզին իր երկք բազուկներով՝ Բասսանեսրաւ, Լօնկոս եւ Աքօս կամ Այնորոզ : Այս վերջինին արեւելեան կողմը կը գտնուի Օրֆանոյի ծոցը, յետոյ Գալաշայի ծոցը եւ Սարըշապան հրուանդանը, որուն զիմացը կը գտնուի Թասօս կղզին : Այս տեղէն կը սխալ Թրակիոյ ծովեզրը որ կ'ընծայէ նոյնպէս բազմաթիւ խորշեր. ինչպէս Լակօսի ծոցը, Էնօսի ծովախորշը եւ Սարօսի ծոցը, որուն հարաւային կողմը կը յառաջանայ Կեղիպօլուի նեղ թերակղզին :

Այս թերակղզիին երկայնութեամբ՝ Եւրոպայի եւ Ասիոյ միջև կը բացուի Տարսանելի նեղուցը (Հեղեւպոնեսոս) որ Արշիպեղազոսը կը միացնէ Մարմարայի ծովուն հետ :

Մարմարայի ծովեզրը լեռնային է եւ սեղացած՝ մինչև Ռօմօսթօ (Թէքիր-Տաղ), ուրկէ սխալով տակաւ կը ցածնայ եւ Կ. Պոլսոյ մօտ կը ձևւայնէ Չեֆմեհէի ծովածոցերը :

Կ. Պոլսոյ նեղուցը կամ Պօսփոր կը բաժնէ Եւրոպան Ասիայէն եւ Մարմարայի ծովը կը միացնէ Սև ծովուն հետ :

Սև ծովու Օտմանեան եզերքը նոյնպէս բարձր է եւ սեղացած . կ'ընծայէ բազմաթիւ հրուանդաններ, ինչպէս Բումեյի-Ֆեհեր, Էմիսե եւ Բարա-Պուրուս : Էմիսե հրուանդանին ու Բարա-Պուրուսի միջև կը բացուի միայն Պուրկազի ծովախորշը :

2. Հողին բարձրութիւնը. — Եւրոպական Թուրքիա ընդհանրապէս լեռնային երկիր մըն է, եւ կը պարուստակէ բազմաթիւ լեռնադաշտեր ու անառաւսիտ լեռնաշղթաներ, զորս կը կարեն մերթ անանցանելի ու խորունկ կիրճեր եւ մերթ գեղածիժաղ ու արգուանդ հովիտներ :

Կայսրութեան հիւսիս-արեւմտեան կողմը կը տարածուին Տիմարեան Արպեանց ճիւղերը, որոնք իրարու զուգահեռաբար կ'ուղղուին հարաւ-արեւելքէն դէպի հիւսիս-արեւմուտք : Այս բարձրութիւնները կը ծածկեն Պօնիոյ եւ Հերաէկի գաւառները, Մօնիլէնէկրօն ու Ալպանիոյ մէկ մասը : Գլխաւոր գագաթներն են Քօլլիսը (2800 մ.) եւ Տօրմիքօր լեռը (2500 մ. բարձրութեամբ) :

Պուրկարիոյ եւ Արեւելեան Բումեյի մէջտեղ՝ արեւմուտքէն արեւելք կը տարածուի կեղրոնական լեռնաշղթայ մը, Պալբանի գօտին, որուն ճիւղերը կը ծածկեն Արեւելեան Սերպիան, Պուրկարիան ու Բումեյին :

Գտնուրի եւ իր գետակցին թիմօքի միջև Պալքանները կը սկսին Սքարա Բլանիկայի (Հին լեռ) լեռնաշղթայով, որ կը տարածուի մինչև Իսքէր գետակը . գլխաւոր գագաթն է Միճնուր լեռը (2200 մ.), որուն մօտ կը գտնուի Այի-Նիֆօրա կիրճը :

Սթարա-Բլանիկայէն սխալով դէպի արեւելք կը յառաջանայ՝ Թուրքիոյ եւ Պուրկարիոյ մէջտեղ՝ բուն Պալ-

խանը որ կը բաժնէ իրարմէ Արշիպեղազոսի եւ Դանուբի աւազանները եւ կը վերջանայ Սեւ ծովուն վրայ՝ Էմինէ հրուանդանով :

Պալքաններուն բարձրագոյն պահաթն է Ռիչո լեռը, Սամաքովի մօտ (3000 մէյր բարձր), ուրկէ սկսելով Պալքան կը խոնարհի եւ կ'ընծայէ բազմաթիւ կիրճեր, որոնց [մէջ անուանի են Տրայանոսի անցքը (Սօֆիայի ճամբուն վրայ), Շիպիկա եւ Տուրոջ՝ (Շուսիուի ճամբուն վրայ) :

Պալքանէն դէպ ի հարաւ կը բաժնուին երեք զըլ-խաւոր ճիւղեր . մին կը տարածուի Մէսոպոտամիա եւ Սիւրուս գետերուն մէջտեղ՝ Բեռիմ Բիւնիկնա (2700 մ.) անունով . երկրորդը որ կը կոչուի Տեսոթ սաղ (Հոռոսի), լայն հաստամետ մըն է եւ կը տարածուի մինչեւ Արշիպեղազոս, եւ ունի մինչեւ 2000 մէյր բարձրութեամբ գագաթներ : Իսկ երրորդ ճիւղը կ'երթայ դէպ ի հարաւ-արեւելք, այն է Արաւանու Տաղը, որ մինչեւ Կ. Պոլիս բլուրներ կ'արձակէ :

Մարմարայի ծովուն վրայ առանձինն կը բարձրանայ Թեֆլու-Տաղ :

Ռիլօ լեռնէն սկսելով դէպ ի արեւմուտք կը տարածուին Տօլանիցա եւ Քօշիաֆ լեռները, եւ յետոյ Չար-Տաղ :

Այս վերջին հաստամետ որ Եւրոպական Թուրքիոյ բարձրագոյն գագաթը կը պարունակէ (Լիուպօքե՛ն՝ 3050 մէյր), արդի աշխարհագիրներու մեծագոյն մասին կողմէ Պալքանեան ցամաքակղզիին լեռնադրական կեղրոնը կը նկատուի :

Չար-Տաղէն սկսելով լեռներու շարք մը կ'երկարի դէպ ի հարաւ, բաժնելով Ադրիական ծովուն եւ Արշիպեղազոսի աւազանները : Այս խումբին կը պատկանի Նեքեչիա-Բիւնիկնայի լեռնաշղթան, որուն հարաւ-արեւել-

եան կողմը՝ Յունաստանի սահմանին վրայ կը կանդնի համբաւաւորն Ողիւպոս իբր 3000 մէյր բարձրութեամբ, եւ որմէ դէպ ի արեւմուտք կը բաժնուին ուղղահայեաց շղթաներ . առնօք կը ձեւացնեն նախ Կրամոսի հաստամետը կամ Ալպանիոյ լեռները եւ յետոյ Պիւնդոսի Գօսին :

Այս ամէն շղթաներէն բոլորովին անջատ են Քաղկիսեան թերակղզիին լեռները, որոնց մէջ նշանաւոր է Աքոս կամ Այնուրոզ (1935 մէյր) :

3. Ջրագրութիւն.— Եւրոպական Թուրքիոյ արտաքին այս անհարթ ու անմիակերպ հանգամանքը տեղի չթողուր ո՛չ ընդարձակ հովիտներու եւ ոչ ալ մեծ գետերու : Երկիրը ուսողող ջուրի ընթացքները կրնան բաժնուիլ երկու գլխաւոր զառիվայրերու . 1. Արեւմտեան զառիվայր, որ կը պարունակէ Ադրիական եւ Յոնիական ծովերուն հարկատուները, 2. Հարաւ-Արեւելեան զառիվայր, որ կը պարունակէ Արշիպեղազոսի եւ Սեւ ծովու հարկատուները :

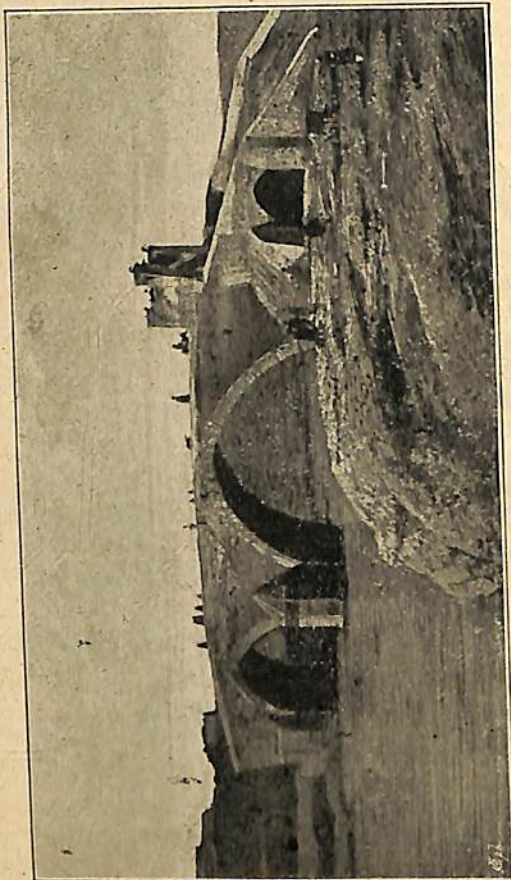
Ա. — Արեւմտեան զառիվայրին գետերն են Պօյանա, Տրիւն, Մաթիս, Սէմէնի եւ Կօլուսա, որ կը թափին Ադրիական ծովը . Քալամա, Լուրօ եւ Արգա, որ կը թափին Յոնիական ծովը :

Պօյանա կը բխի Տօրիթօր լեռնէն՝ Մօրաչա անունով, յետոյ Երոտրայի լիճէն անցնելով կը թափի Ադրիական, Տուչլինեոյի մօտ :

Տրիւն գետը կը կազմուի երկու ճիւղերէ, որոնց մին՝ Սեւ Տրին կ'ելլէ Օխրիտայի լիճէն եւ հարաւէն դէպ ի հիւսիս կը հոսի, իսկ միւսը՝ Սպիտակ Տրին կ'իջնէ Քօմ լեռնէն և կը հոսի հիւսիսէն հարաւ :

Սեմէնի գետը կը բխի Կրամոս լեռներէն :

Արգա գետը կը բխի Պինդոս լեռներէն եւ հիւսիսէն հարաւ հոսելով կը թափի համանուն ծոցը :

Պատ. 1 — Արդա գետակին վրայ Գրգնայի կամուրջը

Բ. — Հարաւ-արեւելեան ղառիվայրին զլիսաւոր դե-
տերն են Վխթրիցա, Վարսար, Սրբումա, Մէսդա եւ
Մարիցա, որ կը թափին Արշիպեղազոսի մէջ, եւ Վէ-
լիքա, որ կը թափի Սեւ ծով, իջնելով Սթրաննա
լեռնէն :

Վխթրիցա կամ Ինճե-Քարասու կը բխի Նէրէչքա Բլանինայէն,
կ'ընդունի Քասթորիա լճին ջուրերը, կը թրջէ Սէրֆիչէի դաշտը, եւ կը
Թափի Սեւանիկի ծոցը :

Վարտար գետը (360 բլմ. երկայն) բազմաթիւ ճիւղերով կ'ելլէ
Չար-Տաղի հաստամետէն եւ Մանասթըրի դաշտը ուղղելով կը Թափի
Նոյնպէս Սեւանիկի ծոցը : Վարտարի մէջ կը հոսին Ձէրնա (Քայասու) եւ
Ձինեա (Էյրիսու) :

Սրբումա կը բխի Վիթօչա լեռնէն, կը հոսի դէպի հարաւ եւ իր մէջ
ընդունելով Սժրումիցա գետակը, կը թրջէ Սէրէզի դաշտը, եւ Թարինոս
լիճը ձեւացնելէ յետոյ կը Թափի Օրֆանոյի ծոցը :

Մարիցա (495 բլմ. երկայն) կը բխի Ռիլօ լեռնէն եւ կը հոսի դէպի
արեւելք, մինչև Էտիրնէ, ուրկէ սկսելով կը դառնայ դէպի հարաւ եւ կը
Թափի Էնօսի ծովխորշը :

Մարիցայի հովիտը արգաւանդ եւ լաւ մշակուած է եւ ամենահա-
րուստ բուսաբերութեամբ ծածկուած :

Մարիցայի մէջ կը հոսին աչ կողմէն՝ Արդա գետակը (Պատ. 1), որ
կ'իջնէ Հոտտոիէն, իսկ ձախ կողմէն՝ Թուննա, որ կ'իջնէ Պալբաննէրէն
եւ Էտիրնէի առջև կը միանայ Մարիցայի, ինչպէս նաև Էրկէնէ, որ կ'իջնէ
Սժրաննա լեռներէն :

Լիճեր. — Եւրոպական Թուրքիա ունի բազմաթիւ
լիճեր, մանաւանդ Ալպանիոյ եւ վերին Մակեդոնիոյ
մէջ : Գարաաաղի սանձմանին վրայ կը գտնուի Շօսրայի
լիճը : Վերին Մակեդոնիոյ լեռնադաշտին վրայ՝ Օլարի-
սայի, Բրեզպայի, Օսքրօլոյի եւ Քասթորիայի լիճերը :
Ստորին Ալպանիոյ մէջ՝ Եանեայի լիճը . Սեւանիկի մօ-
տերը՝ Տօրեան եւ Եհնիճե Վարսար լիճերը : Օրֆանոյի
ծոցին մօտ՝ Պեշիֆ եւ Թափիլոս լիճերը :

Նոյնպէս Կ. Պոլսոյ մօտերը՝ Տերֆօսի լիճը որ Պոլսոյ
ջուր կը հայթայթէ, եւ Չեֆնիճեի երկու փոքր լիճերը :

Բ. ԱՍԻԱԿԱՆ ԵՒ ԱՓՐԻԿԵԱՆ ԹՈՒՐԿԻԱ

Ասիական Թուրքիա՝ որ Օսմանեան Կայսրութեան ամէնէն կարեւոր եւ ընդարձակ մէկ մասն է՝ կը տարածուի Ասիական ցամաքին հարաւային-արեւմտեան կողմը : Իր սահմաններն են՝ հիւսիսին Սև ծով , Պոսֆորի նեղուց , Մարմարայի ծով եւ Տարսանուկի նեղուց . արեւմուտքէն՝ Արշիպելագոս եւ Միջերկրական ծով , Սուէզի ջրանցք եւ Կարմիր ծով . հարաւէն՝ Արաբիա եւ Պարսկային ծոց . արեւելքէն Պարսկաստան եւ Կովկասիա :

Ափրիկեան Թուրքիա կը տարածուի Ափրիկէի հիւսիսային-արեւելեան կողմը , սահման ունենալով հիւսիսէն՝ Միջերկրական ծով . արեւելքէն՝ Կարմիր ծով . հարաւէն՝ Լիբիոյ անապատ եւ Սահարա . արեւմուտքէն՝ Մարօք :

1. Ծովափունք.— Ասիական եւ Ափրիկեան Թուրքիոյ ծովեզերքը կը թրջեն հետեւեալ ծովերը՝ Սև ծով , Մարմարա , Արշիպելագոս , Միջերկրական ծով , Կարմիր ծով եւ Պարսկային ծոց :

Սև ծովուն Ասիական եզերքը ընդհանրապէս նուազ ծամածուռ է . տեղ տեղ կ'ընծայէ սակայն բաւական խորունկ ծովածոցեր : Արեւելքէն դէպի արեւմուտք յառաջանալով կը տեսնենք նախ Տրապիզոնի ծոցը . Եկրոս եւ Քեօրդէ հրաւանդանները . Ունիէի ծոցը , յետոյ Սաւսոնի եւ Սիւնոպի ծոցերը . ինչպէս նաև Պօքրեյիէ եւ Իննէ հրաւանդանները , որոնցմէ սկսելով մինչև Էրեքլիի ծովախորշը կը տեսնուին բազմաթիւ հրաւանդաններ , ինչպէս Քեռեւպի , Տեչիֆի եւ Պապա-Պուրուն :

Մարմարայի ծովափունքը Սև ծովու եզերքէն աւելի ծամածուռ է . հոս կը տեսնուի նախ՝ Իզմիսի եւ Կեռնիէի ծովածոցերուն մէջտեղ՝ Բիւքրանական Թերակղզին որ կը վերջանայ Պօզ-Պուրուն հրաւանդանով . յետոյ Գալիուսադի թերակղզին , որուն մօտ կը գտնուին Մարմարա , Աֆսիա եւ Աջօնի կղզիները :

Արշիպելագոսի ծովափունքը շատ ծամածուռ է եւ կ'ընծայէ բազմաթիւ խորշեր ու թերակղզիներ , ինչպէս Տրովարայի թերակղզին որ կը վերջանայ Պապա Քալիսի հրաւանդանով : Այս թերակղզիին հարաւակողմը կը բացուի Էքրեմիսի ծովածոցը , որուն դէմ կը գտնուի Միսիլի մեծ կղզին : Իզմիսի ծովածոցին եւ Աքալանուլայի (Քուչ-Ասասի) ծոցին միջև կը յառաջանայ Չեչմէի թերակղզին , որուն ծայրը կը գտնուի Քարա Պուրուն , եւ որուն մօտ է Քիոս կղզին : Սփաշանուլայի կամ Եփեսոսի ծոցին հարաւային կողմը՝ ծովեզրին շատ մօտը կը գտնուի Սաւսո կղզին , եւ աւելի դէպի հարաւ՝ Մանեսալիայի եւ Իսրանիֆոյի ծոցերը , որոնց մէջտեղ կը գտնուի Պօսրուն թերակղզին :

Արշիպելագոսի ծովեզրին երկայնութեամբ , հիւսիսէն հարաւ ջրուած են մեծ ու փոքր անհամար կղզիներ , որոնց զլսաւորներն են Սաւնոքրակի , Իւնպրոս , Լեւնոս , Թեւեքսոս , Միսիլի , Քիոս , Սաւսո , Նիֆարիա , Պարմոս , Քօս կամ Իսրանիֆոյ , Սիւնի եւ Հոռոքոս :

Արշիպելագոսի ծովեզրէն նուազ ծամածուռ է Միջերկրականի ծովափունքը , որ Ալիքո հրաւանդանէն սկսելով մինչև Իսիկնէստունի ծովածոցը , շատ տեղ զեղատեսիլ խարակներ միայն կ'ընծայէ : Հոռոքոս կղզիին դէմ կը գտնուի Մաֆրիի ծոցը , որուն եւ Ասալիոյ ծոցին մէջտեղ կը տարածուի Լիկիոյ թերակղզին . Ասալիոյ եւ Մերսինի ծովածոցերուն մէջտեղ կը գտնուի Կիլիկիոյ

լեռնային թերակղզին, որուն հարաւակողմը կը տարածուի Կիպրոս կղզին: Մէրսինի ծոցին արեւելեան կողմը կը սցուի Բարսաբաշ հրաւանդանը եւ ասոր ալ արեւելեան կողմը կը ձեւանայ Իսկիւնհրունի ծովածոցը, ուրիշ սիսելով ծովեզերքը կ'ուղղուի դէպի հարաւ: Այս ծովեզրը՝ որ կըսուի Սուրիոյ ծովեզերք, ընդհանրապէս սեպացած է եւ կ'ընծայէ բազմաթիւ հրաւանդաններ, եւ Լաքաֆիոյ ու Թրիփօղիի ծոցերը միայն: Թրիփօղիէն սիսելով ծովեզրը կը հակի տակաւ դէպի արեւմուտք, ձեւացնելով յաջորդաբար Շաֆա հրաւանդանը, Պերուքի ծովախորշը, Աֆեայի ծովախորշը, որ կը վերջանայ Կարմեղոս հրաւանդանով: Այս կէտէն կը սկսի Պաղեսֆնու ծովեզրը, որ չունի ու եւ է ծամածռութիւն մինչեւ Բոն-Սայիս:

Բոն-Սայիսէն կը սկսի Եգիպտական ծովեզերքը՝ նշանաւոր միայն Նեղոսի ցեղայնովը, զոր ծանծաղուս լճակներ կը շրջապատեն ընդհանրապէս: Եգիպտական ծովեզրին կը յաջորդէ Թարապղոսի ծովափունքը, որ կը անանուէն միայն երկու աւազալից խորունկ ծոցեր, Սիւռի եւ Կապեաի ծոցերը:

Կարմիր ծովը որ Եգիպտոսը Արարիայէն կը բաժնէ՝ Միջերկրականի հետ կը հաղորդակցի Սուեզի ջրանցքով, իսկ Հնդկաց ավիւրանոսին հետ՝ Պապեղ Մակեայի նեղուցով:

Կարմիր ծովու եզերքը՝ սեպացած ու անչէն ընդհանրապէս՝ սակաւաթիւ նաւակայքեր միայն կ'ընծայէ, որոնք սակայն լաւ պատարարուած ալ չեն հովերէն ու փոթորիկներէն:

Կարմիր ծովուն հիւսիսային կողմը՝ Սուեզի եւ Աֆապայի ծոցերուն մէջակը կ'երկարի Սիւնայի Թերակղզին: Ասիական Թուրքիա շատ քիչ ծովեզերք ունի Պարսկային ծոցին վրայ. եւ այն ալ ընդհանրապէս աւա-

զուտ է եւ վատառողջ եւ կ'ընծայէ խուժեր ու ժայռուտ կղզիներ:

Ք. Հողին բարձրութիւնները. — Ասիական Թուրքիոյ արեւմտեան մասը՝ այն է Փոքր Ասիա՝ կը ձեւացնէ ընդարձակ լեռնադաշտ մը — Անատոլի Լեռնադաշտը — որ թեթեւապէս կը հակի դէպի Սեւ ծով: Բօնիս իբր 1200 մէյր վեր է ծովուն երեսէն, իսկ Կեսարիա 1100 մէյր եւ Էնկիրիւ 1080 մէյր:

Այս լեռնադաշտին հիւսիսային կողմը՝ Մարմարայի եւ Սեւ ծովուն երկայնութեամբ կը տարածուի լեռնաշղթայ մը, որ նախ անջատ հաստամեամներէ կը բազկանայ, ինչպէս Քեշիշ-Տաղ (Ողիմպոս լեռ), Տիւմանըն, Ալուսաղ, Էշբ-սաղ, Բուշ-սաղ, եւայլն. բայց յետոյ աւելի որոշ կերպով կ'երկարի մինչեւ Կարնոյ լեռները, ձեւացնելով հեազնեակ Սուրուս, Ալքար, Բարսան, Բիւււպեք, Բօշար եւ Պալքար լեռները:

Անատոլուի լեռնադաշտը հարաւային կողմէն շրջապատուած է Տօրոսի լեռնաշղթայով որ Միջերկրականի երկայնութեամբ կը տարածուի Ատալիոյ ծոցէն մինչեւ Իսկէնտէրունի ծովածոցը եւ ճիւղեր կ'արձակէ ամէն կողմ. իր գլխաւոր դադաթն է Կոփ-սաղ (3200 մէյր բարձր.): Այս շղթային գլխաւոր հաստամեամներն են Պուշլար-սաղ եւ Բօզան-սաղ:

Տօրոսի գլխաւոր մէկ բաղուն է Անիսօրոս որ կը յառաջանայ դէպի հիւսիսային-արեւելք եւ կ'երթայ միանալ Բիւրսիստանի լեռներուն: Այս շղթային գլխաւոր հաստամեամներն են Բարսպեղ-սաղ, Քհուե-սաղ Չաւըրպեղ սաղ. եւայլն:

Տօրոսի եւ Անտիօրոսի լեռնաշղթաներուն միջեւ Փոքր Ասիոյ կեդրոնական մասին մէջ՝ կը բարձրանան աւանձին հաստամեամներ. ինչպէս Էրնա սաղ, Չիյեֆ

սաղ, Աֆ-սաղ, Էրճիսա (Արգէտ) լեռ (3500 մ. բարձր), Հա-
ասն սաղ, Էմիր սաղ, Կաւայն, որոնք ճիւղեր կ'արձակեն
մինչև Արշիպեղազոսի եզերքը, և որոնց մէջտեղ կը
տարածուին Ադոս Անապատին անբնակ տափաստանները :

Ասիական Թուրքիոյ արեւելեան կողմը՝ Երասխ
գետի հովտին ու Միջագետքի գաշտագետիններուն մէջ-
տեղ կը տարածուի երկրորդ լեռնադաշտ մը, 1500էն
մինչև 1800 մէր բարձրութեամբ : Այս լեռնադաշտը
որ տեսակ մը Ասիական Չուրիցերիա է, և որուն կը
տիրապետեն Անտիաօրոսի և Արարատի լեռնաշղթա-
ները, կ'ընծայէ հրաբխային լիճեր, անհարթ գաշտա-
գետիններ և բազմաթիւ ձորերով ու հովիտներով կարա-
ուած լեռնաշղթաներ, որոնց գլխաւոր հաստամետաներն
են Արարատ լեռը (5250 մէր բարձր), Աշա-սաղ, Պիկ-
կոշ լեռը, ինչպէս նաև Կարնոյ լեռները որոնք կ'եր-
թան կը միանան Կովկասի լեռներուն :

Այս լեռնաշղթային ստորին գարտափը կը ձեւա-
ցնեն Քիւրտտանի լեռները, որոնք Տիգրիսի հովտին
երկայնութեամբ կը յատջանան գէպի հարաւ-արեւելք
և Իրանի լեռնադաշտին արեւմտեան սահմանը կը գծեն :

Միջագետք և Իրագ-Արեւիկ՝ որ Ասիական Թուրքիոյ
արեւելեան-հարաւային մասը կը կազմեն՝ կը ձեւացնեն
ընդարձակ գաշտագետին մը, որուն հիւսիսային կող-
մերը միայն կը կանգնին աննշան բլուրներ 4-5 հարիւր
մէր բարձրութեամբ : Այս ընդարձակ գաշտագետին
արեւմտեան կողմը կը գտնուի Սուրիոյ ընդարձակ անա-
պատը (Պատլյէթ-Իւշ-Շամ), որ կը տարածուի գէպի հա-
րաւ մինչև Արարիոյ սահմանները և ուր կը բնակին
Պէտլիկներու վաշխատուն ցեղեր :

Սուրիա (Ասորիք) լեռնային երկիր մըն է իր արեւ-
մտեան մասին մէջ, Միջերկրականի ծովեզրին երկայ-
նութեամբ : Հիւսիսային կողմը կ'երկարի Տօրոսի գօ-

տին բաժնուող կրային լեռնաշղթայ մը, զոր կը կըտ-
րեն խորունկ կիրճեր, և որուն գլխաւոր հաստամետան
է Կեալուր սաղ :

Կեալուր-տաղէն սկսելով ծովեզրին դու գահեռաբար
գէպի հարաւ կ'երկարի յաղթ լեռնաշղթայ մը որ կը
բաժնուի երկու ճիւղերու, զորս իրարմէ կը զատէ Յոր-
դանանու հովիտը : Մին որ կը կոչուի Լիքանան՝ կը վեր-
ջանայ Սինայի թերակղզիին ծայրը . միւսը՝ Անտի-Լի-
բանան՝ կը գծէ Սուրիոյ անապատին արեւմտեան սահ-
մանը, իր ճիւղերով կը շրջապատէ այն խորունկ տա-
փարակութիւնը ուր անշարժ կը տարածուի Մեռեաշ
ճովը, և վերջապէս կ'երթայ կը կորսուի Արարիոյ աւա-
զուաներուն մէջ :

Պարսկային ծոցին ու Կարմիր ծովուն միջև կը
տարածուի Արարիոյ անջրդի լեռնադաշտը, որուն հիւ-
սիսային զառիվայրը կը կորսուի Սուրիոյ անապատին
մէջ, և զոր աւազուտ տափաստաններ կը ծածկեն և
սեպաձև բարձրութիւններ կը շրջապատեն հարաւային
կողմէն :

3. Զբազոսքիւն. — Ասիական Թուրքիա կը բաժ-
նուի չորս աւազաններու . 1. Հիւսիսային, որ կը պա-
րունակէ Սեւ ծովու և Մարմարայի հարկատու գետերը .
2. Արեւմտեան, որ կը պարունակէ Արշիպեղազոսի հար-
կատուները . 3. Հարաւային կամ Միջերկրական ծովու
աւազան, և 4. Արեւելեան, որ կը պարունակէ Պարս-
կային ծոցին հարկատու գետերը :

Ա. — Հիւսիսային աւազանին գլխաւոր գետերն են
Ճորոխ, Եէշլի Ըրմազ, Գըզըլ Ըրմազ, Յիլիաս և Սա-
քարիա, որ կը թափին Սեւ ծով . Միխայըճ որ կը թափի
Մարմարայի ծովը :

Ճորոխ կը բխի Կէօք-Տաղէն (Կարնոյ լեռներուն մէջ) . կը հոսի դէպի արեւմուտք, յետոյ դէպի հիւսիս դառնալով կ'ոռոգէ Սպեր գաւառը և Կով-կասիա մտնելով Սև ծովը կը թափի Պամուսի մօտ :

Ենչիւ Ըրմազ կը բխի Չամիլը-պէլ լեռնէն Չըբըբը-Սու անունով . կը հոսի նախ դէպի արեւմուտք, յետոյ դէպի հիւսիս ան արեւելք, կ'ընդունի աջ կողմէն Թօզանը և Քէլքիզ գետակները , և կը թափի Սամսունի ծովածոցին մէջ, բազմահիւղ տեղա մը ձեւացնելով : Երկայնութիւնն է իբր 400 բրժովէր :

Փրզը Ըրմազ Փոքր Ասիոյ մեծագոյն գետն է . կը բխի Քարապէլ լեռներէն, կը հոսի նախ դէպի արեւմուտք, յետոյ դէպի հիւսիս Աջ կողմէն կ'ընդունի Տէլիճէ գետակը, ձախ կողմէն՝ Տէլէրէկ և Կէօք ըրմազ գետակները . և յետոյ կը թափի Սև ծով՝ ճախճախուտ տեղա մը ձեւացնելով : (Ունի 1000 բլմ. երկայն.) (Պատ. 2) :

Սաքարիս գետը (600 բլմ. երկայն) կ'ելլէ Էմիր-Տաղէն . զլիաւոր գետակիցն է Ռուբաք գետակը :

Միխայրճ կը ձեւանայ երեք զլիաւոր ճիւղերէ, որ են Ատրանոս, Սուսուրլու և Քարատէրէ գետակները : Այս վերջինը կ'ելլէ Իտա լեռնէն (Քազ-Տաղ) և Մանիաս լիճէն անցնելով կը միանայ Սուսուրլու գետակին : Իսկ Ատրանոս որ կ'իջնէ Շապիանէ լեռնէն կը հոսի դէպի հիւսիս ան արեւմուտք և Արդունիս լիճէն անցնելով կը միանայ Սուսուրլուին :

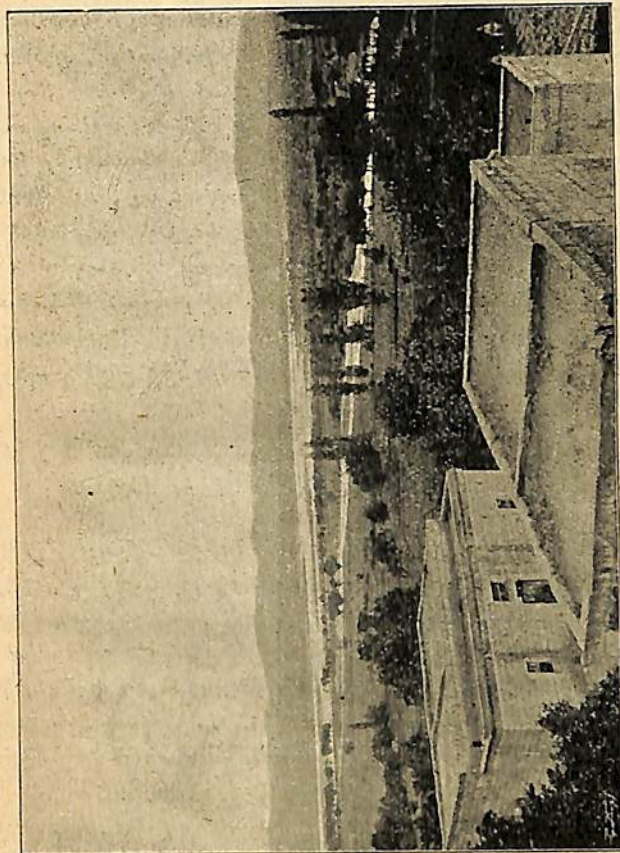
Բ. — Արեւմտեան աւազանին ջուրի ընթացքները բաղմաթիւ են ևւ մեծ մասը պատմական կարեւորութիւն ունին , թէպէտ շատերն ալ պարզ առուակներ եղած ըլլան : Ամէնէն կարեւորներն են՝ Մէնաէրէ , Պաքըբը Չայ , Կէտիզ , Քիւչիլիք Մէնաէրէս ևւ Պիւյլիք Մէնաէրէս :

Մեկտերէ (Հոմերոսի յիշատակած Սիւոյիսը) կը բխի Քազ-Տաղէն և Տրովազան կ'ոռոգէ :

Կետիզ (Հերոսոս գետ) կ'իջնէ Մուրատ Տաղէն, դէպի արեւմուտք հոսելով կ'ոռոգէ Լիւդիան, և 300 բրժովէթրի մօտ ընթացքէ մը յետոյ կը թափի Արշիպեղաղոս, Չմիւռնիոյ ծոցին հիւսիսակողմը :

Փոքր Մեկտերէս կ'իջնէ Պօզ-Տաղէն և 110 բլմ. ընթացքէ մը յետոյ կը թափի Սքալանօլայի ծովածոցը :

Մեծ Մեկտերէս (Մէանտրը գետ) կը բխի Աքտաղէն, կը հոսի դէպի արեւմուտք, և բազմաթիւ վտակներ ընդունելով իր մէջ՝ Սամսո կղզիին հարաւային կողմը կը թափի Արշիպեղաղոս : Երկայնութիւնն է 270 բրժովէր :

Կարնոյ-Սեբէկ — Չ. ամ. Պատ. 2

Գ. — Հարաւային աւազանը չունի շատ մեծ գետեր, որովհետեւ լեռները ծովեզրին խիստ մօտէն անցնելուն՝ շատ երկայն գետերու անդ չեն թողուր։ Ամէնէն կարեւոր ջուրի ընթացքներն են Քօնա Չայ (Քասնթոս), Ախառ (Սևաթոս), Քեօյրիս Սու (Եւրիմիտոն), Կոփսու (Կալիկազնոս) եւ Սիհան (Սարոս), որ կ'իջնեն Տօրոս լեռներէն։ Ճիհան (Պիւրամոս) որ կ'իջնէ Անախաւոսի արեւմտեան ճիւղէն եւ բազմաթիւ գետակներ ընդունելով կը թափի Իսկնատէրունի ծովածոցը, եւ Որոնթեա՝ որ Լիբանանու լեռներէն կ'իջնէ եւ Միջերկրականի մէջ թափելէ առաջ՝ կ'ընդունի Քարասու գետակը։

Սուրիա ունի ներքին աւազան մը, այն է Մեռեալ ծովու աւազանը որուն գլխաւոր գետն է Յորդանան, որ կը բխի Հերմոն լեռնէն եւ Գենեսարեթի լիճէն անցնելով կը թափի Մեռեալ ծովը։

Գ. — Արեւելեան աւազանը որ մեծագոյնն է, կը պարունակէ երկու մեծ գետեր, Տիգրէ եւ Եփրատ։

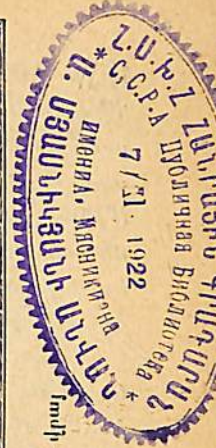
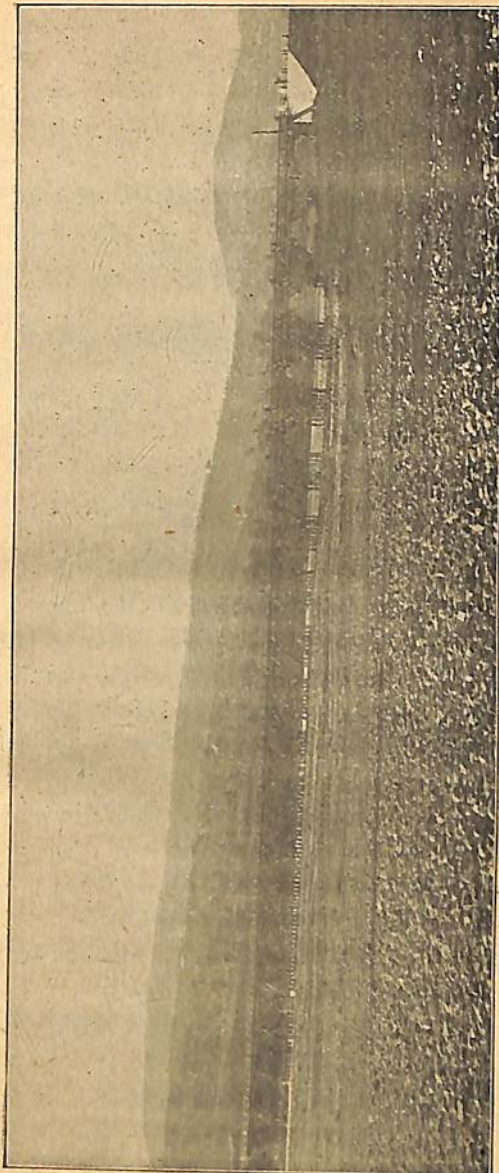
Տիգրէ ունի երկու ճիւղ։ Արեւելեան ճիւղը կ'իջնէ Մոկաց լեռներէն եւ դէպի արեւմուտք հոսելով կ'անցնի Ազերզ, որուն հարաւային կողմը իրեն կը միանայ արեւմտեան ճիւղը՝ որ կը բխի Կէօլճիք լճակին մօտերը։ Այնուհետեւ Տիգրէ կը հոսի դէպի հարաւային արեւելք, կ'ոռոգէ Տիարպէփիրը, Մուսուլը եւ Պաղատարը, ու աջ կողմէն կ'ընդունի բազմաթիւ գետեր ու վտակներ։ Տիգրէի երկայնութիւնն է 1250 քիլօմէտր (Պատ. 3)։

Եփրատ (1850 քմ. երկայն) գետն ալ կաղմուած է երկու ճիւղերէ։ Արեւմտեան ճիւղը որ կը կոչուի Քարասու՝ կ'իջնէ Կարնոյ լեռներէն եւ կ'ոռոգէ Գերջանի եւ Երիզայի գաւառները։ Իսկ Արեւելեան ճիւղը այն է Մուրա Չայ՝ կ'ելլէ Արարատ լեռան մօտէն եւ դէպի հարաւ-արեւմուտք հոսելով կ'ոռոգէ Ալաշկերտի, Պուլա-

381
1
6

88-45557

(57181)
1000

նըքի եւ Մուշի դաշտերը, եւ Խարբուզէն անցնելով՝ Քէպան Մատենի հիւսիսային կողմը կը միանայ Քարասուխ: Այնուհետեւ եփրատ կը հոսի նախ դէպի հարաւարեւմուտք, յետոյ դէպի հարաւարեւելք, ուողելով Միջագետքի (էլ ձէզիրէ) եւ Բարեկոնի (Սրագ Արէպի) մեծատարած դաշտադաշտները. կը մտնենայ Տիճլէի եւ վերջապէս անոր կը միանայ Խուանա քաղքին առջեւ, ձեւացնելով Շագ էլ Արապը:

Շագ էլ Արապ (Արարացեաց գետ) ունի 145 քլմ. երկայնութիւն: Տեղատուութեան ատեն իր խորութիւնն է 3-4 մէդր. բայց մակընթացութեան ատեն մինչեւ 6-7 մէդրի կը հասնի:

Լիճեր. — Ասիական Թուրքիա ունի բազմաթիւ լիճեր, որոնց շատերուն ջուրը ազի է: Գլխաւոր լիճերն են Մարմարայի ծովեզրին մօտ՝ Սապանձայի լիճը, Նիկիոյ կամ Իգնիֆի լիճը, Արօջնիս եւ Մանիսս լիճերը:

Անասուրուի լեռնադաշտին վրայ կը գտնուին ընդհանրապէս ազտա լիճեր, որոնց գլխաւորներն են Պուշտուր, էյիւսիւր, Աֆշեիւր եւ Պեյշեիւր: Նոյնպէս Քօջ-Հիսար (Թուզլիտ) լիճը, որ ունի 1000 քառակուսի քլլոմէդր տարածութիւն:

Արարատ լեռան հարաւակողմը՝ Պարսկաստանի սահմանին մօտ կը գտնուի Վանայ ծովակը, որուն մէջ են Լիւլ, Կսուց, Աոսեր եւ Ադրաւսար կղզիները, եւ որուն տարածութիւնն է 6300 քլմ. քառակուսի:

Պաղեստինու մէջ նշանաւոր են Գեկնեսարեքի լիճը (Տիւրերական կամ Գալլիլոյ ծով), որուն մէջէն կ'անցնի Յորդանան, եւ Մեռուաղ ծովը որ 390 մէդր վար է Միջերկրական ծովուն երեսին:

Ք Լ Ո Ւ Խ Բ.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

1. ՅԵՂ

Օսմանեան կայսրութեան հպատակ ազգիքը զեղադրապէս ինը խումբերու կը բաժնուին: 1. Թուրք ցեղը, որ կը վերաբերի Ուրալ-Ալթայեան զեղախումբին եւ կը պարունակէ Օսեանցիները, Թիւրքմենները ու Լեզիները. 2. Յոյն ցեղը, որուն կը վերաբերին բուն Յոյները եւ Քուցօ Վարաբները (Չինձար). 3. Հայերը. 4. Սլաւական խումբը որուն կը վերաբերին Պուշխարներն ու Սերպերը. 5. Երանական խումբը որուն մէջ են Քիւրտերն ու Եզիսիները. 6. Սեւական խումբը որ կը բաժանուի Արաբները, Հրեաները, Ասորիները, Մարոնիները, Տիւրքիները, Մեքոնալիները եւ Իանայիւցիները. 7. Վրացի ցեղը որուն կը վերաբերին Լազերն ու Չերքեսները. 8. Արցախիւցիները, եւ 9. Գնչուները (Բոչաները), հաւանականաբար Հնդկաստանէն եկած:

2. ԿՐՕՆՔ

Օսմանեան կայսրութեան յոգովուրդները կրօնապէս երեք գլխաւոր խումբերու կը բաժնուին, Մահմեական, Բրիստոնայ եւ Հրեայ:

Ա. Մահմեդականութիւն . — Մահմեդականութեան կը հետեւին բոլոր թուրքերը , Բուրգերը , Արաբները , Ալպանիացիներուն մէկ մասը , Հերսէկ-Պօնոպի Սերպերուն մեծ մասը , Չէրքեսները ու Լեզկիները (երբ 15¹/₂ միլիոն հօգի) :

Բ. Քրիստոնէութիւն . — Քրիստոնէաները կը բաժնուին հետեւեալ եկեղեցիներուն .

1. Օրթոքսոքս եկեղեցի , որուն կը վերաբերին Յոյները , Պուլկարները , Պօնա-Հերսէկի եւ Սելանիկի Սերպերուն մէկ մասը , Բուլցօ-Վալաքները (Չինձար) , Քրիստոնէայ Առնաուսները , ինչպէս նաեւ Հայ-Հռոմէները :

Յոյները ունին 4 պատրիարքութիւն , Կ. Պօլիս , Աղեքսանդրիա , Երուսաղէմ եւ Անտիօք : Կ. Պոլսոյ պատրիարքը վարչապէս բարձր է միւսներէն եւ կը կոչուի Տիեզերական Պատրիարք :

Պուլկարները մինչեւ 1870 Օրթոքսոքս պատրիարքին կրօնական իրաւասութեան տակ էին : Օսմանեան կառավարութիւնը այդ թուականին Պուլկարները բաժնելով Ֆէնէրի Յոյն պատրիարքարանէն հաստատեց Պուլկարներու Էքզարքութիւնը , որուն աթոռն է Կ. Պոլիս :

2. Հայ եկեղեցի , որ կը բովանդակէ Հայերուն մեծագոյն մասը : Հայ եկեղեցական հոգեւոր գլուխն է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը , որուն առաքելական աթոռն է Էջմիածին : Հայերը ունին նաեւ ուրիշ երկու կաթողիկոսութիւն ալ , մէկը Սիսի եւ միւսը Ալլիմամարի մէջ :

Թուրքիոյ Հայերը ունին 2 Պատրիարքութիւն , մին Կ. Պոլիս եւ միւսը Երուսաղէմ : Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութիւնը վարչապէս բարձր է Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնէն , որուն աթոռը սակայն առաքելական է Էջմիածնի աթոռին պէս :

3. Հռոմեական կամ Կաթոլիկ եկեղեցի . — Ասոր կը վերաբերին Կաթոլիկ Սերպերն ու Կաթոլիկ Պուլկարները , Կաթոլիկ Սուրիացիները (Հալէպի) , Մարոնները , Մելքիդները , Հայ-Հռոմէականները , Կաթոլիկ Քաղզէացիները եւ Կաթոլիկ Ասորիները :

Հայ-Հռոմէականները Պատրիարքական աթոռ մը ունին Կ. Պոլսոյ մէջ :

4. Նեստորական եկեղեցի , որուն կը վերաբերին Քաղզէացիները (Քիլիսանի) : Ունին Պատրիարքական աթոռ մը Հէքեարիի մէջ :

5. Յակոբիկեան եկեղեցի , որ կը կոչուի նաեւ Եւտիքական եւ կ'ընդգրկէ բոլոր Ասորիները : Ասորիները մինչեւ 1873 Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան իրաւասութեան տակ էին : Նոյն թուականին վերջնականապէս բաժնուեցան եւ կազմեցին առանձին Պատրիարքութիւն մը , որուն աթոռն է Տէյլ-Էլ-Գամէր Մէրտինի մօտ :

6. Բողոքական եկեղեցի , որուն կը վերաբերին Եւրոպացի Բողոքականներէն զատ , իբր 40,000 հայ բողոքականներ , որոնք ունին Ազգապետութիւն մը Կ. Պոլսոյ մէջ , հիմնուած 1850 ին :

Գ. Հրեութիւն . — Թուրքիոյ Հրեաները կը հաշուուին իբր 350,000 : Բացի տեղական Հրեաներէն , որոնք Պաղեստինի , Սուրիոյ եւ Պաղատաի կողմերը կը գտնուին , մնացեալները գաղթած են Սպանիայէն , Խրիմէն , Լեհաստանէն եւայլն :

Խրիմէն գաղթածները կը կոչուին (Գարայի) , ասոնք չեն ընդունիր Թալմուտը :

Օսմանեան պետութեան Հրեաները ունին ընդհանուր Խախմապետ մը , որ կը նստի Կ. Պոլիս :

Այս երեք գլխաւոր կրօնքներուն հետեւողներէն զատ , Անաստուլի այլ եւ այլ մասերուն մէջ կը գրտ-

նուին զանազան աղանդաւորներ, ինչպէս Տիւրքիները, Անսարիները, Մէթուալիաները (Սեմական ցեղէն), Եէզրիները ու Կէս-Կէսները (Արիական ցեղէն) :

Բ. ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

1. ԿԱՌԱՎԱՐ ՈՒԹԻՒՆ

Օսմանեան Կայսրութիւնը Բացարձակ Միապետութիւն է : Վեհապետը՝ որ միանգամայն հոգեւոր գլուխն է բոլոր Մահմետականներուն՝ կը կոչուի Խալիֆէ եւ բոլոր Օսմանեանց Սուլթան : Պետութեան կառավարական գործին մէջ Սուլթանին կ'օգնէ Նախարարաց Խորհուրդը, որ կը բաղկանայ Շէյխ-Իւլ-Իսլամէն եւ ուրիշ Նախարարներէ, եւ որուն կը նախագահէ Մեծ-Եպարքոսը (Սատր-Ազամ) :

Նախարարաց խորհուրդը Բարձրագոյն Դուռը (Պապը Ալի) կը գումարուի :

Նախարարները կը նախագահեն Վարչութեան այլ եւ այլ ճիւղերուն, որոնք հետեւեալներն են .

1. Պետական Խորհուրդ (Շուրայի Տէլլէթ) .
2. Պատերազմական Նախարարութիւն (Մագամը Սէրասքէրի) .
3. Թուղանօթարանի Վերատեսչութիւն (Թօփխանէի Ամիրէ հէյէթի) .
4. Ծովային Նախարարութիւն (Պահրիյէ Նէզարէթի) .
5. Արտաքին Գործոց Նախարարութիւն (Խարիճիյէ Նէզարէթի) .
6. Ներքին Գործոց Նախարարութիւն (Տախիլիյէ Նէզարէթի) .

7. Գառական եւ Կրօնական Գործոց Նախարարութիւն (Ատլիյէ Նէզարէթի) .
8. Եւրոպական Նախարարութիւն (Մալլիյէ Նէզարէթի), որ կը հսկէ նաեւ Անասաներու եւ Հանքերու վերատեսչութեան .
9. Անշարժ Կալուածոց Նախարարութիւն (Էվգաֆը Հիւմայուն Նէզարէթի) .
10. Հանրային Շինութեանց եւ Առեւտրական Նախարարութիւն (Նաֆաա վէ Թիճարէթ Նէզարէթի) .
11. Կրթական Նախարարութիւն (Մէարիֆ Նէզարէթի) .
12. Արքունի Գանձուն Նախարարութիւն (Խազինէի Խասսաի շահանէ) .
13. Ոստիկանութեան Նախարարութիւն (Չապլիյէ Նէզարէթի) :

2. ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքային Վարչութեան տեսակէտով Օսմանեան Կայսրութիւնը բաժնուած է 29 նահանգներու կամ Կուսակալութիւններու (Վիլայէթ), որոնք կը կառավարուին Սուլթանէն անուանուած Կուսակալներով կամ ընդհանուր Կառավարիչներով (Վալի) :

Եւրոպական Թուրքիա կը պարունակէ վեց կուսակալութիւն (Էտիքնէ, Սիլանիկ, Մանասթըր, Քօսովա, Շքօտրա եւ Եանիսա) :

Ասիական Թուրքիա կը պարունակէ 22 կուսակալութիւն (Խիւսաուէնտիկհար, Այալն, Արշիպեղաղոս, Ատանա, Քօնեա, Էնիկուրիւ, Գաթիէմունի, Տրապիզոն, Էրզրում, Սըվազ, Մամուրէթ-Իւլ-Ազիզ, Տիարպէքիւր, Պիթլիս, Վան, Մուսուլ, Պաղատա, Պատրա, Հալէպ, Սուրիա, Պերութ, Հիճազ եւ Եէմէն) :

Ափրիկեան Թուրքիա կը սրբաբանակէ մէկ կուսա-
կալութիւն միայն, որ է Թորապընու :

Այս 29 Նահանգներէն զատ կան նաեւ 4. Պոլսոյ
Կուսակալութիւնը, ինչպէս նաեւ ուղղակի Ներքին Գոր-
ծոց նախարարութենէն կախում ունեցող վեց Գաւառ-
ներ (Միւթէսարրֆութիւններ), որ են .

Չաթալճայի Գաւառը՝ Եւրոպ. Թուրքիոյ մէջ .

Իզմիտի, Պիղայի, Զօռի, Երուսաղէմի Գաւառ-
ները Ասիական Թուրքիոյ մէջ .

Պէնկաղիի Գաւառը՝ Ափրիկեան Թուրքիոյ մէջ :

Կուսակալները երբեմն օգնականներ ալ կ'ունենան
(Վալի մասալինի) : Ամէն Կուսակալի քով եւ անոր
տեսչութեան տակ կը գտնուին Համարակալ մը (Տէֆ-
թէրտար), ընդհանուր Գարտուգար մը (Մէքթուպճի),
Հասարակաց կրթութեան, վաճառականութեան, երկ-
րագործութեան, հանրային շինութեանց, հանքերու եւ
անտառներու տեսուչներ, նոյնպէս ոստիկանապետներն
ու քաղաքապահ զօրքերու պետերը, եւայլն :

Ամէն կուսակալութիւն բաժնուած է Գաւառներու
(Սանճագ կամ Լիվա), որոնք գաւառապետներով (Միւ-
թէսարրֆ) կը կառավարուին :

Ամէն նահանգ, ինչպէս նաեւ ամէն գաւառ ունի
Վարչական ժողով մը, մեծ պաշտօնեաներէ ու տեղա-
ցիներէ կազմուած :

Իւրաքանչիւր գաւառ կը բաժնուի Գաւառակներու
(Գազա), որ կը կառավարուին Փոխ-Կառավարիչներով
(Գայմագամ), որոնք գաւառապետին իշխանութեան
տակ կը գտնուին :

Գաւառակներ կան, որոնք իրենց իշխանութեան
տակ ունին Վիճակներ (Նահիյէ), որ կը կառավարուին
Կուսակալէն ընտրուած Միւտիբներով :

Վիճակները երբեմն բաւական ընդարձակ ըլլալուն
մերձակայ գաւառակի մը կցուած կ'ըլլան, որուն Գայ-
մագամին իշխանութեան տակ կը մնայ նոյն վիճակին
Միւտիբը :

Մէկ քանի զիւղերու եւ աւաններու, կամ ամբողջ
քաղաքի մը, եւ կամ Գաղաքի մը՝ Շրջանակ կոչուած
մէկ ստորաբաժանումին կառավարութիւնը կրնայ ձեւա-
ցնել Գաղաքապետութիւն մը կամ Թաղապետու-
թիւն մը :

3. ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Դատաստանական Վարչութիւնը վերակազմուած է
Եւրոպական Օրէնսդատութեան սկզբունքին համեմատ :
Ամէն գաւառակի գլխաւոր քաղաքին մէջ կը զբա-
նուի Դատաւոր մը (Գատը) : Իւրաքանչիւր գաւառի
գլխաւոր քաղաքին մէջ կան Նախադատ Ատեաններ
(Պիտայէթ Մահքէմէսի) եւ ամէն նահանգի կուսակալա-
նիստ քաղաքին մէջ կան Վերաքննիչ Ատեաններ (Իս-
թինաֆ մահքէմէսի) :

Իսկ Վճռարեկ կամ Վճռաջինջ Ատեանը (Թէմեիզ
մահքէմէսի) կը գումարուի միայն 4. Պոլիս :

Վաճառականական կարեւոր կեդրոններու մէջ կան
Առեւտրական Դատարաններ (Թիճարէթ Մահքէմէսի) :

4. ԶԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Օսմանեան Կայսրութեան ցամաքային զօրութիւնը
կը բաժնուի եօթը զօրաբանակներու, որոնց ընդհանուր
բանակապետը ինքն են 1. 4. Պոլիս, 2. Էտիքնէ, 3. Մա-

նասթըր , 4. Էրզլնկեան , 5. Դամասկոս , 6. Պաղտատ ,
և 7. Շէմէն :

Այս հօթը զօրարանակներէն դուրս է Թարապղուսի
զօրարածինը (Ֆրրգա) :

Ամէն Իսլամ զինուոր է և վիճակարկութեամբ կամ
ինքնակամ զինուորութեամբ կը կոչուի ծառայութեան ,
որ կը տևէ 20 տարի :

Բանակը կը բաղկանայ երեք կարգ զօրքերէ , Կա-
նոնաւոր զօրք (Նիզամ Ասկէրի) , Պահեստի զօրք (Բէ-
տիֆ) և Պահպան զօրք (Մուսթանֆրզ) :

Ամէն զօրարանակ Մարաջախտի մը (Միւշիր) հրա-
մանատարութեան տակ կը գտնուի :

5. ԾՈՎԱՅԻՆ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ

Օսմանեան նաւատորմիդը կը բաղկանայ բազմաթիւ
նաւերէ . ունի 14 զրահաւոր , 8 Ֆրէկաթ , 10 Գօրլէդ ,
20 էն աւելի անդրահ մարտանաւեր , 15 թնդանօթա-
կիր , 12 Թօրիիլանաւ առաջին կարգի , և 5 Թօրիի-
լանաւ Բ. րդ կարգի , 2 յաճաւորակ Բ. րդ կարգի , 6 աղ-
զանաւ (Ա.վիզօ) , 3 Նաքդ Կայսերական , և 18 փո-
խազրանաւ :

Նաւատորմիդը ունի հօթը նաւարածին . 1. Կ. Պո-
լիս , 2. Շքօրա , 3. Հսոդաս (Արչիպեղագոս) , 4. Բրէ-
վէզա , 5. Պասրա , 6. Թարապղուս , 7. Ճիտտէ :

6. ՀԱՍՍՐԱԿԱՅ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

1. Իսլամ Վարժարաններ. — Պաշտօնական ուսու-
ցումը կը տրուի նախնական , նախապատրաստական և

երկրորդական վարժարաններու մէջ (Իսթիտալիյէ , Բիւշ-
տիյէ , Իտաաիէ) , որոնք բազմաթիւ են Պոլսոյ և Գա-
ւառներուն մէջ : Ասոնցմէ զատ թէ Պոլիս և թէ ուրիշ
կարեւոր կեդրոններ ունին մասնաւոր վարժարաններ ,
որոնց մէջ՝ անհամար Մլարէսէներէն (Աստուածաբանա-
կան Դպրոց) դուրս՝ յիշատակութեան արժանի են Կայ-
սերական վարժարանը (Մէքթէպի Միւլթիյէի Շահանէ) ,
Կալթա-Մէրայի (Բերա) Կայսերական լիսէն (Մէքթէպը
Սուլթանիյէ) , Բանկալթիի (Բերա) Զինուորական վար-
ժարանը (Մէքթէպը Հարպիյէ) , Կ. Պոլսոյ Կայսերական
բժշկական վարժարանը (Մէքթէպը Թըպպիյէի Շահանէ) ,
Իրաւագիտական վարժարանը , Նաւային վարժարանը
(Մէքթէպը Պահրիյէ) Հալքիի (Իշխանաց կղզիներ)
մէջ , Կ. Պոլսոյ Գեղարուեստից վարժարանը (Մէքթէպը
Սանայի) , Հալքալըի , Սելանիկի , Պրուսայի , Բօնեայի
երկրագործական վարժարանները և այլն :

2. Աչ-Իսլամ Վարժարաններ. — Բոլոր Բրիտանեայ
հասարակութիւնները , ինչպէս նաեւ Հրեաներն ունին
բազմաթիւ դպրոցներ : Ամէնէն լաւ կազմակերպութիւն
ունեցողներն են՝ Հայ վարժարաններէն Ղալթիոյ (Պո-
լիս) Աղգային կեդրոնական վարժարանը , Սկիւտարի
Պէրպէրեան վարժարանը , Էրզրուսի Սանասարեան
վարժարանը , իսկ օտար վարժարաններէն՝ Յունաց Յէ-
նէրի դպրոցը , Ամերիկեան վարժարանը՝ Ռօպէրթ-Գօլէճ ,
նոյնպէս Այնթապի և Մարտանի Փօլէճներն և այլն :

Օտար միսիօնարներ ալ կարեւոր քաղաքներու մէջ
ունին նախնական և երկրորդական երկսեռ վարժա-
րաններ , ուր ամէն ազգի աղաք կ'ընդունուին առանց
կրօնքի խտրութեան : Այս տեսակ վարժարաններ կան
Պոլիս , Էտիւրնէ , Սելանիկ , Իզմիր , Դամասկոս , Պէ-
րուս , և այլն :

3. Թանգարաններ. Մասեհարարաններ. — 4. Պոլիս
ունի Հնութեանց հարուստ Թանգարան մը (Միւզէ) : Իս-
լամական Մատենադարաններ իրստ շատ կան մանա-
ւանդ 4. Պոլսոյ մէջ :

7. ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս ըսինք , Իսլամութեան կամ Մահմետակա-
նութեան գերագոյն պեան է Սուլթանը : Իսկ հոգեւո-
րական իշխանութիւնը յանձնուած է Շէյխ-իւլ-Իսլամին ,
որ գլուխն է Իւլէմաներուն : Ասոնց պաշտօնն է Մար-
գարէ Մուհամմէտի Սուրը Գրքին (Կուրանը Շէրիֆ)
աւանդութիւնն ապահովել եւ անոր մեկնութիւնը սոր-
վեցնել , որով ասոնք կրօնական այլ եւ այլ դատակարգե-
րու բաժնուած են , ինչպէս Գաղղները որ մեկնիչներն
են , եւ Իմամները որ աւանդողներն են :

Այս վերջիններուն մէջ կան Քարողիչները կամ Շէյ-
խերը , բուն Իմամները՝ որոնք մզկիթներու սպասաւո-
րութիւնը եւ կրօնական արարողութիւնները կը կատա-
րեն , Մուէզզիները որ հաւատացեալներն աղօթքի կը
հրաւիրեն , Քայիմները որ մզկիթներու կարգ ու սարքին
եւ մաքրութեան հոգ տանելու պաշտօն ունին , եւ զեռ
ուրիշներ :

Ուրիշ կրօնքներու հետեւողները պաշտամունքի կա-
տարեալ ազատութիւն կը վայելին՝ Կայսրութեան ամէն
մասերուն մէջ ալ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Պ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԹՈՒՐԲԻՈՅ ԿՈՒՍԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Կ. ՊՈԼՍՈՅ ԿՈՒՍԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Կոստանդնուպոլսոյ Կուսակալութիւնը որ կը տա-
րածուի Սեւ ծովուն եւ Մարմարայի մէջտեղ՝ կը պա-
րունակէ Կոստանդնուպոլսոյ Քաղաքապետութիւնն ու
Չաթալճայի գաւառը :

ՔԱՂԱՔԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Կ. Պոլսոյ Քաղաքապետութիւնը (Շեհր էմանէթի)
փոքր վիճակ մըն է որ կը պարունակէ բուն Կ. Պոլիս
քաղաքը իր շրջակայ արուարձաններով : Ունի 5000
քառակուսի փրլոմէզր տարածութիւն եւ իբր 1,200,000
քնակիչ :

Կ. Պոլսոյ Քաղաքապետութիւնէն ուղղակի կախում
ունին

Եւրոպական բաժնին մէջ՝

1. Բիւշիւք Չեֆուկէնի գաւառակը (գազա)՝ Սու-
ետուի եւ Ծեկերի գիւղախումբերով (նահիյե) :

2. Եօթը թաղապետական շրջանակներ (Տայրէի
Պէլէտիյե) . Ա. Սուրբան Պայագիս, Բ. Ֆարիս, Գ. Ճերրան
Փաշա , Դ. Պեշիկթաշ , Ե. Եհնիֆոյ , Չ. Բերս եւ է. Պե-
յիւֆեքե :

Ասիական բաժնին մէջ՝

Ա. — Իշխանաց կղզիներու գաւառակը (Բրիսիֆոս ,
Հալիս , Բոթի եւ Անթիպոնի կղզիներով) :

Բ. — Կեչաղզեի դաւառակը՝ Տարընայի գիւղա-
խումբով :

Գ. — Պեյֆոգի դաւառակը :

Դ. — Դարբաշի դաւառակը Սապաննայի գիւղա-
խումբով :

Ե. — Զիլիի դաւառակը :

Զ. — Երեք Թաղապետական շրջանակներ .

Տրդ Շրջանակ՝ Գանդընա (25,000 բնակիչ) :

Յրդ » Սկիւսար (105,000 բնակիչ) :

10րդ » Գազըփոյ (32,000 բնակիչ) :

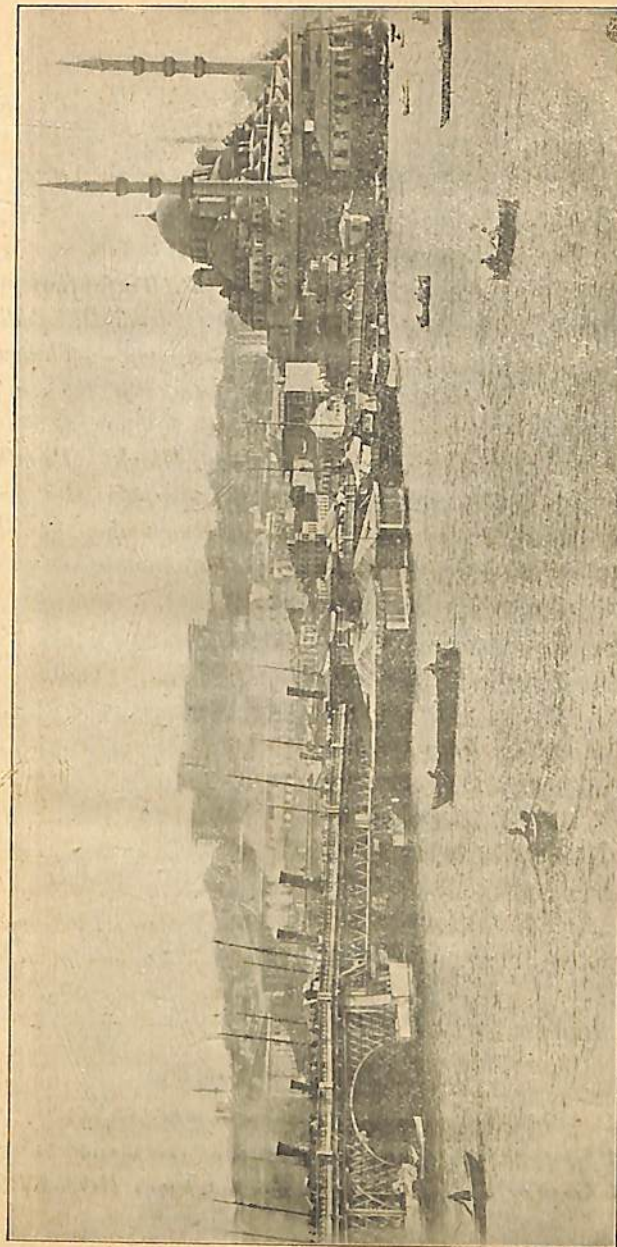
Կոստանդնուպոլիս (880,000 բնակիչ) Օսմանեան Պե-
տութեան մայրաքաղաքը՝ աշխարհիս գեղեցկագոյն քա-
ղաքներէն մէկն է, Պոսֆորի նեղուցին հարաւային
ծայրը :

Ունի եզական դիրք եւ ընդարձակ, վաճառաշահ
ու սքանչելի նաւահանգիստ մը (Պատ. 4) :

Բուն քաղաքը որ Սքանպուշ կը կոչուի, կը կանդնի
եօթը բլուրներէ ձեւացած եռանկիւնի սարաւանդի մը
վրայ եւ Ղաշաքիոյ ու Բերայի արուարձաններէն կը
բաժնուի Ոսկեղջիւր կոչուած ծովային բազուկով :

Քաղաքին նշանաւոր շէնքերն են

Եօթն աշտարակները (Եւտի Բուլէ)՝ իրը հնու թիւն .
Փողերանոցը (Զարպիսանէ)՝ հին պալատ Բիւզանդեան .
Մեծ Շուկան. Բիւզանդեան Զրամբարանոցները (Պին պիր
տիրէք), որ այժմ ցամբած են . Զիարձակարանը (Աթ
մէյանը) ուր կայ եգիպտական կոթող մը . Կոստան-
դիանոսի սիւնը (Զէմպէրլի թաշ)՝ նուրը Օսմանիլէի մօտ.
Արկաղիտի սիւնը (Ավրաթ փաղար) . Մարկիանոսի
սիւնը (Քըզ թաշ) . Թէոդոսի սիւնը եւայլն : Նշանաւոր
են մանաւանդ Այա Սօֆիայի մզկիթն ու Սուլթան Ահ-
մէտի, Սուլթան Պայազիտի, Սուլթան Մէհմէտի, Սուլ-

Պատ. 4 — Կոստանդնուպոլիսի Եւսեփեան պարիսպները

Թան Սէլիմի, ինչպէս նաեւ Օսմանիյէ եւ Սիւլէյմանիյէ մզկիթները . Սուլթան Ահմէտի, Սուլթան Մէհմէտի եւ Սուլթան Մահմուտ Բ-ի Կայսերական դամբարանները (թիւրպէ) :

Կ. Պոլսոյ եւրոպական արտարձաններուն մէջ յիշատակութեան արժանի են Եհէի Քուշե, Մաքրիփեոյ ուր կը գտնուի Արքունի վասոդարանը . Սան-Սթեֆանօ, Քիւշիս-Չեֆնեճեճե՛ փոքրիկ նաւահանգիստը . Քեաղասհանե՛ ՈսկիզՆիւրի խոյը գեղեցիկ հովաի մը մէջ, ունի Կայսերական պալատ . իսկ Պոսֆօրի երկայնութեամբ՝ Պեշիկթաշ, Օրքափեոյ, Արնալուս Քեոյ, Պեպիֆ, Բուճիկի Հիւսար որ ունի հին գղեակ մը, Յաթիհ Սուլթան Մէհմէմէտէն շինուած, Եհենիփեոյ, Թարապիս եւ Պեօշիֆեհեհ որոնք մեծատաններու եւ գետպաններու ամաբանոցներ են :

Պոլսոյ ասիական արտարձաններուն մէջ յիշուելու արժանի են Պեշօզ, Գանդլճա, Անուսօռու Հիւսար, որ նշանաւոր է իր բերդովն՝ Երլարըմ Սուլթան Պայպիտէն շինուած . Պեշեքպեշի որ ունի շքեղ եւ ճոխ Կայսերական պալատ մը եւ գեղեցիկ մզկիթ մը . Սիլիսար որ առանձին քաղաք է (Պատ. 5) . Կասքիօյ որ նորակառոյց մեծ արտարձան մըն է, հին Քաղկեդոնի աւերակներուն մօտ . Հայսար Փաշա, որ Անտառուի երկաթուղիներուն մեկնակէսն է . Կեյպօ գեղեցիկ քաղաք . Տարճա համբաւաւոր իր գինիներով . Հեհեֆե որ ճարտարարուեստական քաղաք մըն է, նշանաւոր իր կայսերական գործարաններով :

ՉԱԹԱԼՃԱՅԻ ԳԱՒԱՌ

Չաթալճայի գաւառը կը պարունակէ՛ Սիլիվրիի եւ Պէօլիւք Չէքմէճէի գաւառակներն ու Գարաճաքէօյ եւ Տէրքօս զիւղախուճիբըրը : Ունի 57,000

բնակիչ : Հողին գլխաւոր արտադրութիւններն են արմաթ, խոտ, ծխախոտ, խաղող, վառելափայտ եւ այլն : Գլխաւոր քաղաքն է Չարալա (5000 բն.) որ գիւնիի, արմաթի, ձուկի եւ սնունդի առուտուր ունի : Սիլիվրի (5000 բն.) փոքր, բայց բաւական բանուկ նաւահանգիստ :

2. ԷՏԻՐՆԷԻ ԿՈՒՍՍԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Էտիրնէի Կուսակալութիւնը կը տարածուի Արեւելեան Բուսնիլի հարաւակողմը՝ Սեւ եւ Մարմարա ծովերուն ու Արշլպեղաղոսի մէջտեղ եւ կը զբաւէ հին Թրակիոյ մեծադոշն մասը :

Կլիման՝ ձմեռը ջուրա եւ ամառը տաք է . հողը շատ հարուստ է եւ լաւ մշակուած : Գլխաւոր արտադրութիւններն են՝ արմեթի, զինի, բակլակ, ծխախոտ, ընդեղեկ, ձիապսուղ, ամեկ սեւակ մրգեղեկ, եւ վարդի խղ : Լեռները շատ անտառախիտ են :

Էտիրնէի նահանգին ձեռագործական արտադրութեանց մէջ կարեւոր են կերպասեղեկները (շայաֆները եւլն.), հասիչ զինները եւ վարդի խղը :

Վարչական բաժանումներ. — Էտիրնէի նահանգը կը պարունակէ հետեւեալ 6 գաւառները (Սանճազ). Էտիրնէ, Քըրք-Քիլիսէ, Ռոտոսթօ, Կէլիպօլու, Տէտէ-Աղան եւ Կիւմլիլճիկա :

Գլխաւոր քաղաքներ .

Ա. — Էտիրնէի գաւառին մէջ .

Էտիրնէ (Անդրիանուպօլիս) (70,000 բնակիչ) կուսակալանիստ քաղաք՝ Մարիցա եւ Թունճա գետերուն իրար

խառնուած տեղը : Կայսրութեան մայրաքաղաքն եղած է 1366էն մինչև 1453, այն է Պոլսոյ առման թուականը . ունի փառաւոր մզկիթներ, մանաւանդ Սուլթան Սէլիմի մզկիթը՝ Թուրքիոյ գեղեցկագոյն մզկիթներէն մին :

Կ. Պոլսէն՝ Պուլխարիա եւ Եւրոպա ինչպէս նաեւ Սելանիկ եւ Պուրիպա տանող երկաթուղիներուն առաջին կարգի կայարանն ըլլալով Էտիրնէ, այժմ բաւական կարեւորութիւն ստացած է : Ունի հասա կտաւի դորձարաններ, մետաքսի մանտարաններ, չոզեչարմ ազորիքներ եւ բանուկ վաճառականութիւն զինիլ, խօզակի, մետաքսի, լաւրդի, արմախքի, մորթի, մեղրամոխի եւայն :

Ուզուն Քեօլիւիւ՝ վաճառաչան քաղաք՝ Էրկէնէ գետակին վրայ :

Տիսքոփա (12000 բնակիչ) ունի հին բերդ : Կարեւոր է իր բրուտեղէններով ու մետաքսեղէն եւ ասուեղէն կտաններով :

Բ. — Բըրֆ-Քիլիսի գաւառին մէջ .

Քըրֆ-Քիլիսի (18000 բն.) Էտիրնէի արեւելեան կողմը, ունի աղնիւ զինի . կարաազրէ նաեւ արմախք եւ ձխախոտ :

Միսիա փոքրիկ նաւահանգիստ Սև ծովու վրայ . կարտածէ զլիւսաւորարար վտակափայտ եւ անուխ :

Գ. — Ռոսոսքօի գաւառին մէջ .

Ռոսոսքօ (33000 բն.) վաճառաչան քաղաք եւ գեղեցիկ նաւահանգիստ Մարմարա ծովուն վրայ :

Չօրլու (12000 բն.), երկաթուղոյ կայարանէն կէս ժամ հեռաւորութեամբ՝ ըլուրի մը վրայ գետեղուած վաճառաչան քաղաք է :

Մալկաբա երկրագործական քաղաք մըն է :

Դ. — Կեղիպօլուի գաւառին մէջ՝

Կեղիպօլու (12000 բն.) Մարմարայի ծովուն բերանը Տարաանելի նեղուցին վրայ ընդարձակ նաւահանգիստ է :

Ե. — Տէսե-Աղանի գաւառին մէջ՝

Տէսե-Աղան (6000 բն.) նորակառոյց եւ վաճառաչան քաղաք եւ բանուկ նաւահանգիստ Արշիպեղագոսի վրայ :

Տէտէ-Աղաճ՝ Բուսէլիի երկաթուղոյն եւ Սելանիկ-Կ. Պոլսոյ միացման զծին սկզբնակէան ըլլալով, Էտիրնէի կուսակալութեան տսեւրական կարեւորագոյն կեդրոնը կը համարուի :

Էնօս (3000 բն.) Էտիրնէի նախկին նաւահանգիստն է որ Տէտէ-Աղաճի երկաթուղոյ զծին բացումէն ի վեր՝ կտրուած է իր կարեւորութիւնը :

Զ. — Կիւմիլընի գաւառին մէջ՝

Կիւմիլընի (14,000 բն.) վաճառաչան քաղաք Քարլըղ-տաղի ստորոտը, բարեբեր գաչափ մը մէջ . անուանի է սօնալաճաք :

Քսանքի (Խոքէչէ) (13,000 բն.) ծովեզրէն $2\frac{1}{2}$ ժամուան հեռաւորութեամբ՝ Սելանիկ-Տէտէ-Աղաճ-Կ. Պոլիս երկաթուղոյն կայարանն է : Անուանի է ձխախոտ :

Ենիկ (3000 բն.) Խոքէչէի հարաւային կողմը՝ համրաւաւոր է նոյնպէս ձխախոտը :

3. ՍԵԼԱՆԻԿԻ ԿՈՒՍՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սելանիկի կուսակալութիւնը կը տարածուի Էտիրնէի նահանգին արեւմտեան կողմը :

Երկիրը բաւական լաւ մշակուած է եւ կը պարուհանէ բարեբեր հովիտներ ու գաչտապեաններ ուր կը հասնին արմախք, եզնպապոնն, ձխախոտ, բրինձ,

բամպակ, որթեառունկ եւ ստղատու ծառեր: Երկրին հիւսիսային եւ արեւելեան կողմերն ընդհանրապէս լեռնային են, Բէլոա լեռներուն գագաթները ծածկուած են կաղնիի եւ փեկոնի անտառներով. արեւելեան մասը ունի շագանակենիի գեղեցիկ անտառներ: Թիւնին նոյնպէս շատ լաւ կ'աճի՝ եւ կը ծառայէ շերամաբուծութեան որ բաւական յառաջ դացած է:

Բուրգն ալ կարեւորագոյն տեղ մը կը զբաւէ այս երկրին արտադրութեանց մէջ: Տարեկան արտադրութիւնը կը մօտենայ 2,700,000 օխայի որուն կէսը չլուացուած կ'արտածուի Եւրոպա:

Վարչական բաժանումներ. — Սելանիկի կուսակալութիւնը կը բաժնուի 3 գաւառներու (սանճագ)՝ Սելանիկ, Սէրէզ եւ Տրամա:

Գլխաւոր քաղաքներ.

Ա. — Սելանիկի գաւառին մէջ՝

Սելանիկ (Թեսագոնիկէ) (100,000 բն.) համարուն ծոցին խորը Եւրոպական Թուրքիոյ ամէնէն վաճառաչան քաղաքը՝ եւ Կ. Պոլսէն յետոյ կարեւորագոյն նաւահանգիստն է:

Նիաուսա կամ Աղօսբոս համբաւաւոր է իր գինիով: Սքոււմիցա (10,000 բն.) համարուն գետին մօտ ունի ջերմուկներ:

Սելանիկի գաւառին մէջ է Աբոս կամ Այնօսօզ լեռան թերակղզին ուր կը բնակին հաղարաւոր Յոյն, Ռուս, Սերպ եւ Պուլկար արեղաներ, որոնք կ'ապրին 20ի չափ վանքերու եւ մենաստաններու մէջ:

Բ. — Սերեզի գաւառին մէջ՝

Սերեզ (30000 բն.) Թաքինոս լճին մօտ Սելանիկ-Կ. Պոլիս երկաթուղիի գծին վրայ՝ վաճառաչան քա-

ղաք է եւ կարեւոր կեդրոն Եւրոպական Թուրքիոյ բամպակի մշակութեան եւ վաճառականութեան Նեպրեք (8000) առեւտրական քաղաք է: Տեւիր-հիսար՝ ունի երկաթի հանքեր:

Գ. — Տրամայի գաւառին մէջ.

Տրամա (7500 բն.) բարեբեր դաշտի մը մէջ վաճառաչան քաղաք եւ առաջին կարգի կայարան Սելանիկ — Կ. Պոլիս միացման դծին. ունի մեծ արտածութիւն ծխախոտի:

Քավլալա (1800) համարուն ծոցին խորը վաճառաչան նաւահանգիստ:

Սարը շապան՝ անուանի է իր ծխախոտով:

4. ՄՍՆԱՍԹԸՐԻ ԿՈՒՍՍԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Մանասթրի կուսակալութիւնը կը տարածուի Սելանիկի նահանգին արեւմտեան կողմը:

Կլիման բարեխառն է դաշտային մասերուն մէջ, իսկ լեռնոտ տեղուանքը՝ ցուրտ:

Գլխաւոր բերքերն են ցորեն, եւ ուրիշ արմաթ, եգիպտացորեն, ընդեղէններ, կտաւատ, մրգեղէն եւն:

Լեռնային մասերուն մէջ կը գտնուին մեծատարած անտառներ, որոնք կը պարունակեն որսի կենդանիներու շատ տեսակները:

Նահանգին ամէն կողմերը կը գտնուին աղօթիքներ, մանաւանդ Մանասթրի գաւառը ունի ջրաբաշխական կատարելագործուած մեքենաներով բանով ջաղացքներ: Սերֆիչէի գաւառը նշանաւոր է իր ատուեղէն ու բամպակեղէն դործուածներով:

Վարչական բաժանումներ. — Մանասթրի կուսա-

կալուքիւնը կը պարունակէ հինգ գումաներ՝ Մանաս-
թըր, Սէրֆիչէ, Կորիցա, Տիպրէ եւ Էլպասան :

Գլխաւոր քաղաքներ .

Ա. — Մանասքըրի գաւառին մէջ՝

Մանասքըր (50,000 բնակիչ) բարձր գաշտի մը մէջ
զինուորական մեծ եւ կարեւոր քաղաք է : Ունի գեղե-
ցիկ վաճառանոց մը եւ ջրաբաշխական սպորթքներ ու
ասուեղէնի գործարան :

Բրիլիփ (18000) կարեւոր է տօնավաճառը :

Օլորիսա (5000 բն.) համանուն լճին վրայ վաճա-
ռաչան քաղաք . շրջակաները կը գտնուին արծաթի,
պղնձի եւ ծծումբի հանքեր :

Բ. — Սերֆիչէի գաւառին մէջ կարեւոր է՝

Սերֆիչէ (4000 բն.) վաճառաչան քաղաք՝ իր սա-
ուեղէն ու բամպակեղէն գործուածներովն անուանի :

Գ. — Կորիցաի գաւառին մէջ .

Կորիցա (14000), ճարտարարուեստական եւ վաճա-
ռաչան քաղաք :

Դ. — Տիպրէի գաւառին մէջ՝

Տիպրէ (45000) Տրին գետին վրայ՝ առեւտրական եւ
ճարտարագործական քաղաք :

Ե. — Էլպասանի գաւառին մէջ՝

Էլպասան (5000) Տուրրաջօէն Օլորիսա տանող ճամ-
բուն վրայ վաճառաչան քաղաք է՝ գեղեցիկ հովտի մը
մէջ :

5. ՔՕՍՕՎԱՅԻ ԿՈՒՍՍԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Քօսովայի կուսակալութիւնը կը սարածուի Սելա-
նիկի եւ Մանասթըրի նահանգներուն հիւսիսային կողմը՝
Քարատաղի, Պօսնայի եւ Սերպիոյ մէջտեղ :

Վարչական բաժանումներ եւ զիւաւոր բաղաճներ . —
Քօսովայի նահանգը կը պարունակէ հետեւեալ վեց գա-
ւառները . Իւսկիւլ, Բրիչթինա, Նօվիպազար, Իփէք,
Թաշլըճա եւ Բրիզլէն :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Իւսկիւլ (60,000 բն.) Վարտար գետին վրայ, հին
եւ վաճառաչան քաղաք բարեբեր երկրի մը մէջ :

Բրիչթինա (12,000 բն.) Քօսովայի գաշտին մէջ,
նոյնպէս վաճառաչան քաղաք : Կ'արտածէ յորեն, գարի,
եզրիպտացորեն, գինի եւ մորթ :

Միքրովիցա (7000 բն.) բաւական կարեւոր քաղաք
է նահանգին զլխաւոր կեդրոններուն հետ ունեցած նե-
րածման ու արտածման վաճառականութեամբ : Ունի
երկանի քարահանքեր :

Արտածութեան զլխաւոր նիւթերն են յորեն, գարի,
վարսակ, եզրիպտացորեն, գառնուկի եւ ոչխարի-մորթ,
պանիր, շինութեան փայտ եւ արջառ . ասոնց մեծ մասը
Սելանիկի համար է, որուն հետ Միթրովիցա կապուած
է երկաթուղիով :

Իփէք (15,000 բն.) Գարատաղի կողմերը՝ գեղեցիկ
հովտի մը մէջ վաճառաչան քաղաք է :

Բրիզլէն (30,000 բն.) Չար-Տաղի ստորտը՝ նոյնպէս
առեւտրական քաղաք :

6. ՇՔՕՏՐԱՅԻ ԿՈՒՍՍԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Շօտրայի կուսակալութիւնը կը սարածուի Ազրիա-
կան ծովուն երկաջութեամբ՝ Գարատաղէն մինչեւ Յան-
եայի կուսակալութիւնը : Լեռնոտ երկիր մըն է՝ ընդհան-
րապէս անառանկրով ու արօտատեղիներով ծածկուած :
Ունի սակայն արգաւանդ հովիտներ ու բարեբեր գաշ-

տեր ալ ուր յաջողագէտ կ'աճին ցորեն , որթատունկ , թթենի եւ ձիթենի :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաւճներ . — Եքօարայի կուսակալութիւնը կը բաժնուի երկու գաւառներու , Եքօարա եւ Տիւրացցո :

Գլխաւոր քաղաքներն են

Շօսրա (40,000 բն.) համանուն լճին վրայ կուսակալանիստ քաղաք եւ առեւտրական ու ճարտարարուեստական կեդրոն : Նշանաւոր է զգեակը , զոր կառուցած են Վենետիկցիք :

Կ'արտածէ արջառ , մուշտակ , լուացուած ու անլուայ բուրգ , մեղրամոմ , շինութեան փայտ , վառելիք փայտ , եւն :

Լէս կամ Ալէսիօ (3000 բն.) փոքր նաւահանգիստ Ազրիականի վրայ :

Տիւրացցո (6500 բն.) հին քաղաք եւ բանուկ նաւահանգիստ Ազրիականի վրայ :

Թիւրանա՝ գեղեցիկ քաղաք եւ առեւտրական կեդրոն :

7. ԵԱՆԵԱՅԻ ԿՈՒՍԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Եանեայի կուսակալութիւնը կը տարածուի Եքօարայի նահանգին հարաւակողմը՝ Ազրիական ծովու եզերքը , Մանասթըրի նահանգին եւ Յունաստանի մէջտեղ :

Ծովեզրին մօտ գտնուած գաշտերը՝ որոնք կուսակալութեան միակ բարերեր մասերն են , կ'արտադրեն ցորեն եւ ուրիշ արմաթք , լսաղող , կիտրոն , նարինջ , ձիթապտուղ , ձխախոտ , բամպակ , եւայլն : Նահանգին

մնայած մասին մէջ կան ընդարձակ արօտատեղիներ , որոնք կը սնուցանեն ընաիր արջառներ , մանաւանդ համբաւաւոր ձիեր :

Ծովեզրքին վրայ ձկնորսութիւնը շատ արդիւնաւոր է :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաւճներ . — Եանեայի կուսակալութիւնը կը բաժնուի 4 գաւառներու . Եանեա , Էրկերի , Պերաք եւ Բրեվիգա :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Եանեա (20000 բն.) համանուն լճին վրայ մեծ եւ ծաղկած քաղաք :

Մեցօլօ (8000 բն.)

Էրկերի կամ Արկիթրո-Քասթրօ (12000 բն.) Վօյուցա գետին վրայ բարերեր հովտի մը մէջ վաճառաչան քաղաք : Թեփեյեհն ամուր քաղաք :

Պերաք (10000 բն.) վաճառաչան քաղաք . ունի կարեւոր արտադրութիւն ձէթի , բուրգի , արմաթի եւ մորթի :

Ալլօնա (7000 բն.) համանուն ծոցին վրայ վաճառաչան նաւահանգիստ :

Բրեվիգա (10000) Արգայի ծոցին բերանը գեղեցիկ եւ բանուկ նաւահանգիստ եւ բերդաքաղաք :

Բարկա՝ Բաքսօս կղզիին զիմացը փոքրիկ նաւահանգիստ :

Գ Լ ՈՒ Ի Ս Գ.

ԱՍԻԱԿԱՆ ԵՒ ԱՓՐԻԿԵԱՆ ՅՈՒՐՔԻՈՅ
ԿՈՒՍԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Ի Զ Մ Ի Տ Ի Գ Ա Ի Ա Ռ.

Իզմիսի գաւառը որ կը պարունակէ հին Բիւթա-
նիոյ մէկ մասը՝ կը գտնուի Կ. Պոլսոյ կուսակալութեան
արեւելեան կողմը, Պրուսայի եւ Գառիթնուսի նա-
հանգներուն ու Սեւ եւ Մարմարա ծովերուն մէջտեղ :

Երկիրը բարեւեր է եւ հողը լաւ մշակուած : Գլխա-
ւոր բերքերն են արմախք, եգիպտացորեն, գետնախերճ-
ձոր, վուշ, կանեփ, ծխախոտ, ընդեղէններ, եւ մըր-
գեղէն (չամիչ, ընկոյզ, շագանակ, նուշ, եւն.) : Կէյ-
վէի, Ատարազարի եւ Քանաէրի գաւառակները կը
պարունակին ընդարձակ անտառներ, որոնք Պոլսոյ եւ
չրջականերուն կը մատակարարեն մեծ քանակութեամբ
փայտ եւ ածուխ :

Իզմիտի գաւառին մէջ յիշատակութեան արժանի են
Ֆէսի, չուխայի եւ մետաքսեղէնի գործարանները, որոնք
կառավարութեան յատուկ են : Ասոնցմէ զատ գաւառին
ամէն մասերուն մէջ կը գտնուին մետաքսի մանարան-
ներ, աղօրիքներ, խաղախորդարաններ, բազմաթիւ
սոցարաններ, եւ այլն :

Վաճառականական տեսակէտով ալ Իզմիտի գաւա-
ռին ունեցած կարեւորութիւնը նշանակութեան ար-
ժանի է : Ամէն ամիս Իզմիտի ծովածոցը կ'այցելեն բազ-

մաթիւ շողենաւեր, որոնք Անատոլուի ներսերէն կը-
կաթուղիով եկած երկրագործական բերքերը կը փո-
խադրեն Եւրոպա կամ ուրիշ տեղեր :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաճներ. —
Իզմիտի գաւառը իր առանձին կառավարիչն ունենալով
հանդերձ կը պատկանի Կ. Պոլսոյ կուսակալութեան եւ կա-
խում ունի ուղղակի ներքին Գործոց նախարարութեանն :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Իզմիտ (15000 բն.) համանուն ծոցին խորը՝ գեղեցիկ
զիրքի մը մէջ ճարտարարուեստական քաղաք եւ բա-
նուկ նաւահանգիստ : Ունի նաւարան : Երջակաները
կան մէկ քանի պետական գործարաններ. ինչպէս՝ Հէ-
րէքէի մէջ՝ մետաքսեղէնի գործարան, Արուստայի մէջ՝
չուխայի գործարան, բանակին յատուկ, Քիլէզի մէջ՝
նոյնպէս բանակին յատուկ ֆէսի գործարան մը . Տէրին-
ճէի մէջ՝ Անատոլուի երկաթուղիներու ընկերութեան
չինութեանց մթերանոցը, եւ այլն :

Ասոնցմէ զատ Իզմիտի մէջ կան բազմաթիւ մե-
տաքսի մանարաններ, շոգեչարժ աղօրիքներ եւ այլն :

Արմաշ (1500) ուր կը գտնուին Հայոց Զարխափան
Ս. Աստուածածնի վանքը եւ Կ. Պոլսոյ Պատր. Իպրեւիճանքը :

Արմաշէն երեք քառորդ ժամուան հեռաւորութեամբ
կը գտնուի Խաւսաչ փոքր գիւղը :

Պարսիզակ կամ Պաղչէնիփ (8000) Իզմիտի ծոցին
հարաւակողմը, կ'արտադրէ խօզակ, ծխախոտ, գլինի,
մրգեղէն :

Արսլանպիկ (2800) Պաղչէնիքէն 2 ժամուան հե-
ռաւորութեամբ նոյնպէս գեղեցիկ գիւղ մըն է : Ունի
պետական չուխայի գործարան :

Պաղչէնիկի մօտ կը գտնուին նաեւ Տեօնիկ 50 տու-
նով փոքրիկ գիւղ մը, որ կ'արտադրէ խօզակ եւ ծխա-

խոտ . եւ Օլվանքի՝ (2000) սրուն գլխաւոր բերքերն են ծխախոտ եւ խօզակ :

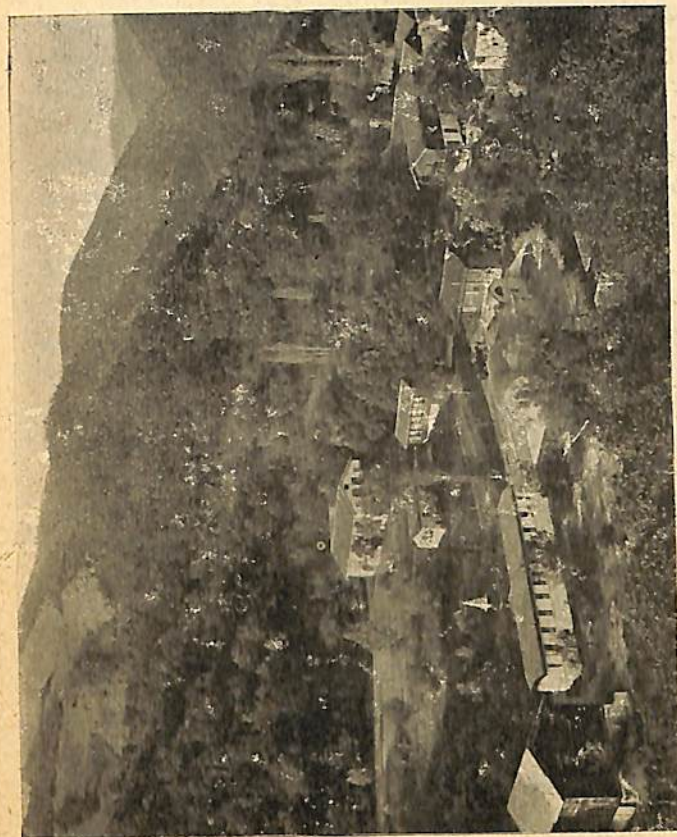
Ասաբազար (25,000 բն.) Սաքարիայի մօտ՝ ընդարձակ դաշտի մը վրայ վաճառաշահ քաղաք : Ունի Բիւզանդեան ու Ճենովական հնութիւններ , որոնց մէջ համբաւաւոր է Յուստինիանոսի կամուրջը որ այսօր Պէշ-Քէօփրիւ կը կոչուի :

Գլխաւոր արտածութիւններն են արմախք, կտաւատ, եգիպտացորեն , կորեակ , խօզակ , ծխախոտ , մեղրամտ , կանեփի թեղ (լիֆ), ընկոյզ , գեանախնձոր (1 միլիոն օխտ), սոխ, սխտոր , հաւկիթ (տարեկան 30 միլիոն հատ) , վառեակ եւ այլն : Ասոնցմէ զատ Ատարազար ունի մեծ արտածութիւն շինութեան փայտի , թարմ պտուղի եւ մանսանդ խաղողի :

Իզմիտի դաւառին մէջ երկրորդական գիւղեր ու գիւղաքաղաքներ են նաև Կեյլիե , Օրքափոյ , Աֆնիսար , Սապանճա , Քարամուսալ՝ որոնք շերամաբուժական կեդրոններ են եւ Եաջովա՝ (Պատ. 5) համբաւաւոր իր հանքային ջուրերով :

2. ԽԻԻՏԱՎԷՆՏԻԿԵԱՐԻ ՆԱՀԱՆԳ

Պրուսայի կամ Խիւսալիէնիկեարի Կուսակալութիւնը կը պարունակէ հին աստին Միւսիա , Բիւթանիա եւ Փոիւզիա անուններով ճանչցուած երկիրներուն մեծագոյն մասը : Սահմաններն են հիւսիսէն Իզմիտի սանճագն ու Մարմարայի ծովը , արեւելքէն՝ Էնկիւրիւի եւ Քօնեայի կուսակալութիւնները , հարաւէն Այտընի նահանգը , եւ արեւմուտքէն՝ Արչիպեղագոսն ու Պիզայի գաւառը :

Պատ. 5. Եւստիոսի վերականգնումը

Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն է եւ սուղջ . երկիրը բարերեր է ու բաւական լաւ մշակուած : Գլխաւոր երկրագործական բերքերն են արմախք, եգիպտացորեն , իւղալից հունակեր , աֆիօն , ներկի նիւթեր , ընդհոյզն , թխենի , սլիթառունկ եւ ուրիշ պտղատու ծառեր : Հողը հարուստ է հանքային նիւթերով , որոնք սակայն չեն շահագործուիր պէտք եղածին պէս : Պայքքէսէրի մօտ՝ Պալլայի հանքերէն կը հանուին հանքածուխ եւ արծաթախառն կապար : Էրթօղրուլի եւ Քէօթանհայի գաւառներն ունին Գրօսի հանքեր , բայց ամէնէն աւելի յիշատակութեան արժանի են Էսկիէէնիլի շրջակաները գտնուած ծովափրփուրի (լիւլէ թաշը) հանքերը , որոնք աշխարհի ամէնէն հարուստներն են : Հանքային ջուրեր ու ջերմուկներ բազմաթիւ են բովանդակ նաճանդին մէջ եւ շատերը՝ մանաւանդ Պրուսայի շրջակայքները՝ համբաւաւոր են հին ատեններէ ի վեր :

Ճարտարագործութիւնը բաւական զարդացած է , եւ տակաւ յատաճղիմելու շաւղին մէջ մտած : Ձեռագործական արտադրութեանց մէջ նշանաւոր են մետաքսախելեկներն եւ գլխուկալան գորգերը : Յիշուելու արժանի են նաեւ գինեգործութիւնը , ձիթահանութիւնը , աղօրեղանութիւնն ու ալիւսայինութիւնը :

Շերամարտօծութիւնը ընդհանրացած է նաճանդին ամէն մասերուն մէջ , եւ մտաքսի մանարաններ բազմաթիւ են կարեւոր կեդրոններու մէջ :

Վաճառականութիւնը՝ հազարակիցութեան կանոնաւոր միջոցներու շնորհիւ՝ բաւական բանուկ է :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր հաղաճներ . — Միւստավէնտիկեարի կուսակալութիւնը կը պարունակէ հինգ գաւառներ . Պրուսա , Քէօթանհա , Աֆիօն-Բարասիսար , Էրթօղրուլ եւ Բարտար :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. — Պրուսայի գաւառին մէջ .

Պրուսա (90,000) Ողիմպոս լեռան ստորոտը գմայլելի գիրքի մը մէջ՝ կուսակալանիստ քաղաք , եւ նախկին մայրաքաղաք Օսմ . Կայսրութեան (1326էն 1666) :

Պրուսայի շրջակաները կը գտնուին բազմաթիւ ջերմուկներ (ձմարային ու երկաթային) որոնք հին մամանակներէ ի վեր համբաւաւոր են :

Պրուսա երկաթուղիով մը կապուած է Մուտանիայի հետ : Բազմաթիւ գեղեցիկ խճուղիներ շինուած են գաւառին մէջ , որոնք Պրուսան հազարակիցութեան մէջ կը գնեն ներքին քաղաքներուն , ինչպէս նաեւ Մարմարայի ծովեզերեայ քաղաքներուն հետ :

Պրուսա ունի բազմաթիւ մանարաններ Ֆրանսական ոճով շինուած , եւ մեծ վաճառականութիւն մետաքսի ու խօզակի :

Կեմիէիկ (5000) Փոքրիկ քաղաք եւ ապահով նաւահանգիստ համանուն ծոցին խորը : Գլխաւոր բերքերն են ձիթապտուղ եւ խօզակ :

Մըխալըն (8800) Շերամարտօծական կեդրոն : Ունի ընդարձակ այգիներ ու մրգատառաններ :

Մուսուխա (5000) Կէմիէիկի ծոցին մէջ՝ նաւահանգիստ , որ Պրուսայի հետ կապուած է երկաթուղիով : Ունի մեծ արտադրութիւն ձիթապտուղի , եւ բազմաթիւ իւղարաններ : Կարեւոր է նոյնպէս խօզակի առևտուրը :

Բ. — Քորանեայի գաւառին մէջ .

Քորանեա (28000) Բարսաք գետակին վրայ վաճառաչան քաղաք . համբաւաւոր են բրուտեղէններն ու Ջմիւսնական գորգերը :

ծական կեդրոն : Ունի բազմաթիւ մանարաններ եւ բա-
նուկ վաճառականութիւն խօզակի , աֆիօնի , մտաու-
տակի , եւայլն :

Քեօփլիլ (7000) նոյնպէս շերամաբուծական կեդրոն :

Սեօլիւս (7000) ունի կարեւոր առուտուր շարոցի :

Լեֆե (2000) բերքն է խօզակ եւ աֆիօն :

Կեօլպազար (10000) ունի մետաքս , աֆիօն :

Իյնեկեօլ (10,000) կարեւոր քաղաք Պրուսայէն 45
քլմ . հեռաւորութեամբ : Երջակաները կան կաղնիի հա-
բուստ անառններ : Տիւմանըճի նահիլէյէն մէջ կը գտնուին
Քրօմի հարուստ հանքեր , որոնք սակայն մեծ գծաւարու-
թեամբ կը շահագործուին հաղորդակցութեան միջոցնե-
րու անբաւականութեան պատճառաւ :

Իյնեկէօլ համբաւաւոր է Չիքլի կոչուած հանքային
ջուրովը , որմէ տարին 12000 լիտր կ'արտածուի Եւրոպա
եւ Եգիպտոս :

Իգնիֆ (1200) հին նիկիա , ուր եղաւ 318 հայրա-
պետներու Տիւղերական ժողովը Քրիստոսի 325 թուա-
կանին :

Ե. — Բարսապի դաւառին մէջ .

Պալքեհե (20,000) բարերեր գաշաի մը մէջ վա-
ճառաչան քաղաք , որ մեծապէս շնասուեցաւ 1897ի
սոսկալի երկրաշարժէն : Մօտերը կան ծարիրի եւ պօրա-
սիղի հանքեր : Կարտածէ զլիսաւորարար արմտիք , խող-
կաղին , աֆիօն , կիճիթ , կտաւատ , ծխախոտ , այժի
եւ սլխարի մարթ , մրգեղէն , սեխ եւ ձմերուկ :

Ալվալք (10,000) Էտրէմիաի ծոցին խորը բաւական
բանուկ նաւահանգիստ : Ունի կարեւոր ազահանքեր
Սարմուսաքի եւ Պէլլիքի մէջ . նոյնպէս կրանիթի եւ
երկանաքարի հանքեր՝ Սարմուսաքի մօտ :

Սյվալք ունի բազմաթիւ ձիթարաններ , որոնց տա-
րեկան ձէթի արտադրութիւնը կը հաշուուի 4 միլիոն

քիլօ . նոյնպէս գինիի , օղիի ու քօնեաքի գործարան-
ներ , խաղախորդարաններ , ալօրիքներ , օճառի գոր-
ծարաններ , եւայլն :

Գլխաւոր արտածութիւններն են ձէթ , օճառ , գինի
եւ օղի , որոնք կը շրկուին Կ. Պոլիս , Սելանիկ եւ Պուլ-
կարիա :

Էսրեկիս (7000) համանուն ծոցին խորը գեղատեսիլ
քաղաք : Կ'արտածէ մեծ քանակութեամբ ձիթապտուղ
եւ ձէթ , օճառ , մեղր , մեղրամոմ , չամիչ , թուզ , շի-
նութեան փայտ , եւայլն :

Էրսեֆ (6500) Մարմարայի մէջ Քափուտաղ թերա-
կղզիին վրայ փոքր նաւահանգիստ : Ունի կարեւոր
առուտուր գինիի , օղիի , քօնեաքի , ձէթի , ձիթա-
պտուղի , թարմ պտուղներու եւ աղած ձուկի :

Պանքըրմա (10,000) Մարմարայի վրայ փոքր նաւա-
հանգիստ որ արմտիքի , աֆիօնի , խողկաղինի , կտաւատի ,
խօզակի , թարմ եւ աղած ձուկի ու խալկարի բաւա-
կան կարեւոր առուտուր ունի : Պանտրմայի մօտ կը
գտնուին Սուլթան Չայիրի պօրասիլի հանքերը :

3. ՊիՂԱՅԻ ԳԱԻԱՌ

Պիլայի կամ Տարսանելի Միւթէսարըթութիւնը որ
Խիւտալէնտիկեարի նահանգին արեւմտեան կողմը փոքր
գաւառ մըն է , կախում ունի ուղղակի ներքին Գործոց
նախարարութենէն : Կը պարունակէ իրը 120,000 բնակիչ :

Հողին գլխաւոր արտադրութիւններն են՝ արմտիք ,
եգիպտացորեն , ընդեղէններ , կիճիթ , խողկաղին ,
ծխախոտ ու մրգեղէն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր ֆաղաֆներ. — Պրիզայի գաւառէն կախում ունին հինգ գաւառակներ՝ Տարտանէլ, Էզինէ, Պրիզա, Այվաճըք եւ Լափոնէքի :

Տարտանէլ կամ Չամագ-Քալի (12,000) համանուն նեղուցին վրայ՝ կառավարչանիստ քաղաք եւ զինուորական աստղին կարգի նաւահանգիստ : Համբաւաւոր են բրուսեղէնները :

Պրիզա (10,000) անուանի է սօնավաճառը :

Լափսափի՝ փոքր նաւահանգիստ, ունի սելս եւ գլինի :

4. ԱՅՏԸՆԻ ՆԱՀԱՆԳ

Այսրնի նահանգը որ կը պարունակէ նախկին Լիւզիան, Կարիան, Փոլեզիոյ հարաւային մասն ու Յոնիական եւ Իորիական գաղթականութիւնները, կը տարածուի Խիւտալէնտիկետրի կուսակալութեան հարաւակողմը՝ Արշիպեղագոսի եւ մասամբ Միջերկրականի վրայ :

Կլիման ընդհանրապէս սառը է եւ ախորժելի, թէեւ ամառները շատ տաք կ'ընէ : Հողը բարեբեր է եւ լաւ մշակուած : Երկրագործութիւնը բարգաւաճ վիճակ մը ունի : Գլխաւոր բերքերն են արմաթք, չամիչ, թուզ, նարինջ, կիտրոն եւ ուրիշ պտուղներ, ափսոս, ձէթ, ծխախոտ, մատուտակ, բամպակ, սուսամ, խողկաղին եւ ուրիշ ներկի նիւթեր, գլինի, մաստիքա եւ այլն :

Անտառները կը ծածկեն ընդարձակ տարածութիւններ, Ընտանի անասունները բազմաթիւ են նահանգին ամէն մասերուն մէջ :

Հողը կը պարունակէ շատ սեռակ հանքեր, մաս-

նաւորապէս քրօմ, ծարիր, ծծումբ : Բազմաթիւ են նաեւ հանքային ջուրերն ու ջերմուկները : Ծովեզերեայ մասերուն մէջ կան սքանչելի ալահանքեր :

Ճարտարագործական արտադրութեանց մէջ անուանի են գորգերը, ինչպէս նաեւ բամպակեղէն ու մետաքսեղէն կտաները : Ազօրեպանութիւնն ու խաղախորդութիւնը ընդհանրացած են ամէն կողմ :

Վաճառականութիւնը որ գլխաւորաբար Ջմիւռնիոյ նաւահանգիստին մէջ կը կեդրոնանայ՝ շատ բանուկ է : Նահանգին գլխաւոր արտածութիւններն են երկրագործական արտադրութիւններ, նախնական նիւթեր ու սքանչելի գորգեր : Իսկ ներածութիւններն են սննդական բերքեր, գաղթաբերք, հանգերձեղէն ու զանազան տարազագործական արտադրութիւններ, մետաղներ եւ այլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր ֆաղաֆներ. — Այսրնի կուսակալութիւնը կը բաժնուի հինգ գաւառներու (սանճագ) .

1. Իզմիր, 2. Սարուխան, 3. Այսրն, 4. Տենիզլի, 5. Մենքեշէ :

Բնակչութեան թիւը կը հաշուուի 1,360,000 ի չափ : Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. Իզմիրի գաւառին մէջ՝

Չմիւռնիա կամ Իզմիր (250,000 բն.) կուսակալանիստ քաղաք եւ Կ. Պոլսէն յետոյ Կայսրութեան մեծագոյն նաւահանգիստը :

Քաղաքին շէնքերուն մէջ իրենց շքեղութեամբը նշանաւոր են Հայոյ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին, Լատինաց Մայր եկեղեցին, Տաճկաց Հիսարի եւ Քէսթանէ պազարի մզկիթները, Յունաց Այլա-Փօթինի եկեղեցւոյն զանգակատունը եւ այլն :

Պերկամա (20,000) վաճառաչան քաղաք՝ անուանի
իր հնուկիւններով :

Քարանա-Ֆոչա (հին Փոկիա) (8000) ծովեզերեայ
փոքր քաղաք : Ունի մեծ առուաւոր ընտիր սեւ չամիչի
եւ գլխաւորաբար աղի :

Յեկի-Ֆոչա կամ Նոր Փոկիա (6000) Հէրմէսի ծոցին
մէջ , կ'արածէ մեծ քանակութեամբ չամիչ : Անուանի
է ազանանքը , որուն տարեկան արտադրութիւնն է 40
միլիոն օրս :

Մեհեմեհ (10,000) վաճառաչան քաղաք :

Վուրլա (35,000) երկրագործական քաղաք՝ Զմիւռ-
նիոյ ծոցին մօտ : Անուանի է չամիչը (րազաքը) :

Զեուե (16,000) Քիոս կղզիին զիմացը բաւական
բանուկ նաւահանգիստ է : Ունի հանքային ջուրեր :

Մալա-Նօվա (Քուշ-Ստասը) կամ Նոր-Եփեսոս
(7000) համանուն ծոցին վրայ բանուկ նաւահանգիստ ,
անուանի է չամիչը :

Այասուլուք (3000) հին Եփեսոսի աւերակներուն մօտ :

Էօսկիւք (30,000) Պօղ-Տաղի ստորաքը՝ բարեբեր
գաշտի մը մէջ վաճառաչան քաղաք : Մօտերը կը գրա-
նուին ծարիրի եւ սնդիկի հանքեր : Էօտէմիչ կ'արտադրէ
ծխախոտ (իր հօտին համար համբաւաւոր) , արմտիք ,
խողկաղին , կանեփ , սուսամ , ձէթ , չամիչ , թուզ ,
սեխ եւ ձմերուկ :

Պալքեք (10,000) վաճառաչան քաղաք՝ գեղեցիկ
գիրքի մը մէջ :

Բ. Սարուխանի գաւառին մէջ՝

Մանիսա (35,000) կէտիզ գետին վրայ բարեբեր
գաշտի մը մէջ վաճառաչան եւ ծաղկած քաղաք : Ունի
բամպակեղէն ձեռագործներ : Բերքերն են արմտիք ,
բամպակ , ծխախոտ , խողկաղին , սուսամ , չամիչ :

Քրք Ալան (20,000) վաճառաչան քաղաք : Ան-
ուանի է սեխը :

Ահիսար (15,000) լաւ մշակուած գաշտի մը մէջ
վաճառաչան քաղաք :

Քասապա (25,000) վաճառաչան քաղաք , բերքերն
են ցորեն , բամպակ , ծխախոտ , չամիչ , սեխ եւ պատ-
ուական ձմերուկ :

Կօրսկու (5000) նշանաւոր է իր սքանչելի գոր-
գերով :

Քուրա (6000) երկրագործական կեդրոն : Անուանի
են նոյնպէս գորգերը :

Ալաեհիւր (25,000) ճարտարագործական եւ առեւ-
արական քաղաք , Պօղ-Տաղ լեռան ստորաքը :

Գ. Այսընի գաւառին մէջ՝

Այսրն կամ Կիւզէլ Հիսար (35,000) Մէանտրի մէկ
գետակցին վրայ գեղեցիկ քաղաք՝ բարեբեր եւ լաւ
մշակուած գաշտի մը մէջ : Մորթի , բամպակի , խող-
կաղինի , արմտիքի , թուզի եւ ձէթի բանուկ վաճա-
ռականութիւն ունի :

Սեօփիէ կամ Սօփիա (12,000) վաճառաչան քաղաք :

Նազիլի (20,000) Մէանտրի վրայ գեղեցիկ քաղաք
եւ առեւտրական ու երկրագործական կեդրոն :

Դ. Տեհիզլի գաւառին մէջ՝

Տեհիզլի (15,000) Լաւոզիկէ քաղքին աւերակնե-
րուն մօտ գեղեցիկ քաղաք է բարեբեր գաշտի մը
եզերքը : Կ'արտադրէ ընտիր ցորեն եւ ուրիշ արմտիք ,
բամպակ , խօզակ , բուրդ , չամիչ , թուզ եւ այլն :

Տեմիրի (5000) ունի սքանչելի գորգեր :

Ե. Մեհրեշի գաւառին մէջ՝

Մուղլա (10,000) ունի հանքային ջուրեր :

Մաքրի (5000) կուսակալութեան հարաւային կողմը՝
Միջերկրականի վրայ գեղեցիկ նաւահանգիստ :

5. ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱՐՇԻՊԵՂԱԳՈՍ

Արշիպեղագոսի կուսակալութիւնը (Ճեզայիտը Պահրը Սեֆիս վիլայեթի) կը պարունակէ Եգէական ծովուն մէջ սիւսուս մեծ ու փոքր Օսմանեան կղզիները, բայց ի Թասուէն, Սամթրակէէն՝ որ Էտիրնէի կուսակալութեան մասը կը կազմէ եւ Սամուէն՝ որ ինքնօրէն իշխանութիւն մը կը ձեւայնէ :

Կղզիներուն կլիման ընդհանրապէս մեղմ, բարեխառն եւ առողջ է : Բազմաթիւ փոքր կղզիներ անբեր ժայռեր են սոսկ, բայց մեծերուն մէջ (Քիտս, Լեմնոս, Միտիլի եւ Հոտոս) կը գտնուին շատ արգասանդ մասեր, ուր կ'աճին արմտիք, ընդեղէններ, ձիթենի եւ մրգեղէններ (նարինջ, լեմոն, թուզ, որթատունկ եւն.) :

Ինչորոսի եւ Քիտսի մէջ կը շահագործուի ծարիրը կղզիներէն շատեր ալ ունին մարմարիտնի գեղեցիկ հանքեր :

Բնակիչներուն զլխաւոր զբաղումներէն մին է սպունդի որսորդութիւնը :

Կղզիները իրենց աշխարհագրական նպաստաւոր դիրքին շնորհիւ՝ բաւական կարեւոր դեր մը կը կատարեն առեւտրական սեռակէտով : Նաւարկութիւնը առաջին եւ կարեւորագոյն զբաղումներէն մին է բոլոր բնակիչներուն : Կղզիներուն բազմաթիւ նաւահանգիստները անհամար առաքատանաւեր կը հիւրընկալեն :

Արտածման կարեւոր առարկաներն են սպունդ, ազկեր եւ երկրագործական բերքեր, ոգելից ըմպելիք, մետաքս, եւ այլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաներ. — Արշիպեղագոսի կուսակալութիւնը կը բաժնուի հետեւեւ

Քօնիա (Տես էջ 60)

եւալ 4 գաւառներուն. 1. Հոտոս, 2. Քիտս, 3. Միտիլի, 4. Լեմնոս :

1. Հոտոսի գաւառը կը պարունակէ հետեւեւալ կղզիները .

Ա. — Հոտոս, Արշիպեղագոսի գեղեցկագոյն կղզիներէն մին՝ ունի զուարճալի կլիմայ. կ'արտադրէ արմտիք, եւ մանաւանդ մրգեղէն, զինի եւ շինութեան փայտ :

Գլխաւոր քաղաքն է Հոտոս՝ կղզիին հիւսիսային կողմը, ապահով եւ բանուկ նաւահանգիստ :

Բ. — Միտի, Հոտոսի հիւսիս-արեւմտեան կողմը փոքր կղզի, որ նշանաւոր է սպունդի որսորդութեամբ :

Գ. — Գարաբաբոս (12,000 բնակիչներով) Հոռոսի հարաւային սրբեւմտեան կողմը՝ երկար, նեղ ու լեռնոտ կղզի :

2. Քիոսի գաւառը կը պարունակէ հետեւեալ կղզիները .

Ա. — Քիոս (70,000 բն.), Չէչմէ թերակղզիին դիմացը, լեռնային բայց արդաւանդ ու գեղեցիկ կղզի : Գլխաւոր քաղաքն է Քիոս՝ արեւելեան ծովեզրին վրայ վաճառաչահ նաւահանգիստ, որ կ'արտածէ ամէն տեսակ պտուղ, մետաքս, օլի, ինչպէս նաեւ բանջարեղէն : Ունի բամպակէ ու մետաքսէ ձեռագործներ : Քիոս Արշիպեղազոսի ծովային մեծագոյն կեդրոնն է : Նաւային շինութեանց կարեւոր ատաղձարաններ ունի :

Բ. — Բաւրա՝ Քիոսի արեւելեան կողմը փոքր կղզի :

Գ. — Նիխարիա՝ (15,000 բն.) Քիոսի հարաւային կողմը :

Դ. — Լեոս՝ լեռնային կղզի . ունի մարմարիոնի գեղեցիկ հանքեր :

Ե. — Պասնոս (12,000) երբեմն նշանաւոր ու հարուստ կղզի : Այս կղզիին քարայրներէն մէկուն մէջ է որ Յովհաննէս Աւետարանիչ գրած է Յայտնութեան գիրքը :

Զ. — Բաղիւնոս՝ բարեբեր կղզի, ունի սպունգի կարեւոր վաճառականութիւն :

Է. — Բոս (Բարանֆոյ) (20,000 բն.) գեղեցիկ ծովածոցի մը բերանը, ունի բարեբեր եւ մշակուած դաշտեր, կ'արտադրէ մեծ քանակութեամբ խաղող, որուն ամենամեծ մասը Ալեքսանդրիա կը զրկուի :

Յ. Միտիլի գաւառը կը պարունակէ հետեւեալ կղզիները .

Ա. — Միտիլի (110,000) Արշիպեղազոսի ամէնէն գեղեցիկ ու կարեւոր կղզիներէն մին . ունի բարեբեր

հովիտներ, որոնք կ'արտադրեն ցորեն, գարի, ձիթապտուղ, խաղող, թուզ, խողկաղին, նարինջ, լեմոն եւ այլն :

Գլխաւոր քաղաքն է Միտիլի (15,000)՝ կարեւոր նաւահանգիստ արեւելեան ծովեզրին վրայ . նշանաւոր է Ճենովական հին դղեակը : Չէթի եւ օճառի մեծ արտածութիւն ունի :

Մոյիվօ (3000) կղզիին հիւսիսային կողմը գեղեցիկ նաւակայք, ունի նոյնպէս ձէթի մեծ արտադրութիւն : Բարրօնի եւ Բրօմարի՝ նոյնպէս ձէթի եւ օճառի կարեւոր ատուտուր ունին :

Կ. Լեմնոսի գաւառը կը պարունակէ հետեւեալ կղզիները .

Ա. — Լեմնոս (25,000) լեռնային այլ բարեբեր կղզի Տարտանելի դիմացը, կ'արտածէ գարի, կնճիթ եւ բուրդ :

Բ. — Իւպրոս (10,000) լեռնային կղզի : Կ'արտադրէ ցորեն, գարի, ձիթապտուղ, կնճիթ, բուրդ, ածուխ եւ այլն :

Գ. — Թեկեօս (5000) Տրովաղայի եղերքը շատ բարեբեր կղզի . ունի ընտիր գինի :

6. ՔՕՆԻԱՅԻ ՆԱՀԱՆԳ

Քօնիայի նահանգը կը տարածուի Խիւտալէնտիկեարի եւ Այտընի կուսակալութեանց արեւմտեան կողմը եւ կը պարունակէ Պամփիլիա, Պիսիդիա եւ Լիկայոնիա պատմական բաժանումները :

Կլիման ցուրտ է հիւսիսային կողմերը, իսկ դէպի հարաւ ընդհանրապէս բարեխառն :

Հողը թէև բարեբեր՝ բայց պէտք եղածին պէս մշակուած չէ: Գլխաւոր երկրագործական արտադրութիւններն են արմտիք, եգիպտացորեն, վուշ, բամպակ, ծխախոտ, ափիօն, ձիթենի, թթենի, որթատունկ եւ ուրիշ պտղատու ծառեր:

Արծաթախան եւ սպիտաքար կապարի հանքեր կը շահագործուին Պուլկար-Տաղի մէջ, եւ մարմարի հանքեր՝ Նիյտէի մօտ: Մեծ քանակութեամբ աղ կը հանուի Քօչ Հիւարի ազոտ լիճէն:

Պուրտուրի եւ Ատալիայի գաւառները կը պարուհակեն ընդարձակ ու զեղեցիկ անտառներ:

Ընտանի անասուններուն մէջ կը գտնուին Ուղտ եւ ուրիշ ամէն տեսակ արջառներ, մասնաւորապէս «Գարաման» կոչուած ոչխարը:

Ձեռագործներուն մէջ կրնան յիշուիլ գորգերն ու փսիւթները:

Վաճառականութիւնը՝ Անատօլուի երկաթուղիին մինչեւ Քօնիա երկարելուն շնորհիւ՝ սկսած է հետզհետէ ընդարձակուիլ: Գլխաւոր արտածութիւններն են երկրագործական բերքեր, մատուտակ, խոզկաղին, ասաղձ, բուրգ, մորթ, գորգ, եւ այլն:

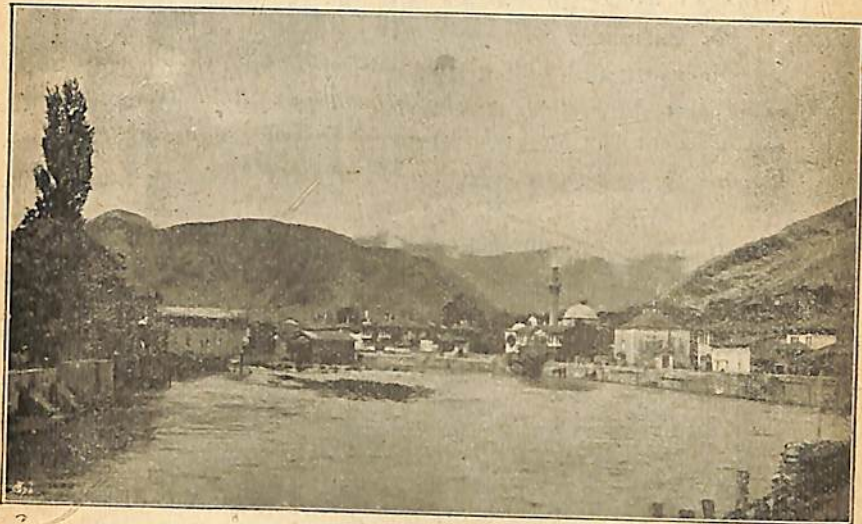
Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաճներ. — Քօնիայի կուսակալութիւնը կը պարունակէ հինգ գաւառներ.

1. Քօնիա, 2. Նիյսե, 3. Համիտ կամ Սպարթա,
4. Պուրտուր, 5. Թեֆե կամ Ասալիա:

Ամբողջ նահանգին բազմամարդութիւնը կը հաշուուի իբր 1,250,000 հոգի:

Գլխաւոր քաղաքներն են՝
 Ա. — Քօնիայի գաւառին մէջ.
 Քօնիա (50,000) բարեբեր դաշտի մը մէջ գեղեցիկ

եւ վաճառաշահ քաղաք, եւ հին մայրաքաղաք Սելճուզեանց: Ունի գորգի եւ բամպակեղէնի գործարաններ: Կ'արտածէ ցորեն, գարի, բուրգ, խաշխաշ, ափիօն, ձէնրի, տորան, կասաւա, չամիչ, կնճիթ, այծու մորթ,

Սաֆրասպօլու (Տես էջ 69)

Թիֆլիսի եւ գորգեր: Այս ամէն արտադրութիւնները կը զրկուին Մէրսին, Իզմիր, Կ. Պոլիս:

Բարամաւի (5000) վաճառաշահ քաղաք. ունի բամպակեղէն գործուածներ:

Աբեհիւր (10,000) երկրագործական քաղաք Սուլթան Տաղի ստորտը:

Բ. — Նիյսեի գաւառին մէջ.

Նիյսե (17,000) Աղա Տաղ լիւրան ստորտը, վաճառ

ռաշահ քաղաք: Բերքերն են արմտիք, ոչխար, բուրդ, այծու մորթ, ճէճրի, քիթրէ, եւայլն:

Գ. Համիսի գաւառին մէջ.

Սպարթա (25000) էյիրտիր լիճին հարաւ-արեւմտեան կողմը բարեբեր երկրի մը մէջ վաճառաշահ եւ գեղեցիկ քաղաք: Ունի Ալաճաի գործարաններ:

Դ. Պուրսուրի գաւառին մէջ.

Պուրսուր (10,000) ընդարձակ այգիներէ չրջապատուած բլուրի մը վրայ գեղեցիկ քաղաք: Ունի Ալաճաի գործարաններ, խաղախորդարաններ ու աղօրիքներ: Կ'արտածէ արմտիք, աֆիոն, ներկի նիւթեր:

Ե. Թեֆէի գաւառին մէջ.

Ասալիա (20,000) համանուն ծոցին վրայ վաճառաշահ բայց աւազալից նաւահանդիւս: Մօտերը կան Քրօմի հանքեր:

7. ԱՏԱՆԱՅԻ ՆԱՀԱՆԳ

Ասանայի նահանգը կը տարածուի Անատօլուի թեբակղզիին հարաւային կողմը՝ Միջերկրական ծովուն վրայ, Բօնէայի կուսակալութեան արեւմտեան կողմը:

Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն է մանաւանդ հիւսիսային կողմը: Իսկ Միջերկրականի ծովեզերքը բաւական տաք կ'ընէ, եւ տեղ տեղ ալ վատառողջ լճակներով չրջապատուած է:

Նահանգին հարաւային եւ արեւելեան մասերը՝ մասնաւորապէս Սիհունի եւ Ճիհունի հովիտները՝ շատ բարեբեր են, եւ կը հասցնեն արմտիք, բրինձ, եգիպտացորեն, բամպակ, աֆիօն, կնճիթ, որթատունկ,

նարինջ, լեմոն, եղջերենի, շաքարեղէգ, իւղալից հունտեր, բանջարական մշակութիւններ (սելա, ձմերուկ) եւայլն:

Վաճառականութիւնը բանուկ է: Կանոնաւոր եւ խնամուած ճամբաներ թէեւ սակաւաթիւ են, բայց Ասանա երկաթուղիով կապուած է իր նաւահանդիստին Մէրսինի հետ, ուր կեդրոնացած է նահանգին գրեթէ ամբողջ արտաքին վաճառականութիւնը:

Արտածութեան գլխաւոր առարկաներն են արմտիք, բամպակ, իւղալից հունտեր, արջառ, բուրդ, մորթ եւայլն: Ներածութիւններն են տարազաբարձուած առարկաներ, անդալիան բերքեր եւ գաղթաբերք:

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաճեք. — Ասանայի կուսակալութիւնը կը պարունակէ 4 գաւառներ:

1. Ասանա, 2. Իչիլ, 3. Բօզան, 4. Ճեպէլի Պեռէֆէք: Բովանդակ նահանգը կը պարունակէ իբր 400,000 բնակիչ:

Գլխաւոր քաղաքներն են.

Ա. — Ասանայի գաւառին մէջ.

Ասանա (50,000 բն.) Սիհուն գետին վրայ բարեբեր դաշտի մը մէջ կուսակալանիստ քաղաք, 67 քիլօմէրը հեռաւորութեամբ Մէրսինէն՝ որ իր նաւահանդիստն է, եւ որուն հետ կապուած է երկաթուղիով: Ունի մեծ վաճառականութիւն Եւրօպայի, մասնաւորապէս Ֆրանսայի հետ: Գլխաւոր բերքերն են ցորեն, վարսակ, եգիպտացորեն, կորեակ, կտաւտ, կնճիթ, տղկաղատի հունտ, բամպակ (որուն տարեկան արտածութիւնը կը հաշուուի 80,000 հակ), բուրդ, արջառ, մորթ եւայլն:

Բարսուս (18,000) Բարասուի վրայ՝ Փոքր-Ասիոյ

հնազոյն քաղաքներէն մին : Կ'արտածէ մեծ քանակութեամբ բամպակ , կնճիթ , ցորեն , գարի , եզիպտացորեն , գեղին մեղրամոմ , քիթրէ , մորթ , բուրդ , ներկի նիւթեր եւայլն :

Մեքսիկն (10,000) համանուն խորշին վրայ վաճառաշահ եւ բանուկ նաւահանդիստ :

Այսա՝ Աղեքսանդրիոյ ծոցին արեւմտեան կողմը փոքր նաւահանդիստ , որ խաչակրութեանց ժամանակ մեծ կարեւորութիւն ունէր :

Բ. — Իջիլի գաւառին մէջ .

Սեյէնթե(2,500) Կէօք-Սուլի վրայ բարերեր քաղաք :

Գ. — Քօզանի գաւառին մէջ .

Սիս (4000) աթոռ համանուն Կաթսղիկոսութեան : Ունի վանք հարուստ թանգարանով : Շրջակաները կը գտնուին Անարգափայլի աւերակները :

Հանքն (12,000) Սիհուն գետի հեղեղատին մօտ բլուրի մը վրայ : Ունի երկաթի հարուստ հանքեր :

Դ. — Ճեպէրը Պերեհեթի գաւառին մէջ .

Բայաս (6000) Իսկէնտէրունի ծոցին արեւելեան կողմը՝ փոքր նաւահանդիստ մըն է Այասի զիմայը :

Օսմանիյէ՝ Ունի փայտի մեծ առուստուր :

8. ԷՆԿԻԻՐԻԻԻ ՆԱՀԱՆԳ

Էնկիւրիւի Նահանգը որ կը պարունակէ հին Գաղատիան ու Կապաթովիոյ մէկ մասը՝ կը տարածուի Անատոլուի թերակղզիին ճիշդ մէջտեղը՝ Քօնիայի եւ Ատանայի կուսակալութեանց հիւսիսային կողմը :

Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն է : Հողը բարերւր է եւ կը հասցնէ արմաթք , եզիպտացորեն , սննդական ընդեղէններ , աֆիօն , դժնիկի հատիկ , կանեփ , կնճիթ , սպաղառու ծառեր , որթատունկ եւլն :

Պաճարարուածութիւնը շատ կարեւոր տեղ մը կը դրուէ : Անուանի են մանաւանդ էնկիւրիւի գանդրամազ այծերը :

Հողը կը պարունակէ սղոնձի եւ արծաթախառն կապարի հանքեր (Տէնէք Մասէն), որոնք այսօր երեսի վրայ թողուած են : Նահանգին մէջ կան նաեւ բազմաթիւ հանքային ջուրեր :

Աղուճակի հանքերը , աղստ լիճերն ու աղի աւազանները բաւական բանուկ շահագործութեան առարկայ եղած են :

Էնկիւրիւի նահանգին ճարտարական արտադրութեանց մէջ նշանաւոր են Քիլիս եւ Ճիճիլ կոչուած գորգերը (Քըրէէիլի եւ Մուճուր), թիֆթիկ սօֆերը , շաւիւրը , ապաները , ինչպէս նաեւ ապուխտը :

Վաճառականութիւնը նոյնպէս բաւական զարգացած է , Անատոլուի երկաթուղիին շնորհիւ :

Նահանգին գլխաւոր արտածութիւններն են թիֆթիկ , բուրդ , աֆիօն , ցորեն , գարի , մեղր եւ գեղին մեղրամոմ , մորթ , ոչխար , ապուխտ , եւ մրցեղէն (աանձ , ինձոր եւն) :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր քաղաքներ . — Էնկիւրիւի կուսակալութիւնը կը պարունակէ 5 գաւառներ . 1. Էնկիւրիւ , 2. Քըրէէիլի , 3. Եօզլաս , 4. Կեսարիա , 5. Չօրուս :

Կուսակալութեան ամբողջ բնակիչներուն թիւն է մօտաւորապէս 950,000 :

Գլխաւոր քաղաքներն են .

Ա. — Էնկիւրիւի գաւառին մէջ՝

Էնկիւրիւ (40,000) Սաքարիա գետին Էնկիւրիւ Սու-
կոչուած ճիւղին վրայ հին եւ նշանաւոր քաղաք է եւ
Անատոլուի ճարտարագործական ու ասուարական կարե-
ւոր կեդրոններէն մին : Ունի գեղեցիկ պարտէզներ ու
այգիներ, արտեր ու անդամասներ . ինչպէս նաեւ երկ-
րագործական տիպար-ազարակ մը :

Անատոլուի երկաթուղիի զծին զլուին ըլլալով՝
Էնկիւրիւ շատ կարեւորութիւն ունի վաճառականագէտ
Կ'արտածէ այծու համբաւաւոր մաղ (թիֆթիկ), մեղր ,
մեղրամոմ , ներկի նիւթեր եւ այլն :

Էնկիւրիւի մէջ կան բազմաթիւ հին յիշատակարան-
ներ եւ աւերակներ , որոնց մէջ նշանաւոր է Օգոստոսի
տաճարը ուրիշ գանուեցաւ նոյն կայսեր կառկին օրինակը :

Այլաչ Էնկիւրիւի մօտ երկրագործական կեդրոն
Ունի այժ եւ ոչխար :

Պեյլագար վաճառաչան քաղաք . համբաւաւոր է
թիֆթիկը : Կ'արտածէ նաեւ տանձ , խաղող , սեխ :

'Նալուխան' շերամաբուծական կեդրոն : Գլխաւոր
բերքն է խաչիտաշ :

Սիւլի հիսար վաճառաչան քաղաք է :

Բ. Եօզդաշի գաւառին մէջ .

Եօզլուս (15000) Եւրօպական տեսքով գեղեցիկ քա-
ղաք է եւ միանդամայն բանակրտակի . բերքերն են
արմախք , թիֆթիկ եւ մրգեղէն :

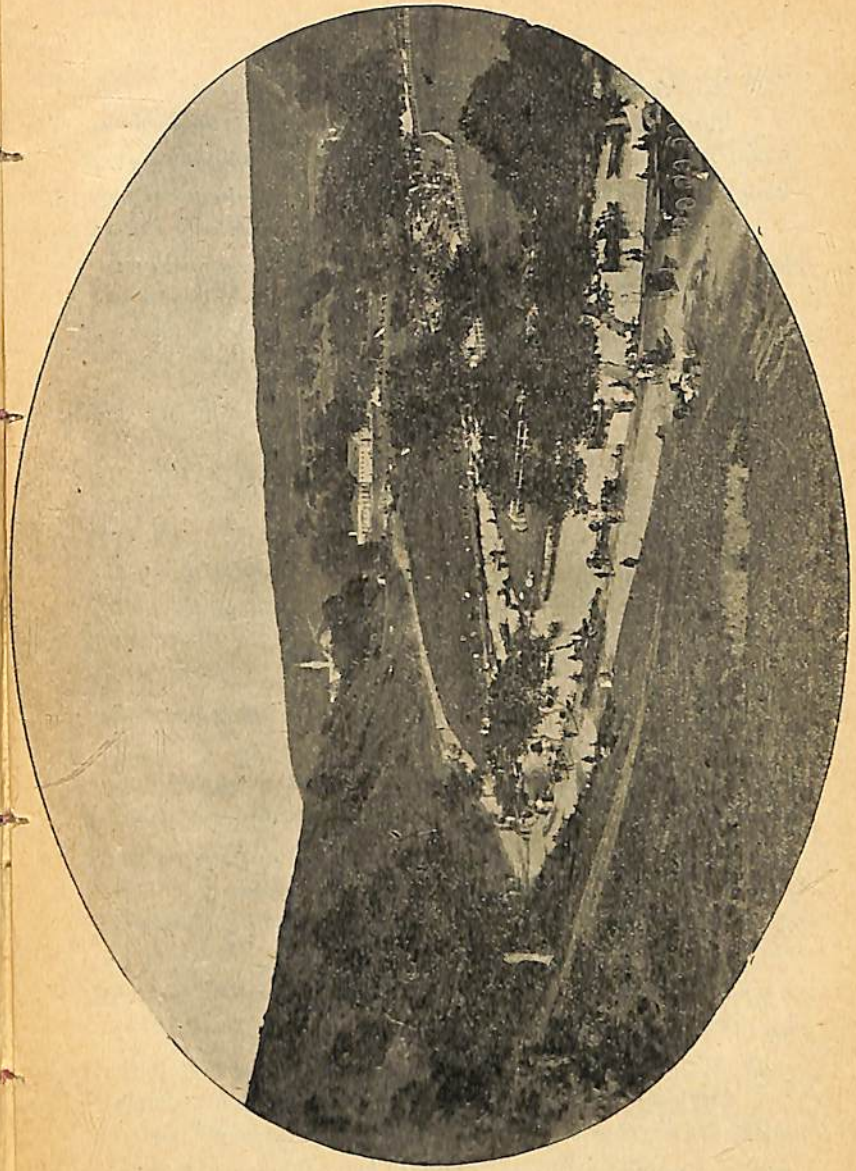
Գ. Զօրումի գաւառին մէջ՝

Զօրում (15000) վաճառաչան քաղաք :

Դ. Քըր Շեհիւրի գաւառին մէջ՝

Քըր Շեհիւր Գըզըլ-Էրմաք գետին մօտ . ունի արջառ :
Անուանի են գորգերը :

Տեհե-Մաշեկն՝ ունի արծաթախան կապարի հանք :

Քեաղաւանան (Տես էջ 32)

Ե. Կեսարիոյ գաւառին մէջ՝

Կեսարիա (70000) Արգէոս կամ Էրճիսա լերան ստորտը փառաւոր քաղաք, եւ նախկին մայրաքաղաք Կապադովկիոյ : Երեւելի է Հայոց Ս. Կարապետի վանքը :

Կեսարիա Փոքր-Ասիոյ վաճառականութեան կեդրոններէն մին կը համարուի : Անուանի են գորգերը :

Թալաս (3500), Էվեբեկ (4000) նոյնպէս վաճառաչա՝ քաղաքներ են :

9. Գ.Ա.Ս.Թ.Է.Մ.ՈՒՆԻԻ ՆԱ.ՀԱՆԳ.

Գասրեմունիի նահանգը կը տարածուի Սեւ ծովու եզերքը՝ Էնկիւրիւի կուսակալութեան հիւսիսային կողմը եւ կը պարունակէ հին Պարզագոնիան, ու Բիւթանիոյ մէկ մասը :

Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն է ամառը, իսկ ձմեռը շատ խիստ ու ցուրտ :

Հողը բարեգետ է եւ լաւ մշակուած : Կ'արտադրէ պատուական բանջարական մշակութիւններ, արմաթ, եգիպտացորեն, կորեակ, սննդական ընդկղէններ (լուբիա, սոս, կեն.), բրինձ, աֆիսն, բամբակ, ծխախոտ, գաղի խէժ (քիթրէ), զխտոր, թիթենի, մրգեղէն :

Կենդանիներուն մէջ կան եղ, ոչխար եւ այժ՝ Էնկիւրիի համբաւաւոր տեսակէն՝ սրնք սովնէն սուկի կը գտնուին Գասթէմունիի, Քեանդրբիի, Սաֆրանսպուրի եւ Քոչնիսարի մէջ :

Հողը կը պարունակէ շատ տեսակ հանքեր, ինչպէս մանկանէզ, երկաթ, նիքել եւ արծաթախառն կապար սրնք սակայն չեն շահագործուիր : Նահանգին արեւ-

մտեան մասին մէջ մանուանդ (Պօլու) կան բազմաթիւ հանքային ջուրեր :

Նահանգին մեծագոյն հարստութիւնը կը կազմեն ընդարձակ ու սքանչելի անտառներ, սրնք կուսակալութեան $\frac{1}{3}$ մասը կը ծածկեն :

Վաճառականութիւնը բանուկ է . կ'արտածէ շինութեան փայտ, արմաթ եւ ուրիշ երկրագործական բերքեր, արջառ, մորթ, բուրդ, թիֆթիկ, տղածոյ (կազմա), մանած, բամբակ, դժնիկի հատիկ, քիթրէ, սալէպ, եւ զանազան մրգեղէն, զխտոր, մեղրամոմ, եւ այլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր քաղաքներ. — Գասթէմունիի կուսակալութիւնը կը պարունակէ 4 գաւառներ .

1. Գասրեմունի,
2. Պօլու,
3. Քեանդրբի,
4. Սիւնայ :

Կուսակալութեան բովանդակ ընակիչներուն թիւը կը հասնի 930,000ի :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝
Ա. — Գասրեմունիի գաւառին մէջ՝

Գասրեմունի կամ Գասրամպօլ (23,000) Կէօք Ըրմագ գետակին վրայ վաճառոշա՝ քաղաք եւ ճարտարագործական կեդրոն . 18 ժամուան հեռաւորութիւն ունի իր նաւահանգիստան կողմ Խնէպօրուէն, ուրկէ կ'արտածէ թիֆթիկ, կանեփ, մանած, շինութեան փայտ, արմաթ, մրգեղէն, ներկի նիւթեր, սալէպ, մորթ, եւ այլն :

Իյնէպօլու (10,000) Սեւ ծովու վրայ բանուկ նաւահանգիստ է :

Սաֆրանսպօլու (8000) վաճառաչա՝ քաղաք : Ունի բանուկ վաճառականութիւն կաշիի, բուրդի, թիֆթիկի, խողակի, սալէպի ու ջրքուժի (սաֆրան) :

Բ. — Պոլուի գաւառին մէջ՝

Պօլու (12000) համանուն գետակին վրայ գեղեցիկ եւ վաճառաչան քաղաք պտղարեր գաշտի մը մէջ : Ունի քրքուովի առուաւոր :

Էրեյի՝ նաւահանդիսա Սեւ ծովու վրայ . ունի հանքածուխ :

Պարբն (8000) նոյնպէս Սեւ ծովու վրայ երկրորդական նաւահանդիսա :

Կեռէի (4000) վաճառաչան քաղաք՝ գեղեցիկ մըրգաստաններու մէջտեղ . ունի թիֆթիկի վաճառակաւ նուրիսն :

Գ. — Քեանդըրիի գաւառին մէջ՝

Քեանդըր (18,000) բարերեր հովտի մը մէջտեղ ըլլալի մը վրայ վաճառաչան քաղաք է : Ունի երկրագործական բերքեր եւ այծու մաղ :

Քօչնիսուր (2500) Տէվէրէկ գետակին վրայ . երկրագործական կեդրոն : Կ'արտածէ թիֆթիկ :

Քարանա-վիրան (2500) նոյնպէս երկրագործական քաղաք մըն է , եւ այծու մաղի վաճառականութիւն ունի :

Դ. — Սինոպի նահանգին մէջ՝

Սինոպ (10000) Սեւ ծովու վրայ ամուր քաղաք եւ ապահով ու վաճառաչան նաւահանդիսա :

Պօլսպաս (6000) Կէօք Ըրմազ գետակին մօտ կուսակալութեան ամէնէն արդաւանդ դաշտին մէջ վաճառաչան քաղաք է :

10. ՏՐԱՊԻՉՈՆԻ ՆԱՀԱՆԳ

Տրապիզոնի Գանակը կը տարածուի նոյնպէս Սեւ ծովու եզերքը՝ Գաթիէմունիի կուսակալութեան արեւմտեան կողմը եւ կը պարունակէ Պոնտոսը :

Կլիման բարեխառն է եւ առողջ՝ ներքին մասերուն մէջ մանուսանդ : Նահանգին արեւելեան մասին մէջ ձմեռը նուազ սաստիկ է՝ արեւմտեան մասին հետ քաղցատմամբ : Քիւմայէթ , Քօլաթ եւ Պալքար լեռներուն վրայ մարգալէտ արօտատեղիներ գանուելուն՝ ընդհանրապէս անձրեւն առատ է այն տեղուանքը :

Երկրին հողը բարերեր է : Գլխաւոր բերքերն են արմաթ, եղիպացորեն , վաւշ , կանեփ , ծխախոտ եւ ընդհեղէն (մանաւորապէս լուրիա) : Նահանգին արեւելեան կողմերը եւ Սեւ ծովու եզերքը կան բազմաթիւ կաղնիի ծառատաններ ու ձիթենիի անտառներ : Բիզէի մէջ ու չըջակաները յաջողապէս կ'աճին լեմոնն ու նարնջենին :

Կուսակալութեան արեւմտեան մասին մէջ կը զրանուին խաղողի այգիներ եւ ամէն տեսակ պտղատու ծառերու գեղեցիկ պարտէզներ :

Նահանգին գրեթէ $\frac{1}{5}$ մասը ծածկուած է բարձրաբերձ անտառներով , որոնց մէջ կը գանուին շոճի , կղեւին , կաղնի , չափանակենի , հացի , լատտենի եւ այլն :

Վաճառականութիւնը բանուկ է :

Նահանգին գլխաւոր արտածութիւններն են արմաթ , եղիպացորեն , կաուսա , ծխախոտ , լուրիա , կաղին , ընկոյզ , մկրամոմ , սոսախ , շինութեան փայտ , արջաւ , կարագ , մորթ , բորբ եւ այլն :

Ներածութիւններն են տարազադործուած արտադրութիւններ, մետաղներ, ապակեղէն, բէթոլ եւայլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր ֆազաններ. — Տրապիզոնի կուսակալութիւնը կը բաժնուի 4 գաւառներու :

1. Տրապիզոն, 2. Ճանիկ (Սաւսոն), 3. Բիզէ (Լազիսան), 4. Կիւմիշխանէ :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. — Տրապիզոնի գաւառին մէջ.

Տրապիզոն (55,000) Սիւ ծովու վրայ Օսմանեան պետութեան կարեւորագոյն նաւահանգիստներէն մին, որ Պարսկաստանի Արեւմուտքի հետ վաճառականութեան ալ իրր գուռ կը ծառայէ :

Կիրասոն (10,000) նոյնպէս նաւահանգիստ Սիւ ծովուն վրայ: Ասիէ է որ զրկեց Լուկուլլոս կեռասի առաջին առնկերը որ Արեւմուտքի մէջ մշակուեցան :

Օրսու (6000), Թրիբոլի, Սիւրմենէ (4000) փոքր նաւահանգիստներ են նոյնպէս :

Բ. — Ճանիկի գաւառին մէջ.

Սաւսոն (25,000) բնուի նաւահանգիստ՝ մանաւանդ Արլազի կուսակալութեան :

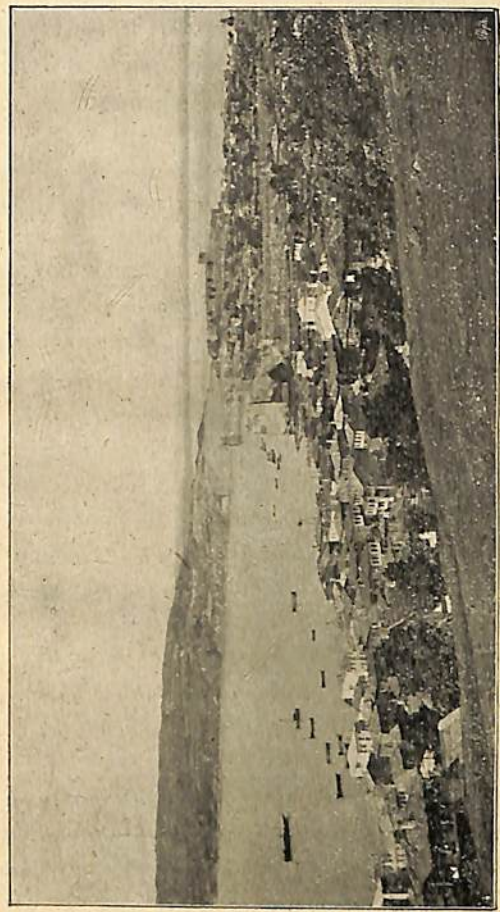
Չարեանդա (15,000) եէշիլ Էրմայի վրայ վաճառաչան քաղաք բարբեր գաչաի մը մէջ : Բերքերն են արմաիք եւ շինութեան փայտ :

Ունիէ (10000) վաճառաչան նաւահանգիստ :

Պաքու (9000) վաճառաչան քաղաք Գրզըլ-Էրմագի վրայ : Կ'արտածէ ընտիր ծխախոտ որ մեծ համբաւ ունի, եւ սեւ խավիար :

Ալաչալ (2000)՝ նահանգին արեւմտեան կողմը փոքր նաւահանգիստ է. ունի նոյնպէս ծխախոտ :

Գ. Լազիսանի գաւառին մէջ :
ՕՅ, Բիզէ եւ Արինա, փոքր այլ գեղեցիկ նաւահանգիստներ են :

Սիւսու (Տես էջ 70)

Դ. Կիւմիշխանի գաւառին մէջ՝
Կիւմիսխանէ (3500) մօտերը կան արծաթի հանքեր :

11. ԱՐՎԱԶԻ ՆԱՀԱՆԳ

Արվազի Գահանգը կը տարածուի Տրապիզոնի կուսակալութեան հարաւային կողմը, Գասթէմուսնիի, Էնկիւրիւի, Ատանայի, Հալէպի, Սարրերգի և Էրզըրուտի նահանգներուն մէջտեղ:

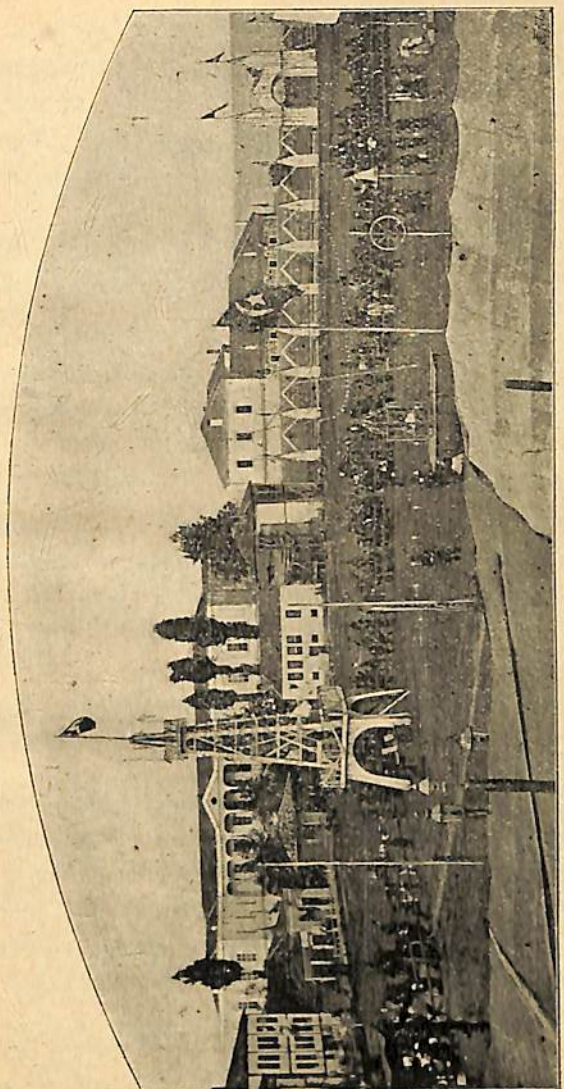
Երկիրը ընդհանրապէս լեռնային է: Հիւսիսային և արևելեան լեռնաղաշտերուն վրայ ձմեռը երկար և խիտ կ'ըլլայ, իսկ ամառը կարճ, բարեխառն և չոր: Հարաւային և արևմտեան մասերուն մէջ ձմեռը բարեխառն է և ամառը շատ տաք: Տարւոյն չորս եղանակներուն մէջ հիւսիսային հովիւ է որ կը փրէ: Արվազի և Թօքազի շրջականերուն մէջ ամառը շատ տաք կ'ըլլայ և Արվազի մէջ Օդոտտոսին՝ հարաւային հովը չնչած աստն երբեմն ջերմութեան ասփճանը մինջև 50 կը բարձրանայ:

Անառաջուի այս մասին լեռներն ընդհանրապէս պարարտ արօտաանդիներով ծածկուած են. իսկ դաշտագետինները ընդունակ են մանաւանդ արմախրի մշակութեան:

Երկրագործական արտադրութիւններն են ցորեն, գարի, եգիպտացորեն, կորեակ, ընդեղէններ, ծխախոտ, դեանախնձոր, կանեփ, դմնիկի հատիկ, դազի խէփ, ափիօն, մրդեղէններ:

Հողը կը պարունակէ արծաթախառն կապարի հանքեր (Շապին Գարահիսար) ինչպէս նաև մարմարի և Ալապատարի հանքեր: Արվազի նահանգին մէջ կան նաև պղինձ, երկաթ և հանքածուխ:

Ճարտարական արտադրութեանց մէջ նշանաւոր են գորգերն ու գալպաները (Արվազ և Զարա), բրդեղէն-

Սամսոն Գրիկոսիանի փայտափորտ

ները (Կիւրին), զանակեղէնները (Սրվազ) և բամպակեղէն հիւսուածները (Սրվազ, Շապին Գարահիսար, Ամասիա և Մարտաան) :

Ամասիայի մէջ կան բազմաթիւ աղօրիքներ : Թօքադ ունի պղնձի ձուլարան մը ու բազմաթիւ խաղախորդարաններ :

Նահանգին գլխաւոր արտածութիւններն են՝ Երկրագործական բերքեր, այրճաւ, զորպ, մեղր և մեղրամոմ, անդուա մետաղներ, և այլն :

Վարչական բաժանումներ և գլխաւոր բաղաձեւեր .— Սրվազի կուսակալութիւնը կը բաժնուի 4 գաւառներու Սրվազ, Շապին-Գարահիսար, Թօֆադ, Ամասիա :

Գլխաւոր քաղաքներն են

Սրվազ կամ Արքաւսիա (45000 բն.) Բըզըլ-Ըրմազի մօտ մեծ դաշտի մը մէջ գեղեցիկ քաղաք, և ճարտարագործական ու առեւտրական կարեւոր կեդրոն, ու Սեւ ծովու, Միջագետքի և Միջերկրականի միջև երթիւնեկող կարուաններուն կեդրոնատեղին :

Բըզըլ-Ըրմաք — Անասուլուի թերակղզիին մեծագոյն գետը — կ'ստոգէ Սրվազն ու կ'արդատաւորէ անոր հողը :

Սրվազի ձեռնգործական արտադրութեանց մէջ կարեւոր են բարդ գույքաները, Բիլիմ գորգերը, բամպակէ, բուրդէ ու մետաքսէ տեղական կտանները :

Արտածութեան գլխաւոր նիւթերն են ընտիր արմաթ, բարդ, մորթ, թիֆթիկ, աֆիան, ձէնրի, բուրդէ գուլպաներ, Կիւրիւնի շալեր ու լոբեղէն կերպաններ և այլն :

Տիւրիկ (3000) կուսակալութեան տրեւելեան կողմը ընդարձակ դաշտի մը մէջ գեղեցիկ և վաճառաշահ քաղաք :

Կիւրին (1500) Թօքմա-սու գետակին վրայ ճարտարարուեստ, այլ վաճառողջ քաղաք : Համբաւաւոր են շալերը :

Բ. — Շապին Գարահիսարի գաւառին մէջ՝

Շապին Գարահիսար (15000) Իրիսի մէկ փոքր ճիւղին վրայ վաճառաշահ քաղաք. մօտերը կան արծաթախաւն կադարի ու պողեղի հանքեր, որոնք կ'արտածուին Կիրասոնի ճամբով :

Գ. — Թօֆադի գաւառին մէջ .

Թօֆադ կամ Եւզոկիա (26,000) Իրիսի մէկ գետակցին վրայ ճարտարարուեստ ու գեղեցիկ քաղաք : Գըլխաւոր արտադրութիւնն է ծխախոտ : Ունի պղնձի ձուլարան ուր կը զտուին Խարրերդի հանքերը. ունի նաև պղտիկ ձուլարան մըն ալ՝ պղնձէ անօթներու համար :

Ձիլէ (15,000) բարեբեր դաշտի մը մէջ. անուանի է Կեսարի յաղթութեամբ : Հոս կը Անահիտի հուշակաւոր մեհեանը :

Դ. — Ամասիայի գաւառին մէջ .

Ամասիա (30,000) Իրիսի վրայ ճարտարարուեստական շատ հին քաղաք : Ունի մետաքսեղէնի և զորդի գործարաններ ու գեղեցիկ ջաղացքներ : Կ'արտածէ զըլխաւորաբար ցորեն, պամի, խօզակ, այծի մորթ, խնձոր, սալոր և ուրիշ մրգեղէններ, և այլն :

Մարտուան (18,000) Ամասիայի հիւսիսային կողմը բարեբեր դաշտի մը մէջ : Ունի երկրագործական բերքեր : Կարեւոր են նաև Վեզիր Բեօլիւ, Օսմանըզ և Լասիֆ, որ անուանի է իր գորգերով և գեղեցիկ անասաններով :

12. ԷՐԶՐՈՒՄԻ ՆԱՀԱՆԳ

Էրզրումի նահանգը կը տարածուի Ասիական Թուրքիոյ հիւսիսային-արեւելեան ծայրը, իրեն սահման ունենալով արեւելքէն Կովկասիան եւ հիւսիսէն Տրապիզոնի կուսակալութիւնը :

Կլիման՝ ամառը տաք է, բայց կարճատեւ, իսկ ձմեռը շատ խիստ, ցուրտ ու երկարատեւ :

Երկրագործական արտադրութիւններն են գլխաւորաբար արմաթիք, սղաղատու ծառեր, թիթենի, սեխ եւ ձմերուկ :

Սպերի գաւառին մէջ կը շահագործուին արծաթի հանքեր . Ճորոխի եւ Մուրատ Սուի հովիտները ունին բազմաթիւ հանքային ջուրեր, որոնց մէջ ամէնէն կարեւորներն են Պայպուրթի եւ Պայազլիսի շրջակաները գտնուածները :

Երկրին գլխաւոր արտածութիւններն են արմաթիք, մորթ, անզուա ու բանուած մետաղներ :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր քաղաքներ. — Էրզրումի կուսակալութիւնը կը պարտնակէ 3 գաւառ :

1. Էրզրում, 2. Էրզինկեան, 3. Պայազլիս :

Կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են .

Ա. — Էրզրումի գաւառին մէջ՝

Էրզրում (40000), ծովուն մակերեւոյթէն 5900 տաք բարձրութեամբ մեծ ու վաճառաշահ բերրաքաղաք եւ կեդրոնատեղի Տրապիզոնի, Պաթմուսի, Արվազի, Տիւարպէթի, Պազտատի, Դավրժի եւ Թիֆլիսի վաճառականութեան :

Շրջակաները կը գտնուին բազմաթիւ ջերմուկներ, ինչպէս Ըշնէ, Արծաթի եւ Աղսարեղ :

Գլխաւոր ձեռարուեստներն են գորգ, մանուսայ, հասիչ զէնքեր որ շատ յարգի են :

Էրզրում կ'արտածէ գլխաւորաբար բուրգ, բամպակ, կաւաւա, իւղալից հոնտեր, այծու մաղ, այծու, սլխարի, կավի ու դոմէշի մորթ, գեղին մեղրամոմ, խէժ, ընփր ձիւր, եղ, սլխար, գորգեր եւայլն :

Թօրքում համալսար բերդաքաղաք Միջին Դարումէջ (Թօրթում Գալէսի) :

Հասան-Քալի՝ Երատիսի մէկ ճիւղին վրայ Բասեն գաւառին մէջ :

Պայպուրթ (5000) Ճորոխի վրայ ճարտարարուեստ ու վաճառաշահ քաղաք : Ունի հանքային ջուրեր :

Սպեր՝ Ճորոխի վրայ : Ունի արծաթի հանք :

Բ. — Էրզինկեանի գաւառին մէջ .

Էրզինկեան (20,000) ճարտարարուեստ քաղաք գեղեցիկ գազատեղանի մը մէջ, զոր կ'ուսողէ Քարատու կամ Արեւմտեան Եփրատ : Անուանի են խաղախորդաբաններն ու կախապարտարանները : Ունին նաեւ սաղմամթերք ու բամպակեղէնի գործարաններ :

Գ. — Պայազլիսի գաւառին մէջ .

Պայազլիս (5000) Ռուսիոյ սահմանին վրայ կիսաւեր քաղաք : Հիւսիսային կողմը կը գտնուի Սուլթան Պայազլիսի օրով Արարատ լեռան զինացը մայրի մը քով կառուցուած ամրոց մը : Գլխաւոր բերքերն են արմաթիք, ձախնդեղ եւ կաղամբ : Արտածութիւններն են ցորեն, այժի, սլխարի եւ եղան մորթ, բուրգ, աղած ձուկ :

Եւջ Քիլիսե անուանի է իր մենաստանով, ուր կը ցուցուի Նոյ Նահապետի գերեզմանը :

13. ՎԱՆԱՅ ԵՍԱԶԱՆԳ

Վանայ նահանգը կը տարածուի Պարսկաստանի արեւմտեան կողմը՝ հիւսիսէն Էրզրումի և հարաւէն Մուսուլի կուսակալութեանց մէջտեղ :

Կլիման ընդհանրապէս առողջ է . հիւսիսային կողմերը ցուրտ և խիտ, հարաւային մասերուն մէջ բարեխան և տեղ տեղ ալ սաք :

Հողը շատ բարերեր է և առատորէն կ'արտադրէ ցորեն, դարի, եղիպտացորեն, կորեակ, ընդեղէն, խազող և ուրիշ մրգեղէններ, ծխախոտ, և այլն :

Արօտատեղիները կը սնուցանեն բազմաթիւ արջառններ, մանաւանդ ընտիր ձիեր :

Վարչական բաժանումներ և գլխաւոր բաղաւճներ. — Վանայ կուսակալութիւնը կը բաժնուի 2 գաւառներու Վան և Հեփկարի :

Կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են .

Ա. — Վանայ գաւառին մէջ՝

Վան (35,000) համայնուը լծին արեւելեան կողմը կուսակալանիստ քաղաք : Ունի զեղեցիկ այգիստաններ, բրդեղէն դործուածներ : Նշանաւոր են հին բերդերն ու քարաժայռերը : Վանայ մօտն է Վարազայ լեռը որուն վրայ կան 12 եկեղեցիներ և Ս. Նշանի համբաւաւոր վանքը :

Վան ընդարձակ վաճառականութիւն ունի շրջակայ գաւառներուն հետ :

Վանայ ծովուն բոլորակը կը գտնուին բազմաթիւ գիւղեր ու աւաններ, որոնց մէջ կարեւոր են

Արսամե, Ուսան՝ ուր է Նարեկայ վանքը :

Բ. — Հեփկարի գաւառին մէջ՝
Ճուլամերկ (4500) լեռնային գիրքի մը մէջ՝ գեղեցիկ քաղաք :

Ամասիէ (4000) Տիգրիսի վրայ, ունի նախնի դարերէ մնացած աւերակներ :

Պարսկաստանի սահմանադրին մօտ՝ Աղքակ գաւառին մէջ կը գտնուին Սոջայ՝ որ ունի հին ու շքեղ ամրոցներ, և Պաշալէ՝ որուն մօտ կը գտնուի Ս. Բարթոլոմէոսի հուշակաւոր վանքը, և որ բանուկ վաճառականութիւն ունի Պարսկաստանի հետ :

Փողոց մը Սրվազի մ.ջ (Տես էջ 76)

14. Պ Ի Թ Լ Ի Ս

Պիրիսի Ըսնանցը կը տարածուի Էրզրումի, Վա-
նայ եւ Տիարոյէքիլի կուսակալութեանց մէջտեղ :

Ունի ասոյճ բայց ցորս կլինայ, երկարատեւ ու
աստիկ ձմեռներով :

Երկրագործական բերքերն են զլիսաւորաբար ցորեն,
հաճար, դարի, կորեակ, ծխախոտ, խազող, քիթրէ,
գլխար ու մրդեղէն :

Հանքային ջուրերը շատ բազմաթիւ են :

Սղերդի շրջակաները կան հարուստ ալմահանքեր :

Ձեռագործներուն մէջ համբաւաւոր են բամբակե-
ղէնները եւ բրդեղէնները, երկնագործական ասարկա-
ները, խեցեղէնները : Ձեռագործական զլիսաւոր կեղ-
բաններն են Պիթլիս, Սղերդ եւ Մուշ :

Վաճառականութիւնը շատ ետ մնացած է :

Վարչական բաժանումներ եւ զլիսաւոր բազմութիւնք. —
Պիթլիսի կուսակալութիւնը կը պարունակէ չորս գա-
ւառներ :

Պիթլիս, Սղերդ, Մուշ, Կեհնձ :

Կուսակալութիւնը կը պարունակէ 400,000 բնակիչ :

Կուսակալութեան զլիսաւոր քաղաքներն են .

Ա. — Պիթլիսի գաւառին մէջ՝

Պիթլիս (40,000) Վանայ ծովուն արեւմտեան կողմը
կուսակալանիստ քաղաք, եւ ասեւորական կեդրոն
Տիգրիսի ու Մուրա Չաի հովիտներուն միջեւ : Ունի

գեղեցիկ զիրք, զուարճալի սպարաէզներ, հանքային
ջուրեր, եւ բամբակեղէն ու բրդեղէն ձեռագործներ :

Ախլաք՝ Վանայ ծովուն արեւմտեան-հիւսիսային
կողմը՝ զուարճալի զիրքի մը մէջ :

Բ. — Սղերդի գաւառին մէջ՝

Սղերդ (15,000) Տիգրիսի արեւելեան ճիւղին վրայ
բարձրագիր ու բարեբեր գաշաի մը մէջ, ճարտարա-
ուեստ քաղաք : Համբաւաւոր են զէնքերն ու երկնա-
գործական ասարկաները :

Գ. — Մուշի գաւառին մէջ .

Մուշ (25,000) Եփրատի արեւելեան հովտին մէջ
լեւնաշղթայի մը ստորոտը խիստ զուարճալի ու բարե-
բեր քաղաք մըն է սպարաէզներով շրջապատուած : Երկ-
րագործական կարեւոր կեդրոն (արմախք, ծխախոտ,
մեղր, եւլն.) : Ունի հին բերդեր եւ ասեւորներ :

Մուշի շրջակաները կան 100ի չափ գիւղեր, իսկ 8
ժամ հեռաւորութեամբ գէտի արեւմտեան-հիւսիս կը գըտ-
նուի Ս. Կարապետի համբաւաւոր վանքը (Նախկին Գլա-
կայ վանք), զոր հաստատեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ :
Այս վանքին մօտն է Աշտիշատ գիւղը ուր կայ Ս. Մես-
րոպի գերեզմանը :

Մելազկեթս՝ երկրագործական կեդրոն : Ունի աղա-
հանքեր :

Պիթլիսի նահանգին արեւմտեան-հարաւային կողմը
կը գտնուի Սաւառն գաւառը, լեւնային :

15. Տ Ի Ա Ր Պ Է Ք Ի Ր

Տիարպէֆիւրի կուսակալութիւնը կը տարածուի Պիթլիտի եւ Վանայ կուսակալութեանց արեւմտեան կողմը : Կլիման ընդհանրապէս առողջ է : Հիւսիսային կողմերը ձմեռը ցուրտ եւ ամառը տաք կ'ըլլայ : Տիարպէֆիւրի շրջակաները երբեմն Յունուար եւ Փետրուար ամիսներուն ձիւն կը տեղայ . բայց ձիւնը երկար տանն գեանին երեսը չի մնար : Մարտ , Ապրիլ եւ Մայիս ամիսներուն սաէպ սաէպ կ'անձրեւէ :

Հողը շատ բարեբեր է :

Արմախը կը մշակուի ներքին սպասման բաւելու չափ : Բայց խաղողն եւ ուրիշ պտուղներ , ծխախոտ , կնձիթ , խոզակ , բամպակ , գխտոր , քիթրէ եւ թիֆթիկ՝ տեղի կուտան բաւական մեծ արտածութեան մը :

Տիգրիսի ափունքին սեխն ու ձմերուկը շատ համեղ ու խոշոր կ'ըլլան : Ճէզիրէի եւ Նիսիպիւնի մեղուները կուտան պատուական մեղր ու մեղրամոմ :

Ընտանի կենդանիներուն մէջ որ շատ բազմաթիւ են , համբաւաւոր են ձիերը եւ եղերը :

Չեռարուեստը՝ որուն երկու գլխաւոր կեդրոններն են Տիարպէֆիւր եւ Մէրտին , բաւական զարգացած է :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղանջներ . — Տիարպէֆիւրի կուսակալութիւնը կը բաժնուի 3 գաւառներու :

1. Տիարպէֆիւր , 2. Արդանա , 3. Մէրսին :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. — Տիարպէֆիւրի գաւառին մէջ .

Տիարպէֆիւր (38,000) Տիգրիսի արեւմտեան ձիւղին

վրայ պատմական , հին եւ փաստաւոր քաղաք : Ունի հսկայ պարիսպներ , միջնաբերդ եւ ուրիշ գեղեցիկ շինուածքներու աւերակներ . նշանաւոր է նաեւ իր կաշիներով , գորգերով , մետաքսեղէններով , բուրդէ եւ բամպակէ գործուածներով , պղնձէ անօթեղէններով եւ խեցեղէններով :

Շերամաբուծութիւնը՝ վերջերս մանաւանդ՝ մեծ մղում ստացած է քաղաքին մէջ :

Տիարպէֆիւր կ'արտածէ այծի եւ ոչխարի մորթ , գխտոր , քիթրէ , եւայլն :

Վաճառաշահ քաղաքներ են նաեւ՝

Սեվերէկ (10000) , Տերէկ եւ Լինէ որ ունի աղահանք :

Բ. — Արդանայի գաւառին մէջ՝

Արդանա (7000) բարեբեր հովտի մը մէջ : Ունի պղնձի հանք :

Բալու (7000) Եփրատի վրայ հին քաղաք է . ունի գեղեցիկ անասոններ :

Գ. — Մէրսինի գաւառին մէջ՝

Մէրսին (25000) երկրադորձական կեդրոն ու ճարտարարուեստ քաղաք :

Նիսիպիւն եւ Ճէզիրէ , որոնք ունին պատուական մեղր ու մեղրամոմ :

16. ՄԱՄՈՒՐԷԹ-ԻԻԼ-ԱԶԻԶ

Խարբերի կամ Մամուրէթ-իւլ-Ազիզի նահանգը կը տարածուի Սըլվազի , Էրզրումի , Տիարպէֆիւրի եւ Հալէպի կուսակալութեանց մէջտեղ :

Կլիման շատ ասողջ է բայց ընդհանրապէս ցուրտ : Երկրագործական կարեւորագոյն արտադրութիւններն են արմախք (ցորեն, հաճար, դարի), եղիպտացորեն, բրինձ, աֆիօն, ծխախոտ, բամպակ, ընդեղէններ, մրգեղէն, մետաքս, բուրդ, գինի և մեղր :

Ձեռագործական արտադրութիւններն են գորգեր, մետաքսէ և բամպակէ գործուածներ, և մանուսայ, որուն կարեւոր կեդրոններն են Խարբերդ, Արարկիւր, Էկին և Մեղրէ :

Վաճառականութիւնը պէտք եղածին չափ չէ ընդարձակուած :

Վարչական բաժանումներ և զլխաւոր բաղաճներ. — Մամուրէթ-իւլ-Ալիլի կուսակալութիւնը կը պարուսակէ հետեւեալ 3 գաւառները .

- 1. Խարբերդ, 2. Մալաթիա, 3. Տերսիս :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. Խարբերդի գաւառին մէջ .

Խարբերդ (25000) կուսակալանիստ քաղաք փոքր բլուրի մը վրայ: Բերքերն են բամպակ, արմախք, աֆիօն և որթատունկ :

Մեզրէ կամ Եեքի Խարբուր (5000) նախորդէն 6 քիլոմէրը դէպի հարաւային-արեւմուտք կուսակալանիստ քաղաք :

Արաբկիւր (20000) Եփրատի մօտ՝ կուսակալութեան հիւսիսային-արեւմտեան կողմը, մշակուած դաշտերով շրջապատուած վաճառաչան և ճարտարարուեստ քաղաք է : Ունի բանուկ վաճառականութիւն Մանուսայի և Կէզլիի : Կ'արտածէ նաև վուշ և ամէն տեսակ երկրագործական բերքեր, խաղող ու մրգեղէն :

Էկին (18,000) Եփրատի աջ կողմին վրայ այգեւտաններով ու գեղեյիկ պարաէզներով շրջապատուած

ճարտարարուեստ քաղաք է : Ունի նոյնպէս մեծ առևտուր Մանուսայի և Եաղմայի :

Քեպլան-Մահէն (1,500) տնի պղնձի և արծաթախոտն կապարի հանք :

Բ. — Մալաթիայի գաւառին մէջ .

Մալաթիա (30,000) գեղեցկագիր ու զուարճալի հովիտի մը մէջ՝ այգեւտաններով ու պարաէզներով շրջապատուած վաճառաչան քաղաք :

Պեհէնի, կուսակալութեան հարաւային կողմը վաճառաչան քաղաք :

Գ. — Տերսիսի գաւառին մէջ .

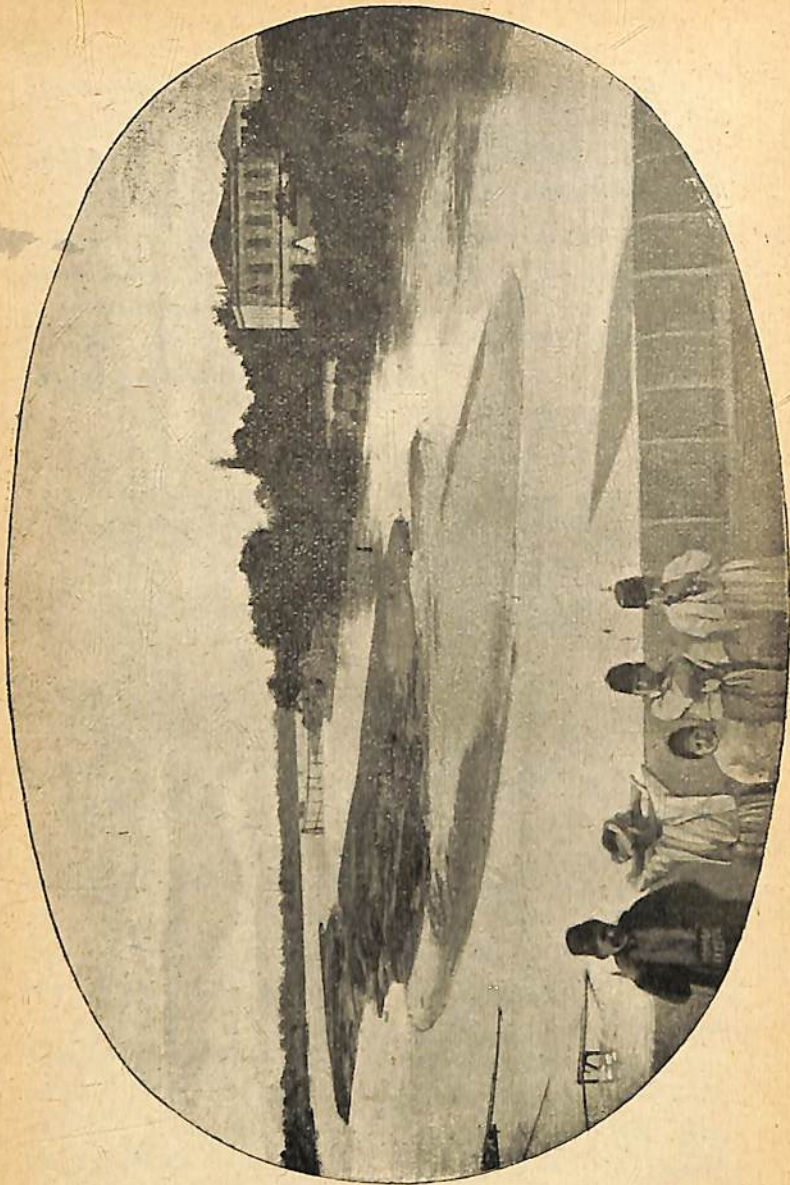
Խոզաք, Չաշիաճագ, Մծրիկերս, Չարսանճագ և ուրիշ մէկ քանի գիւղեր ու աւաններ կը կազմեն Տերսիսի գաւառը :

17. Հ Ա Լ Է Պ

Հայկալի ցահանգը կը ստրածուի Սըվազի կուսակալութեան ու Քիւրտիստանի հարաւային կողմը : Արևմուտքէն կը տեսնէ Միջերկրական ծովը :

Երկրին հիւսիսային և արեւմտեան մասերը լեռնային են, իսկ հարաւային և արեւելեան կողմերը՝ դաշտային : Կլիման ասողջ է, բայց արեւելեան-հարաւային մասին մէջ դանուած դաշտապետներն՝ ամառը շատ տաք կ'ըլլան :

Հողը շատ բարեբար է և առատորէն յառաջ կը բերէ ընտիր արմախք, իւղալից հունտեր, ընդեղէն, մրգեղէն, թթերի, աֆիօն, ծխախոտ, մատուտակ (որ Միւսցեալ-Նահանգները կը զրկուի), Անուշակ մասերուն մէջ

Մինուն գետը Առանայի մօտ

առասօրէն կ'աճին բժշկական տուններ, ընտներուն մեծ մասը ծածկուած է գեղեցիկ անտառներով :

Պաճարարութեամբ իւր յորուն մեծապէս նպաստած է գեղեցիկ ու պարարտ արօտատեղիներուն առատութիւնը՝ գիւղացիներու եւ վրանարնակ ցեղերու գլխաւոր հարստութեան հիմը կը կազմէ :

Կարեւոր կեդրոններու մէջ կը դործուին մետաքսեղէններ, ու սակի եւ արծաթ թելերով ընդլուզուած կառաններ, բրդեղէն ու բամպակեղէն հիւսածոներ, ճօխ ու արուեստագիտական սուղալիզէններ (բասմանթրոփ), գորգեր, եւ այլն :

Նաճանդին գլխաւոր արտածութիւններն են արմախք եւ ուրիշ երկրագործական բերքեր, բարդ (1½ միլիոն քիլօ), մարթ, արջառ, խազող (600,000 քիլօ), կնճիթ, կանեփ, բամպակ եւ այլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր քաղաքներ. —

Հալէպի նաճանգը կը բաժնուի 3 գաւառներու, 1. Հալէպ, 2. Մարաշ, 3. Ուրֆա:

Կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. — Հալէպի գաւառին մէջ՝

Հալէպ (120,000) հին քաղաք՝ նշանաւոր իր վաճառականութեամբն ու արհեստագործութեամբն : Ձեռագործներուն մէջ անուանի են սակիթել ու արծաթաթել գիւղակները, դամասկեան կառաները, շղարչները, մուսլինները որոնք մեծ յարգ ունին Եւրոպայ :

Գլխաւորաբար կ'արտածէ գիտոր, դժնիկի հատիկ, գորգ, բուրդ, բամպակ, մետաքս, արմախք, մեղրամոմ, քիթրէ, սակամանի, մատուռակի արմատ, Մալաթիայի ափիօն, եւ այլն :

Անսիոն կամ Անքափա (25000) կեդրոն Միջագետքի ու Աղեքսանդրիոյ վաճառականութեան :

Ունի խողակ որ կ'արտածուի Պէրութ եւ Մարութիա : Մետաքսը կը զրկուի Հալէպ , Սուէյթիէ եւ մօտակայ գիւղերն ուր ընտիր կտաւներ կը գործուին :

Սուէյթիէ Անախոքի նաւահանգիստն է :

Բիլլիս (20000). Հալէպի հիւսիսային կողմը :

Այնքապ (43000) երեք բլուրներու վրայ կառուցուած գեղեցիկ քաղաք է , կը ներածէ մեծ քանակութեամբ մանած բամբակ՝ որով ալաճա կը գործեն : Կ'արտածէ ձէթ , ալաճա եւ մրգեղէն , մանաւանդ պիստակ :

Իսկէնսերուն համանուն ծոցին վրայ բանուկ եւ վաճառաչան նաւահանգիստ :

Բ. — Մարաշի գաւառին մէջ .

Մարաւ (8000) ձիհուն գետին մօտ՝ Ալըբ Ծաղ լեռան ստորոտը վաճառաչան ու ճարտարարուեստ քաղաք : Զէյթուն (5000) Մարաշի հիւսիսային-արեւմտեան կողմը լեռնային գիւղաքաղաք . ունի երկաթի հանք :

Ալլիսքան (8000) ձիհուն գետին վրայ երկրագործական քաղաք :

Գ. — Ուրֆայի գաւառին մէջ՝

Ուրֆա (40,000) Միջագետքի մէջ վաճառաչան քաղաք , եւ կեդրոնատեղի Մուսուլի կարաւաններուն : Ունի արարական ընտիր ձիեր եւ բաւական կարեւոր վաճառակառուծիւն արմաթի , բուրդի եւ կտաւեղէնի :

Պիրեքիֆ (10,000) Եփրատի վրայ երկրագործական քաղաք :

Խաւան Եփրատի մէկ ճիւղին վրայ՝ հայրենիք Աւրահամու :

18. Պ Է Ր Ո Ւ Թ

Պերուքի ցահանգը կը տարածուի Միջերկրականի արեւելեան եզերքին վրայ հիւսիսէն հարաւ , ու կը բուխանդակէ Լիբանոնու առանձնաշնորհեալ գաւառը :

Այս երկիրներուն ծովեզերքի օղը՝ ամառը շատ տաք կ'ըլլայ . բայց ծովին վրայէն փչող հովերը մինչեւ մէկ աստիճան ջերմութիւնը կը բարեխառնեն :

Ծովեզրին վրայ մեծ առատութեամբ կ'աճին նարնջենին , լեմնին ու ձիթենին , ինչպէս նաեւ շաքարեղէգ : Հարաւային կողմերը արմաւենին ու միջին մասերուն մէջ ալ թղենին , նշենին ու որթատունկը սոսաւ են . Լիբանան լեռներուն ստորոտը կը մշակուի թթենին որ շերամարուծութեան յատկացուած է :

Ատոնցմէ զատ Պէրութի նահանգը կ'արտադրէ արմրաթ , իւղալից հունտեր , բրինձ , լեղակ , քրքում , եւ ծխախոտ , որուն մասին համբաւաւոր է մանաւանդ Լաթաքիա :

Երկրին վաճառականութիւնը խիստ բանուկ է : Արտածութեան կարեւոր նիւթեր են ծխախոտ , կիւնիթ , բամբակ , մրգեղէն , սակամանի , ներկի նիւթեր , խօզակ , մետաքսեղէն , եւայլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր քաղաքներ. — Պէրութի կուսակալութիւնը կը բաժնուի 5 գաւառներու Պերուք , Լադաֆիս , Թրիսիօլէ , Աֆես , Նաքրուգ : Ընդհանուր բնակչութիւնն է իրբ 550,000 :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. — Պերուքի գաւառին մէջ՝

Պերուք (120,000) մեծ եւ գեղեցիկ քաղաք եւ խիստ

բանուկ նաւահանդիստ , որ երկաթուղիով միացած է Գամասիոսի հետ :

Ասլա եւ Սուր , Միջերկրականի վրայ փոքր նաւահանդիստներ են :

Բ. — Լադաֆիայի գաւառին մէջ :

Լաքաբլիա (10,000) հին Լաւողիկէ . բանուկ եւ վաճառաշահ նաւահանդիստ :

Գ. — Թրիփոլիի գաւառին մէջ՝

Թրիբոլի (Թարապղուս էլ Շամ 25,000) նոյնպէս բանուկ նաւահանդիստ Միջերկրականի վրայ :

Դ. — Աֆեայի գաւառին մէջ՝

Աֆեա (8000) Միջերկրականի վրայ անուանի բերդաքաղաք :

Երեւելի են նաև Բայիփա՝ փոքրիկ նաւահանդիստ Կարմեղոս լերան ստորտը . Նազարեթ , եւ Տիբերիա որոնք յաճախ յիշատակուած են Աւետարանին մէջ :

Ե. — Նաքչուզի գաւառին մէջ՝

Նաքլուզ (10,000) Յարգանան գետին մօտ՝ հարուստ հովտի մը մէջ . կ'արտադրէ օճառ :

Սամարիա վաղեմի մայրաքաղաք Իսրայէլի 10 ցեղերուն թագաւորութեան : Հոս են Յովհաննէս Մկրտչի եւ Եղիսէ մարգարէին գերեզմանները :

Վեսաբիա՝ նորիկին մայրաքաղաք Պաղեստինու , տաճարին կործանումէն յետոյ : Ունի գեղեցիկ տեւրակներ :

19. Լ Ի Բ Ա Ն Ա Ն

1861ին Բարձրագոյն Դուռնէն արուած առանձին հրովարտակով այս գաւառը կը կառավարուի քրիստոնեայ կառավարիչով մը որ Սուլթանէն կ'անուանուի եւ ուղղակի Կայսերական կառավարութենէն կախում ունի : Այս կառավարիչը որ Մուշիրի աստիճան ունի , կը պաշտօնավարէ ցկեանս :

Մարօնիներ կը բնակին կեղրոնական հովիտներուն մէջ եւ Լիբանանու բարձրագոյն շղթաներուն վրայ , Պէրուսթէն մինչեւ Թրիփոլի :

Լիբանանու մէջ կան 150ի չափ վանքեր , որոնց մէջ կը գտնուին 10,000էն աւելի Մարօնի կղերականներ : Կիրճերուն մէջ եւ լեռնադաշտերուն վրայ՝ հարուստ բուսաբերութեան մը մէջ կը աճանուին գեղեցիկ զիւղեր ու բազմաթիւ մարդիկ կը բնակին :

Երկրագործական արտադրութիւններն են մետաքս , ձէթ , ծխախոտ , խաղող եւ ուրիշ պտուղներ :

Հանքային արտադրութիւններն են Ասֆալթ , փայտաքար , երկաթ , սղինձ ու կապար :

Թիթեանի ու թղենին կը մշակուին Լիբանանու ամէն մասերուն մէջ . Ձիթենիի զլխաւոր պարակէզները կը վերաբերին Շուֆ եւ Քուրա գաւառակներուն : Ծխախոտը կը մշակուի ձէզլինի , Քէսրէ վանի եւ Քուրաի մէջ : Շատ յարգի է նաև Լիբանանու զինին :

Շերամարուծութիւնը շատ ընդհանրացած է Լիբանանու մէջ , ուր կը հաշուուին 120 մանարաններ : Զուք զիւղին հիւսուածեղէնները (մետաքս եւ սոկեթեղ , մետաքս եւ բուրդ , բուրդ եւ բամբակ) շատ

յարդի են : Պէքֆայտ գիւղը կ'արտադրէ մեծ քանակութեամբ դժաւոր կտաւներ զորս կը հազնին Լիբանանցիք : Պէչպատի մէջ կը գտնուի Սուրիոյ միակ մետաղագործական ձուլարանը , ուր մանաւանդ զանգակներ կը ձուլուին :

Լիբանանու գլխաւոր աւաններն են Չահէ և Տէյր-էլ-Քամէր որ արմտիքի կարեւոր հրապարակներ են :

20. Ե Ր Ո Ւ Ս Ա Ղ Է Մ

Երուսաղէմի գաւառը (Սանճաղ) կը տարածուի Պէրուքի կուսակալութեան հորաւային կողմը , և կախում ունի ուղղակի ներքին Գործոց նախարարութենէն : Երկրագործական բերքերն են արմտիք , չամիչ , և ուրիշ մրգեղէններ , մանաւանդ նարինջ որ մեծ համբաւ ունի :

Զիթանուտիւնը , օճատաշինութիւնը , ապակեգործութիւնն ու սառափաղործութիւնը բաւական կարեւոր տեղ մը կը զրաւեն : Վաճառականութիւնը կ'ըլլայ Եաֆայի ճամբով , որ գաւառին միակ նաւահանգիստն է :

Գլխաւոր արտածութիւններն են ձէթ , կիճիթ , վուշ , թարմ պտուղներ , նարինջ , լեմոն և բարեպաշտական ասորիկաներ (խաչ , համրիչ և ուրիշ սառափէ ու ձիթափայտէ զանազան ասորիկաներ) :

Երուսաղէմի գաւառը կը բաժնուի 4 գաւառակներու (գաղա) : Ունի իր 250,000 բնակիչ :

Նշանաւոր վայրեր բազմաթիւ են գաւառին մէջ ,

մանաւանդ Քրիստոնէին համար : Յիշատակութեան արժանի են՝

Երուսաղէմ (35,000) Քրիստոնէութեան կարեւորագոյն ուխտասեղին : Քաղաքին բնական զիրքն անհրապոյր է և լեռնային : Քրիստոնեայ ազգութիւններ ունին հոս վանքեր ու եկեղեցիներ : Հայերն ալ ունին Ս. Յակոբայ անուանի վանքը , Պատրիարքարան , զպրոց ու ապարան :

Երուսաղէմի շրջակաները կը գտնուին Բեքլեհեմ , Հեփրոն , Ռեհեյե (Ս.Նեւաքիա) և Քազա :

Երուսաղէմի միակ նաւահանգիստն է

Նաճա կամ Յոպպէ գծու արտաւառոց քաղաքը որ երկաթուղիով կապուած է Երուսաղէմի հետ :

21. Ս Ո Ւ Ր Ի Ա

Բուն Սուրիոյ կամ Գամասկոսի կուսակալութիւնը կը տարածուի Պէրուքի նահանգին արեւմտեան կողմը , սահման ունենալով հիւսիսէն Հալէպի կուսակալութիւնը , արեւելքէն՝ Սուրիոյ սնապատը և հորաւէն Արարիան :

Կուսակալութեան արեւմտեան սահմանները միայն լեռնային են : Հիւսիսային , միջին և արեւելեան մասերուն մէջ կը տարածուին ընդարձակ դաշտագետակներ , ընդհանրապէս լաւ մշակուած , որոնք կ'արտադրեն արմտիք , իւզալից հունակեր , քրքում , բրինձ , շաքարեղէն , լեղակ , թիթենի , ձիթադուղ , արմաւ , պանան , պիստակ , խաղող , և շն :

Լեռներուն շատը ծածկուած են զեղեցիկ անտառներով , որոնց մէջ կը գտնուին մայրի , կաղնի , շոճի , փանտաթղենի և այլն :

Չեռարուեստը բուական դարդացած վիճակ մը ու-
նի : Համբաւաւոր են մանաւանդ մետաքսեղէն ու բամ-
պակեղէն կտաւները (Ալաճա եւ Բութնու), Քէֆիչէնե-
րը , ինչպէս նաեւ սատափէ ու սոկորէ գրուագուած կա-
րտովները , գէնքերը եւայլն :

Դամասկոսի շուրջը կան զեղեցիկ ճամբաներ եւ
երկաթուղի մը կը միացնէ Դամասկոսը Պէրսի հետ .
վաճառականութիւնը բանուկ է . արտածութեան նիւ-
թերն են արմաթ , մատուական արմատ , ներկի նիւ-
թեր , ծիրան , պիստակ , չամիչ , բուրգ , մորթ , մեղ-
բամբ , ալաճա եւ Բութնու , սատափով գրուագուած
կարտովներ , ընտիր ձիեր , վարդեջուր եւայլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաճեքեր . —
Սուրիոյ կուսակալութիւնը կը պարունակէ հետեւեալ 4
գաւառները .

Դամասկոս , Համա , Հորան , Մա'ան կամ Պեշֆա :

Ամբողջ կուսակալութիւնը կը պարունակէ իրր 1
միլիոն բնակիչ :

Կուսակալութեան զլիաւոր քաղաքներն են .

Ա. — Դամասկոսի գաւառին մէջ՝

Դամասկոս (200,000) կամ Շամ՝ հին եւ մեծափար-
թամ քաղաք Պարասայի գեղապետարճ հովտին մէջ :
Ունի բազմաթիւ գեղեցիկ մզկիթներ եւ ընդարձակ շու-
կաներ :

Անուանի են մետաքսէ եւ բամպակէ կերպանները՝
Ալաճա եւ Բութնու կոչուած . քէֆիչէնիւրը , գորգերը ,
բամպակեղէն ու բրդեղէն ճաշակաւոր հիւսուածները
եւայլն :

Դամասկոս Պարակաստանի՝ Սուրիոյ եւ Եգիպտոսի
հետ ունեցած վաճառականութեան բնական կեդրոնն է :

Պաալպեհ՝ Անդի-Լիրանանու ստորտը . մօտերը
կան հոյակապ աւերակներ :

Բ. — Համաի գաւառին մէջ՝

Համա (1000) Որոնթէսի վրայ վաճառաչան եւ ճար-
տարարուեստ քաղաք : Ունի մետաքսէ եւ բամպակէ
ձեռագործներ :

Համա (5000) հոյնպէս Որոնդէսի վրայ վաճառաչան
եւ ճարտարարուեստ քաղաք :

Հորանի գաւառը գիւղեր միայն կը պարունակէ եւ
չունի կարեւոր քաղաքներ : Իր ընդարձակ հողերուն
մեծ արգասաւորութեան պատճառով Հորան՝ Սուրիոյ
չսեմարանը կը նկատուի :

Մաանի գաւառին մէջ , որ դեռ նոր հաստատուած
է Մեոեալ ձովուն հարաւակողմը՝ վրանարնակ պէտէ-
վիները տեղաւորչնելու նպատակով՝ չկան հոյնպէս
մեծ քաղաքներ :

Յիշատակութեան արժանի են միայն՝

Մաան եւ Պեյխա իրր կայաններ Մէքքէի ուխտա-
գնացութեան . եւ Բեւաբ , Մեոեալ ձովուն հարաւ-
արեւելեան կողմը , որ ունի ժայռերու մէջ փորուած
հետաքրքրաշարժ դամբաններ :

22. 20 Բ

Չօռ գաւառը (սանձագ) որ ուղղակի ներքին գոր-
ծոց նախարարութենէն կախում ունի՝ կը տարածուի
Սուրիոյ անապատին հիւսիսակողմը՝ Տիարպէքիւրի , Հա-
լէպի , Մուսուլի եւ Պազտատի նահանգներուն միջեւ :

Կլիման առողջ է բայց չատ տաք : Գլխաւոր բեր-
քերն են ցորեն , գարի , սաւր կամ ճերմակ եգիպտա-

Խօրսապատ՝ Նինուէի մօտ, իր հնութիւններով
անուանի :

Բ. — Շեհերիգորի գաւառին մէջ՝

Քերբուք (20,000) վաճառաշահ քաղաք, մօտերը
կան նաւթի հորեր, աղահանք եւ հանքային ջուրեր :

Էրպիլ՝ ուր Մեծն Աղեքսանդր յաղթեց Դարեհի,
Քրիստոսէ առաջ 331ին :

Գ. — Սիւլեյմանիէի գաւառին մէջ՝

Սիւլեյմանիէ (10,000) Պարսկաստանի սահմանադը-
լին մօտ, բարձր լեռան մը ստորոտը՝ ճարտարարուեստ
ու վաճառաշահ քաղաք, ԺԸ. դարուն հիմնուած :

24. Պ Ա Ղ Տ Ա Տ

Պաղսասի նահանգը որ կը սարունակէ Միջագետքի
հարաւային եւ Բաբելոնի՝ հիւսիսային մասերը, կը սու-
րածուի Մուսուլի նահանգին եւ Չօն գաւառին հարա-
ւային կողմը, Սուրիոյ անապատին ու Պարսկաստանի
մէջտեղ :

Միջագետքի կլիման ամառը սաստիկ տաք է,
ձմեռը մեղմ ու քաղցր : Պաղտասի շրջակաները ձմեռը
չոր ցուրտեր կը պատահին, բայց ձիւնը չատ հազուա-
դէպ է :

Երկիրը կը ձեւայնէ ընդարձակ գաշտագետին մը,
զոր կ'ոռոզեն Եփրատ եւ Տիգրիս : Հարաւային կողմերը
մանաւանդ կը զգանուին խիտ արգասաբեր հովիտներ
ուր յառաջ կուզան արմախք, բրինձ, ընդեղէններ,
ծխախոտ, կիճիթ, նարինջ, լեւոն, արմաւ, նուռ,
օելիս եւ ուրիշ բանջարական բերքեր :

Հանքային արտադրութիւններն են կուպր, նաւթ,
ձերմակ բէթուզ եւ աղ :

Ընտանի կենդանիներ բազմաթիւ են : Աշխարհի
ամէն կողմը մեծ համբաւ կը վայելեն արարական նը-
ժոյզները :

Ձեռագործներուն մէջ անուանի են մետաքսեղէն-
ները, բամպակեղէն ու կաշեղէն գործուածները եւ
գորգերը :

Վաճառականութիւնը բանուկ է. Պաղտասի ու
Պատրայի միջեւ շողենաւեր կ'երթեւեկեն Տիգրիսի
վրայ : Արտածութեան նիւթերն են արմախք, արմաւ,
գիստոր, բուրդ, մորթ, արաքական խէժ, թէմպէքի եւն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր քաղաքներ. —
Պաղտասի կուսակալութիւնը կը պարունակէ իրր 850,000
բնակիչ եւ կը բաժնուի 3 գաւառներու .

1. Պաղսաս,
2. Հիլլէ,
3. Քերպէրա :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Ա. — Պաղսասի գաւառին մէջ՝

Պաղսաս (180,000) Տիգրիսի վրայ բարգաւաճ ու
վաճառաշահ քաղաք, զոր Ապուճաֆէր էլ Մանուր
խալիֆան կառոյց Ը. դարուն : Հնդկաստանի, Պարս-
կաստանի, Արաբիոյ եւ Սուրիոյ հետ՝ Միջագետքի վա-
ճառականութեան կարեւոր կեդրոնն է : Ունի գեղեցիկ
մզկիթներ, հարուստ վաճառատեղիներ, բամպակեղէն,
մետաքսեղէն ու կաշեղէն գործուածներ, գորգեր եւ
զանակեղէն :

Պաղտասէն դէպի հարաւ՝ Տիգրիսի վրայ կը գտնուին
հին Սելեւկիայի աւերակները :

Ճեզիրէ եւ Պաֆուպա երկրագործական կեդրոն-
ներ են :

Հի՛ք՝ կ'կրատե՞ իրա՞նք Քաճախա՞նն սե՛ր Հաճե՛ղէն
Պաղտատ գայող կարաւաններու, կեղքնապեղին քանդած
Բա՛լլ Հիլլի՛ն գեղատեղիս վէ՛ջ մե՛յնարմել զմտում՝

Հի՛լլի՛ն (30,000) Եփրատի վրայ՝ Կրտսնանայն քաղաք
և Երկրագործական կեղքոն՝ Բարեշնի աւերակներուն
մօտ՝ Երևան քաղաքի մօտ Գեղամազ քաղաքում

Գ. — Բերպեղնայի գաւառին մէջ՝ Երկրայնայ, Կրտսն
Բերպեղնայ կամ Մեքե-Հիւսէից, Պարսիկներու
ուխտապեղի է, ունի հարուստ մզկիթներ:

Բե՛ֆի՛՛ հաս կը ցուրտի Եղեղիէ՛լ մարդարէ՛լ գե-
րեզմանը՝
Նեհե՛ֆ կամ Մեքե-Ալի՛ Պարսիկներու ուխտապեղիէ՛

— Երևան քաղաքի մօտ Գեղամազ քաղաքի մօտ
300,000 զրկ ձիւստ արար ցլի ցլի միտլաբառայ զատուրաթ
... արտադրող է գտնեաց զլ մ ձիւստ
25. Պ Ա Մ Ր Ա.
: սքմբւմբ . Ե . ձիւստ . Ե , շաշրաթ . 1

Պատրայի նահանգը կը սարածուի Անիական թուր-
քիոյ հարաւային-արեւելեան ծայրը՝ Պատրայի նահան-
գին, Պարսկաստանի և Արեւիոյ Անանկապոնի մէջ Մտեղ՝
իրեն Գոթիականի նահանգն ունի կապով Պարսկային անցըրի
- սպ Մէկ թանի քաղաքն քննիէ զգամ (կեղտե՛ր Անիայի)
Շաթրաբ, եգաղի) կիրման ինքնանրադէպ զմտակոյ զմտ
ճանիցն քաղաքն Այաստանոյ զրկ զոստղար մամ զատմաբառս
Զորդ, բարեբեդ Յր Եստ Կարապետ զոստըն զլ զիւրիւն
բրինձ, Կրիպտոնիւրն Կրիպտնի զարմաւ, շն զարմուղեղի
խանիէ, բամպակ, ծխախոտ և մրգեղէն : Երկրմամբ
ձիւստ մի կենդանիներ արտադրելու Ենստ քամկայն
ամէնէն աւելի համրաւաւորն Արտաւակոն իւրեղան բրի՛
- սպ Քեղագործիւրն մէջ յիշատակութեան արդիւնի են
բրգեղէն կաւաները :

Վաճառականութիւնը բանուկ է Եւրոպայի, Հնդ-
կաստանի և Պարսկաստանի հետ : Շողեհաւային երեք
կանոնաւոր դիմեր կ'երթեւեկեն Պարսկային ծոցին մէջ,
Պատրային՝ մինչև Մարսիլիա և Լօնտօն, հանդիպելով
Պուչիր, Պոմպէյ, Ճիստէ և Բոն-Սայիա :

Երկրին գլխաւոր արտածութիւններն են բուրդ,
արմաւ, ցորեն, գարի, բրինձ, արաքական խէժ,
գլխտոր, սուսամ, մորթ և բնախր ձիւր :

Վարչական բաժանումներ և գլխաւոր քաղաքներ. —
Պատրայի կուսակալութիւնը կը բաժնուի 4 գաւառնե-
րու . 1. Պատրա, 2. Աւարա, 3. Միւնքեֆի, 4. Նեհս :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝
Ա. — Պատրայի գաւառին մէջ՝

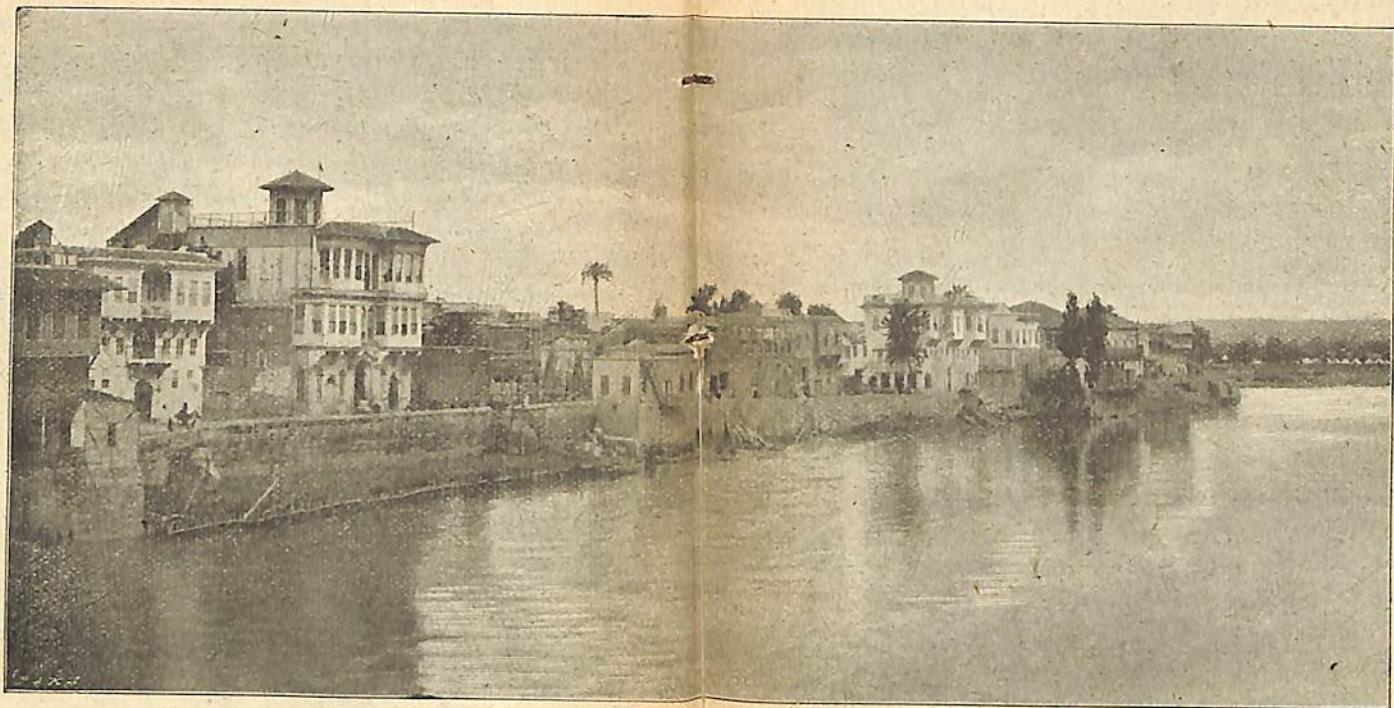
Պատրա (20,000) Պարսկային ծոցին մօտ՝ Շաղ էլ
Արապի աջ եզերքին վրայ, բանուկ նուահանգիստ ու
շողեհաւային կանոնաւոր երթեւեկութեամբ կապուած
է Պաղտատի հետ :

Մա՛տ՝ Պարսկային ծոցին վրայ, Շաղ էլ Արապի
բերանը :
Խուրնա՛ Տիգրիսի և Եփրատի իրար խառնուած
տեղը :

Բ. — Աւարաի գաւառին մէջ՝
Աւարա՛ երկրագործական և առեւարական կեղքոն :
Գ. — Միւնքեֆիի կաւառին մէջ՝

Նաւսիլի (10,000) երկրագործական կեղքոն :
Գ. — Նեհսի գաւառին մէջ
Նեհս (10,000) քաղաքն արտադրող զրամի՛

Ել-Հասսա (30,000) ամուր և վաճառայան քաղաք
Ել-Հաքի՛ (10,000) Պարսկային ծոցին վրայ :
մանկաբաղանս մ իողմնաբառն ուսրաւա ա թ թաճոպ
: իողմնաւա
- զմըրապոյց ցլի մ'աղ մ ձիւստ զրկ ձիւստ քամի՛

Աստանա (Տես էջ 63)

26. Հ Ի Ճ Ա Ձ

Հիճազի կուսակալութիւնը կը տարածուի Կարմիր ծովուն հիւսիսային-արեւելեան եզերքը, եւ Օսմանեան Կայսրութեան միւս մասերէն կը զանազանուի իր ընդարձակ ու աւազուտ անապատներով եւ տարազայման տաքերով :

Հիճազ ամուլ երկիր մըն է եւ բա՛ն մը չարտադրեր .

հողը՝ գրեթէ ամէն տեղ լիւնտտ ու անջրգի, մշակուած է միայն ծովեզրին մօտ մէկ քանի տեղեր . մասնաւորապէս Փայիճ՝ Հիճազի կուսակալութեան ամէնէն բարեբեր մասն է, ուրկէ ճիտտէ կը զրկուին ամէն տեսակ ընդեղէններ ու մրգեղէններ :

Ընտանի կենդանիները (եղ, ոչխար, այծ, ուղտ, ձի եւ էջ) բազմաթիւ են . բայց ամէնէն աւելի համբաւաւոր են ձին, ուղտն ու էջը :

Վաճառականութիւնը բանուկ է . Հիճազ ուղղակի
յարաբերութիւններ ունի Հնդկաստանի, Ափրիկէի արեւ-
ելեւան ծովեզրին , Եգիպտոսի , Անգլիոյ , Ֆրանսայի ,
Աւստրիոյ եւ Հոլանտայի հետ , որոնց կը դրկէ սատակ ,
բուստ , իւժժ , գեղին մեղրամոմ , կրիայի պատեան ,
այծի ու ոչխարի մորթ , արմաւ , նուշ , կարագ , ածուխ ,
մեղր եւ հողէ ջրամաններ (տեղական արտադրութիւն) :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր ֆազակներ . —
Հիճազի կուսակալութիւնը որ կը պարունակէ միայն
բուն Հիճազի նահանգը՝ գաւառի կամ գաւառակի ո եւ է
բաժանում չունի . կը բովանդակէ զանազան մասեր
որոնք ուղղակի ընդհանուր կառավարչութեան իշխա-
նութեան տակ կը գտնուին , ինչպէս նաեւ մէկ քանի
ընդհանուր որոնց պետերը (Շէյխ) Մէքքէի Շէյքֆէն
կախում ունին :

Ընդհանուր կառավարիչը կամ կուսակալը կը բնակի
Մէքքէ , իսկ ամասները՝ Թայիֆ :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Մեքքէ (80,000) Իսլամներու Մարգարէին հայրենիքը,
եւ բոլոր Մաննետականներուն նշանաւոր ուխտատեղին
ուր ամէն տարի Գուրպան Պայրամիի աթիւր բիւրաւոր
ուխտաւորներ կը դիմեն :

Նայնաւոր է Մեքքէ-է-Հարաւ կոչուած մզկիթը :
Մեքքէ (25,000) Մէքքէն 8 քիւմէդը հետ կար-
միր ծպտւորացի Հիճազի միակ կարեւոր նաւահան-
գիստը :

Մեքքէ (40,000) Մէքքէն 12 օրուան հեռաւորու-
թեամբ ամուր եւ վաճառական քաղաք , ուր կը գտնուի
Իսլամներու մարգարէին գերեզմանը եւ որ ուխտա-
տեղի է :

Մէքքէն Մէքքէն կ'որդեպի կարեւոր քաղաք ,
երկրի մը մէջ : Բերքերն են ընդեղէն , աւ , մրգեղէն ,
Յամպո՝ Մէքքէի նաւահանգիստն է :

— Գոմարտի շատայր ըմ զմնեմութեանց մարաշաւ
— ար որոշ յաճախմէ իմաւտոպալ զի պրնաւամ զմնէմ
: բարձր , զիւմ , արքեռէ , արմաւՄ . ցլմնուա

Մեքքէն Մեքքէն կ'որդեպի կարեւոր քաղաք ,
երկրի մը մէջ : Բերքերն են ընդեղէն , աւ , մրգեղէն ,
Յամպո՝ Մէքքէի նաւահանգիստն է :

Սեւեքի նահանգը կը տարածուի Հիճազի հարաւա-
նին կողմը . ունի իր 250,000 քիւմ . քառ . տարածու-
թիւն եւ կը պարունակէ մոտաւորապէս 2/3 միլիոն բնիկ
կլիման շատ սաք է : Կան սակագն ինքնուրոյր
տեղումներ , որ զով են եւ ուր ձմեռը ցորաւն ջուրերը
կը սառնին :

Հողը շատ բարեբեր է մէկ քանի մասերու մէջ՝
կապտադրէ ընտիր ինահուէ՝ որ ամէն կողմ մեծ համբաւ
ունի՝ «Շէմէն քահլէնի» զանուտով : ինժ , ինժողան
հալուէ , պալասան , լեզակ , արմուիք (ցորեն , զարի
եւ ջուրա-sorgho) , ծխախոտ , բամպակ :

Կը մշակուին նաեւ պտղատու ծառեր (մանուսանդ
նարգիլակենի եւ արմաւենի) , որթատունկ , շաքարե-
ղէպ , եղջերենի , թամարենի (տէմիր Նինաի) եւ այլն :

Չուադորմախան քաղաքայրութեանց մէջ կրնան յիշ-
ուիլ գաճեղէնները , բամպակէ հիւսուածները , բուրդէ
եւ այծու կամ ուղտի մաղէ շինուած գորգերը : Սանաաի
եւ Չէպրաի մէջ համալսարան կան ներկատուներ , մաս-
նաւորաբար լեզակի խաւար ծածու մանուսանցի , շիլոթ
ազաւ Վաճառականութիւնը բուսական բանուկ է , զկարաւ
ծու թեպաւ Շիքֆէն կրնան լինել լեզակայրաւ մարտի

լեզակ , խնկեղէն , բժշկական տուններ , հալուէ , խէժ , շաքարեղէն , եւ այլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաճներ. — Եւէմէնի նահանգը կը պարունակէ հետեւեալ չորս գաւառները . Սանա'ա , Հօսէյսա , Ասիւր , Թա'ազ :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Սանա'ա (60,000) ծովուն մակերեւոյթէն 2140 մէզր բարձրութեամբ , գուարճալի , բարեբեր եւ հարուստ քաղաք մըն է : Ունի գեղեցիկ շէնքեր , բազմաթիւ մզկիթներ ու մեծ հրապարակներ :

Սանա'ա ունի բանուկ վաճառականութիւն իսահ-վէի , արմաւի , խնկեղէնի , լեղակի , խէժի , եւ այլն :

Հօսէյսա (45,000) համանուն գաւառին գլխաւոր քաղաքը եւ կուսակալութեան կարեւոր նաւահանգիստը : Քուճիսա՝ նաւահանգիստ եւ գլխաւոր քաղաք Ասիւր գաւառին :

Մօֆա՝ երբեմն կարեւոր նաւահանգիստ էր խահլէի արտածութեան յատուկ , այսօր պարզ ու անշէն զիւղ մըն է միայն :

28. Թ Ա Ր Ա Պ Լ Ո Ի Ս

Թարապուս կը տարածուի Ափրիկէի հիւսիսային կողմը , իրեն սահման ունենալով հիւսիսէն՝ Միջերկրա-կան ծով , արեւելքէն՝ Եգիպտոս , հարաւէն՝ Սահարա եւ արեւմուտքէն՝ դարձեալ Սահարա եւ Թունուզ :

Իբր 900,000 քառակուսի քիլօմէթր տարածութեան մը վրայ կը բովանդակէ մօտաւորապէս 1,200,000 բն. : Թարապուս ընդարձակ եւ անապատային երկիր մըն է ուր կը բնակին արաբ եւ պերպէր ցեղեր :

Ունի առք եւ չոր կլիմայ . ծովեզերեայ մասերուն մէջ սեպտեմբերէն մինչեւ մարտի վերջերը քիչ անդամ անձրեւ կը տեղայ : Միջին եւ հարաւային մասերուն մէջ շատ քիչ կ'անձրեւէ , եւ տարի կ'ըլլայ որ բնաւ անձրեւ չի տեղար , ինչպէս Ֆէզզանի օվասիփն մէջ : Արեւ-մրտեան-հիւսիսային մասերուն մէջ ձմեռը բաւական ցուրտ կ'ըլլայ :

Երկրին գլխաւոր մշակութիւններն են ձիթենի , արմաւենի , թզենի , նարնջենի , լեմոնի , նռնենի , թթնի , արմաթ եւ ընդեղէններ :

Պաճարարուածութիւնը բաւական յառաջ գացած է մանաւանդ արեւելեան մասին մէջ (Պէնկաղի) : Ընտանի կենդանիներէն կան այժ , ոչխար , եզ , ձի , ուղա : Պէն-կաղիի նահանգը ունի նաեւ հարուստ աղահանքեր որոնք երկրին գլխաւոր հարստութիւնը կը կազմեն :

Վաճառականութիւնը բաւական բանուկ է : Ներ-սերուն հետ հաղորդակցութիւնները կարաւաններով կը կատարուին , որոնք անապատը կը կտրեն կ'անցնին՝ հանդիպելով Մուրզուք (Ֆէզզանի երկրին մէջ) ուրկէ կ'երթան Պուրնու՝ Սուտանի գլխաւոր քաղաքը :

Երկրին գլխաւոր արտածութիւններն են արջառ , բուրգ , արմաւ , նարինջ , լեմոն , սեխ , արմաթ , սպունդ , ջայլեամբի փետուր , փղտկը , կնիւնէ փոխաթ-ներ , մարթ , աղ , եւ այլն :

Վարչական բաժանումներ եւ գլխաւոր բաղաճներ. — Թարապուս կը ձեւացնէ երկու կուսակալութիւն , 1. Ափրիկեան Տրիպօլիս (Թարապուսը Ղարս) որ կը պա-

Գ Լ ՈՒ Խ Ե.

ԻՆՔՆՕՐԷՆ ԳԱՒԱՌՆԵՐ

Պ Ո Ւ Լ Կ Ա Ր Ի Ա.

Պուլկարիա՝ 1878ի Պէրլինի դաշնագրութեամբ եղած է ինքնօրէն իշխանութիւն Թուրքիոյ գերիշխանութեան տակ : Պուլկարիա իրեն սահման ունի հիւսիսէն՝ Ռուսմանիան , արեւելքէն՝ Սևե ծովը , հարաւէն՝ Թուրքիան եւ արեւմուտքէն Սերպիան :

Տարածութիւնն է գրեթէ 99,000 քմ. քառակուսի : Բնակիչներուն թիւը կը մօտենայ $3\frac{1}{2}$ միլիօնի , որոնց $2\frac{1}{2}$ միլիօնը պուլկար են , 550,000ը թուրք , 60,000ը յոյն , մնացածն ալ գնչու , հրեայ , գերմանացի եւ ուրիշ զանազան ազգեր :

Պուլկարիոյ մայրաքաղաքն է՝

Սօֆիա (50,000) Վիթօշ լեռան ստորոտը՝ մեծ դաշտի մը մէջ : Առեւտրական եւ ձեռարուեստական կեդրոն : Ունի բրդեղէն , մետաքսեղէն եւ ծխախոտ :

Սօֆիայէն յետոյ Պուլկարիոյ գլխաւոր քաղաքներն են Ա. — Բուն Պուլկարիոյ մէջ՝

Ռուսնուզ (30,000) Դանուբի վրայ ամուր քաղաք : Երեւելի է նաեւ իբր նաւահանգիստ : Ունի բրդեղէնի եւ կաշիի գործարաններ , եւ զինիի վաճառականութիւն :

Վառնա (28,000) Սևե ծովու վրայ ամուր քաղաք եւ վաճառաչան նաւահանգիստ : Ունի կարեւոր վաճա-

ռականութիւն բուրդի եւ արմտիքի : Վառնա երկաթուղիով միացած է Ռուսնուզի հետ :

Շուսլա (25,000) հին եւ վաճառաչան բերդաքաղաք : Ունի տօնաւաճառ , ինչպէս նաեւ մետաքսի մանարաններ եւ խաղախորդարաններ :

Թրաօսլա (15,000) Եանթրա գետին վրայ ծաղկած քաղաք : Ունի ասուեղէնի , բրուսեղէնի եւ պղնձէ առօթներու գործարաններ :

Շիքօսլա (13,000) Դանուբի վրայ : Ունի արմտիքի վաճառականութիւն :

Բլեկնա (15,000) ամուր քաղաք , ուր 1877ի Թուրքօ-Ռուսական պատերազմին ժամանակ՝ Օսմանցիք զիւցազնարար զիմադրեցին Ռուսերուն :

Վիսին (15,000) Դանուբի վրայ անուանի բերդաքաղաք : Ունի կարեւոր վաճառականութիւն արմտիքի , զինիի , աղւճակի եւ աղած ձուկի :

Ռաօսլա (10,000) Դանուբի վրայ : Ունի արմտիքի , ատաղձի եւ բուրդի վաճառականութիւն :

Վրացա (10,000) Իսքէր գետին մօտ . ունի մեծ վաճառականութիւն ատաղձի :

Տուպիսնա՝ Սօֆիայի հարաւակողմը՝ Սթրոււմա գետին մօտ . վաճառաչան քաղաք :

Սիլիսթրե (10,000) Դանուբի վրայ բերդաքաղաք : Ունի արմտիքի , ատաղձի եւ վոյսի մեծ վաճառականութիւն :

Կապրօ (8000) զինուորական տեսակէտով կարեւոր քաղաք Գրզանլըքի ձամբուն վրայ , եւ Պուլկարիոյ ճարտարարուեստ քաղաքներուն գլխաւորը :

Սաւաօօօ (9000) Իսքէր գետին վրայ , նշանաւոր է իր երկաթի հանքերով :

Բ. — Արեւելեան Րուսիայի մէջ՝

Ֆիլիպե (33,000) զեղեցիկ քաղաք՝ ամփիթատրոնի

ձեռով կատուցուած 5 բլրակներու վրայ, մեծ դաշտա-
գետնի մը մէջտեղ՝ զոր կ'ոռոգէ Մարիցա գետը :

Ֆիլիպէ երկաթուղիով կապուած է Կ. Պոլսոյ, Սօ-
ֆիայի եւ Եւրոպայի հետ, ինչոյէս նաեւ Տէտէ-Աղաճի
եւ Պուրկազի հետ : Ունի բրդեղէններ (Բոււմէլի շա-
յաղը), մետաքսեղէնի եւ բամպակեղէնի գործարաններ :

Սլիվնօ կամ Իսլիմիէ (23,000) վաճառաշահ եւ ճար-
տարարուեստ քաղաք՝ Թոււնճայի մէկ գետակցին վրայ,
Պալքաններուն Երկաթի դուռ կոչուած համրաւուոր կիր-
ճին մօտ : Ունի շատ զօրաւոր սեւ զինի մը որ Պուլ-
կարիոյ Թօֆային կը սեպուի : Ունի նաեւ ասուեղէնի
գործարաններ եւ բրդի վաճառականութիւն :

Սքարա-Չակօրա կամ Էսկի-Չաղարա (17,000) գե-
ղեցիկ դաշտի մը մէջ : Ունի կաշիի վաճառականութիւն :

Թարս-Պազարեք (16,000) Մարիցա գետին մօտ,
վաճառաշահ քաղաք : Ունի աղբորակի գործարաններ :
Շրջակաները կը դանուին հանքային ջերմուկներ :

Բրզանլըֆ (10,000) Թոււնճայի մօտ Պալքաններուն
ստորոտը : Բուլանդակ Պուլկարիոյ վարդի իւղի վաճա-
ռականութեան կեդրոնն է :

Պուրկազ (9000) Սեւ ծովու վրայ համանուն ծոցին
խորը ապահով նաւահանգիստ, որ Վանայի չափ կա-
րեւորութիւն ունի արմաթի վաճառականութեան մա-
սին : Պուրկազ երկաթուղիով միացած է Սօֆիայի, Ֆի-
լիպէի, Էսիքնէի եւ Կ. Պոլսոյ հետ :

Եամսօլու (8000) Թոււնճայի վրայ վաճառաշահ
քաղաք :

Պէլովա՝ Կ. Պօլիս-Սօֆիա երկաթուղիին վրայ գե-
ղեցիկ կայարան :

Տիսեսական Եկարագիւր. — Եւրպագործութիւն. — Պուլ-
կարիա բոլորովին երկրագործական երկիր մըն է : Սեւ

ծովու եղերքին ու Դանուբի հովտին մէկ քանի ճախ-
ճախուա մասերէն զտա, Պուլկարիա ունի շատ անողջ
կլիմայ : Հիւսիսային կողմերը՝ Պալքաններուն պատճա-
ռաւ ձմեռը շատ ցուրտ ու երկարատեւ կ'ըլլայ, իսկ
ամառը բարեխառն. հարաւային կողմը բաղդատաբար
աւելի տաք է, մանաւանդ ծովեղերեայ մասերուն կլի-
ման աւելի բարեխառն է ծովին մերձաւորութեան հե-
տեւանքով :

Հողը գրեթէ ամէն անգ բարեբեր է, բայց երկրա-
գործութեան կատարելագործուած մեթոտները տակաւին
պէտք եղածին չափ ընդհանրացած չեն :

Երկրին մեծագոյն հարստութիւնն է Արմէիի, մա-
նաւանդ ցորենի ու եգիպտացորենի մշակութիւնը : Պուլ-
կարիոյ դաշտերն եւ Բոււմէլիի հովիտները խիստ ըն-
դունակ են արմաթ (ցորեն, հաճար, վարտակ, գարի
եւ կղիպտացորեն) արտադրելու : Արեւելեան Բոււմէլի,
որուն կլիման Պուլկարիոյ կլիմայէն նուազ ցամաքային
ու աւելի մեղմ է, կը գերազանցէ Պուլկարիան իր ար-
տադրութիւններուն տեսակի աղնուութեամբ : Տորենն ու
կղիպտացորենը աւելի ընտիր են Արեւելեան Բոււմէլիի
մէջ, որ նաեւ շատ ընդարձակած է իր գետնախնձորի
արտերն ալ : Պաղատու ծառերն եւս աւելի բազմաթիւ
են Արեւելեան Բոււմէլիի քան Պուլկարիոյ մէջ : Որքե-
տունի մշակութիւնը բաւական տարածուած է կեդրո-
նական Պալքաններուն մէջ : Բլէֆլա, Շիշթօլա եւ
Թըննօլա ունին ընտիր զինի : Ծխախոտը կը մշակուի
Շուսլայի, Բէօսթէնաթիլի եւ Սթարա-Չակօռայի գա-
ւաւաններուն մէջ : Ճարտարական կարեւորագոյն մշակու-
թեանց մին է վարդենիի մշակութիւնը. Արեւելեան
Բոււմէլիի եւ Պուլկարիոյ բարձր հովիտներն ունին ըն-
դարձակ վարդատաններ. նշանաւոր են մանաւանդ
Ֆիլիպէի, Սթարա-Չակօռայի եւ Թաթար Պազարճըքի

գաւառները : Այս մշակութեան ստացած կարեւորութիւնը բնութեամբ համար բաւական է զիսնալ որ մի միայն Գրղանդքի հովտին մէջ աարեկան 1800 քիլոկրամ վարդի իւղ կը հանուի եւ թէ 3200 քիլոկրամ վարդ պէտք է 1 քիլոկրամ վարդի իւղ ստանալու համար :

Փօնիաի մէջ խանի մը մուտքը (Տես էջ 60)

Հաստի մէջ եւ Ռիլօ լեւան վրայ ինչպէս նաեւ Պալքաններուն մէջ ստարածուած ընդարձակ անտառները կը սպարուանակեն կաղնի, քնքի, բարդի, նշարի, շոնի, եղևիսն եւ կուենի (գաքրան աղանք) : Երկրին ամէնէն անտառաւէտ մասերն են Պալքանի հիւսիսային կողմն վրայ՝ Պէրկովիցաի եւ Վրացաի գաւառները :

Կենդանական հարստութիւնը տնայն մեծ չէ բուն Պուլկարիոյ մէջ : Մարգագետինները աղէկ չեն նայուիր եւ տարին մէկ անգամ միայն խոտ կը հնձուի : Չմեղը կենդանիները կ'ստիպուին տերեւներով սնանիլ եւ կ'իջնէ ձմեռը շատ երկարատեւ ըլլայ, անօթութիւնը մեծ կոտորած կ'ընէ հօտերուն մէջ : Գոռնիները որ բազմաթիւ են Պուլկարիոյ մէջ, աւելի փոխադրութեանց կը գործածուին : Եզերը սպանդանոցներու համար չեն սնուցուիր եւ աւելի ոչխարներն ու այծերն են որ կը ծառայեն իրր սնունդ :

Շերամարտութիւնը բաւական ընդհանրացած է Թրանսօլայի գաւառին մէջ, ուրկէ խօզակ եւ մետաքս կը զրկուի Իտալիա :

Պուլկարիա միանգամայն մին է Պալքաններու այն երկիրներէն ուր զիւղացիները ամէնէն աւելի մեղուի փեթակներ կը պահեն :

Արեւելեան Բումէլլի՝ աւելի բարեխառն եւ աւելի պարարտ բուսարեութեամբ օժտուած՝ աւելի հարուստ է ընտանի կենդանիներու մասին :

Ճարտարաբանութիւն . — Պուլկարիոյ ճարտարաբանութեան ազգայն բաւական փայլուն ըլլալ կը խոստանայ : Սամաքօֆի երկաթի հանքերը շատոնց ի վեր շահագործութեան մէջ են : Նոյնպէս շատոնց ի վեր կը գործածուին Սօֆիայի ու Բլէվլայի չրջականերէն ստատութեամբ հանուած փայտաքարերը : Չէրքօվաի մօտ (Սօֆիայէն 28 քմ. հեռու) դանուած է հանքածուխի խաւուտք մը :

Մետաղներու շահագործումը ոչևոք եղածին չափ բանուկ չէ : Սամաքօֆի երկաթի գործարանները որոնց արտադրած երկաթները Շուէտականներէն գերազանց են, շատ նախնական կերպով կը շահագործուին, եւ

քանի մը տարիներէ ի վեր անդլիական երկաթներու մրցումը նուազեցուցած է այս մետաղին շահագործումը :

Արեւելեան Րուսիոյ որ երկրագործական հարստութեամբ աւելի նպաստուորուած է՝ նուազ ճարտարական է քան Պուլկարիա : Գինեգործութենէն զատ՝ որ բուսական զարգացած է՝ Արեւելեան Րուսիոյ ունի միայն տեղական պէտքեր գոհացնելու համար անհրաժեշտ ելող տարրական արհեստներ :

Վաճառականութիւն . — Պուլկարիա եւ Արեւելեան Րուսիոյ հաղորդակցութեան առատ միջոցներ չունին . ճամբաները շատ թերի են դեռ եւ յաճախ փոխադրութիւնները կը կատարուին գումէշներով , ձիերով ու ջորիներով :

Պուլկարիայէն կ'անցնին այն երկաթուղիները որոնք կ. Պուլիս կը յանդին Սերպիայէն դալով եւ որ միջագային վաճառականութեան կարեւոր շնչերակներն են : Զարիսթուսէն մինչեւ Մուսթաֆա Փաշա երկարող զիւծին երկաթուղիներն է 361 քմ : Կան նաեւ Թընիսովա-Ալեքիւլի-Յամպուլու զիւծը որ Պուրկազ կը յանդի եւ ունի զրեթէ 250 քմ. երկայնութիւն . ինչպէս նաեւ Ռուս-ճուգ-Վանա երկաթուղին որուն երկայնութիւնն է 224 քմիւմէթր :

Երկրին զլիաւոր ներածութիւններն են ամէն տեսակ հիւսուածեղէններ (մանաւանդ բամպակեղէն), երկաթեղէն , գինի , ալքոլ , փայտ , մոմ , դաղթարեք , բէթոլ , եւ այլն :

Փոխադարձաբար արտածութեան զլիաւոր առարկաներն են երկրագործական բերքեր , արմաթ , խօզակ , բուրդ , արջառ , մորթ , պանիր , կարագ եւ սալոր :

Արեւելեան Րուսիոյ իր վարդի իւզը կը ծախէ Ֆոանտայի եւ Անգլիոյ . իր ուլեհները (ուլի մորթ) Աւստրիոյ , եւ խօզակներն ալ՝ Ֆոանտայի :

Երկրին մէջ Աւստրո-Գերման վաճառականութիւնը յառաջդիմելու վրայ է ի վեռս Անգլո-Ֆոանտական առեւտուրին :

Մետաքսեղէն , ասուեղէն , շաքար , ներկ ու ապակեղէն որոնք երբեմն Ֆրանսայէն կը մանկին Պուլկարիա , այսօր Գերմանացի եւ Աւստրիացի վաճառականներու կողմէ կը զրկուին :

Ծովային վաճառականութիւնը այնքան ընդարձակ չէ տակաւին . Սեւ ծովու վրայ գտնուած միակ կարեւոր նաւահանգիստներն են Վառնա եւ Պուրկազ , որոնք կ'արտածեն արմաթ եւ բուրդ :

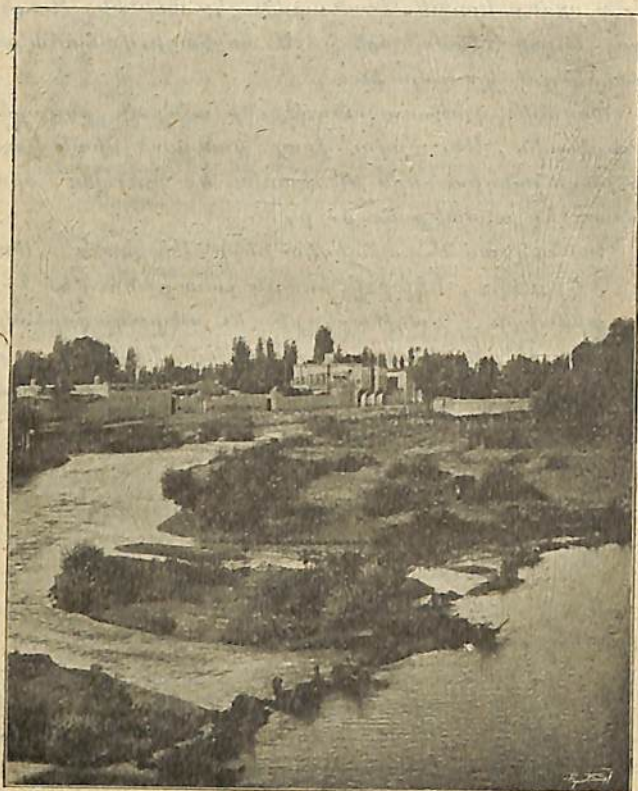
Գանութեան նաւահանգիստները՝ Սիլիսթրե , Ռուս-ճուգ , Շիչքովա , Նիֆօքոյի եւ այլն շատ բանուկ են նոյնպէս արմաթի , դաղթարեքի եւ տարազագործական արտադրութեանց վաճառականութեան մասին եւ կ'ընդունին Անգլիական , Աւստրիական , Րուսական , Գերմանական եւ Ռուսական շրջեմաւորներ :

Ս Ա Մ Օ Ս

Սաւօս կամ Սուսամ Ասասը՝ Փոքր Ասիոյ արեւմտեան եզերքը Զէշմէի թերակղզիին հարաւային կողմը՝ լեռնային կղզի մըն է որ 1832 Դեկտեմբեր 11 ին Սուլթան Մահմուտ Բ.ի հրամանով եղած է ինքնօրէն իշխանութիւն՝ հարկատու Բ. Դրան :

Կը կառավարուի իշխանով մը զոր Սուլթանը կ'անուանէ եւ որուն կ'օժանդակէ 4 սնդամներէ բաղկացած ձերակոյտ մը :

Կղզիին տարածութիւնն է 470 քւմ. քառակուսի : Բնակիչներուն թիւը կը հասնի 50,000ի, որոնց ամենամեծ մասը յունազաւան են :

(1)

Քրդը Ըրմազ (Տես էջ 14)

Մայրաքաղաքն է Վաթի (3000 բն.) կղզիին հիւսիսային ծովեզերքին վրայ :

Ուրիշ կարեւոր գիւղեր են Խորա, Քարջվախի եւ Մարսոփանցո :

Սամօսի լեռները ընդհանրապէս ծածկուած են անտառներով, որոնց մէջ ամէնէն շատ կը գտնուին նոճի ու չոճի : Կլիման չոր է եւ կազդուրիչ : Գլխաւոր արտադրութիւններն են արմախք, ձիթադատող եւ խողկաղին : Վաթիի շրջակաները գտնուած այգիները անուանի գինի մը կ'արտադրեն :

Կ Ի Պ Ր Ո Ս

Կիպրոս՝ որ կը տարածուի Իսկէնտէրունի ծոցին զիմացը՝ Միջերկրականի մեծագոյն կղզիներէն մէկն է : Ունի 9609 քառ. քւմ. տարածութիւն եւ իրը 210,000 բնակիչ, որոնց մեծագոյն մասը ծագումով յոյն են եւ յունազաւան :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Նիֆօզիա կամ Լեւօօիա (12,000) կառավարչանկատ քաղաք :

Լարնակա (10,000) հարաւ-արեւելեան ծովեզրին վրայ նաւահանգիստ : Կղզիին առեւտրական կեդրոնն է :

Ֆաւնակուսթա (10,000) երբեմն շատ ծաղկած նաւահանգիստ, որ այսօր կորուսած է իր կարեւորութիւնը : Լուսինեաններուն օրով կղզիին մայրաքաղաքն էր :

Լիմասօս (5,000) վաճառչան քաղաք եւ երկրորդ նաւահանգիստ հարաւային ծովեզրին վրայ : Միեւրոնոցն է «Քոլունակարիա» կոչուած համբաւաւոր գինիին :

Մօրֆու հիւսիս-արեւմտեան ծովեզրին մօտ, կղզիին ամէնէն արդաւանդ մասին մէջ, ուր կը մշակուին զըլխաւորաբար արմախք :

Տնտեսական ցուցանիշներ. — Կիսորոտի կլիման ընդհանրապէս առողջ է : Գարունը միշտ գեղեցիկ է, բայց ամրան՝ տաքերը կը սաստկանան ու երաշտութիւն կը տիրէ : Անձրեւները յաճախազէտ են ձմեռը :

Հողը կը սպարունակէ շատ հին ժամանակներէ ի վեր ճանչցուած հանքային հարստութիւններ, մասնաւորաբար պղինձ : Կը գտնուին նոյնպէս պղլեղ, երկաթ, մեղեօսիկ եւ մէկ քանի թանկագին քարեր :

Բուսական արտադրութիւններն են ցորեն, գարի, վարսակ, վուշ, բամպակ, կնճիթ, ծխախոտ եւ որթաւունի :

Ընտանի կենդանիներուն մէջ ամէնէն շատ զլտնուածներն են եղ, ջորի, այծ եւ ոչխար :

Գլխաւոր արտադրութիւններն են՝ արմախք, ձէթ, գինի, մրգեղէն, եղջերենի եւ արջառ :

Կ Ր Ե Տ Է

Կրեճ կամ Գանճիա՝ Կիսորոտի նման՝ Միջերկրականի մեծագոյն կղզիներէն մին է, եւ կը տարածուի Յուստտանի հարաւակողմը :

Նեղ ու երկայն ձեւ մը ունի, իր ծովեզերքը որ շատ ծամածուռ է՝ կ'ընծայէ բազմաթիւ հրուանդաններ եւ շատ մը գեղեցիկ ծովախորշեր, որոնց մէջ կարելւորներն են Սուտայի, Միրապէլլաի եւ Մէսարաի ծոցերը :

Կղզին՝ արեւելքէն արեւմուտք՝ կտրուած է երկար լեռնաշղթայով մը, որ կը բազկանայ 3 որոշ հաստա-

մեսաներէ . Դիլիճե՝ արեւելեան կողմը . Բսիլորիսիա (Լ'աա լեո) ճիշտ մէջտեղը, եւ Մասարաս (Սպիտակ լեո) արեւմտեան կողմը :

Կղզիին տարածութիւնն է իրր 8620 քմ. քառ., բնակիչներուն թիւը կը հասնի 270,000ի :

Կրեճէ կը բաժնուի 5 գաւառակներու, Հանեա, Սֆախա, Ռեքիսո, Գանճիա եւ Լաւիթ :

Գլխաւոր քաղաքներն են՝

Գանեա կամ Հանեա (20,000) Սուտայի ծովախորշին վրայ կարեւոր նաւահանգիստ եւ ճարտարարուեստ քաղաք : Օճառի, ձէթի, նարնջի, լեմոնի եւ արմախքի բանուկ վաճառականութիւն ունի :

Գանճիա (25,000) կարեւոր նաւահանգիստ որ այժմ ինկած է քիչ մը : Ունի օճառի գործարաններ :

Ռեքիսո (9,000) հիւսիսային ծովեզրին վրայ բաւական բանուկ նաւահանգիստ, թէպէտ իր նաւակայքը նուազ ապահով է : Կ'արտածէ խողկաղին եւ օճառ :

Սֆախա եւ Իեռաբերա հարաւային ծովեզրին վրայ բաւական բանուկ նաւահանգիստներ են :

Սուսա, ունի աղահանք :

Տնտեսական ցուցանիշներ. — Կրեճէ ունի շատ առողջ ու գեղեցիկ կլիմա, բայց ի մէկ քանի ճանճային մասերէն ուր ջերմը կը տիրէ ամրան ու աշնան :

Հողը ընդհանրապէս բարեբեր է : Լեռներուն ստորոտները կը տարածուին սպարառ հողեր, որոնք կ'արտադրեն ցորեն, գարի, որթեւունի, նարնջ, լեմոն, մրգեղէն, թթենի, ձիթենի, բամպակ եւ ծխախոտ : Անտառները հազուադէպ են . սակայն շատ տեղ կը տեսնուին դեռ նոճի, սղոցի, շաղանակենի, շոճի եւ եղջերենի անտառներ :

Մեղուարուծութիւնը զիւղացիներու զլխաւոր զբազումներէն մին է . եւ կրեաէի մեղը մեծ համբաւ ունի ամէն տեղ :

Ճարտարարուեստներուն մէջ օճառաշինութիւնը կարեւոր տեղ մը կը զբաւէ , եւ իր զլխաւոր կեդրոններն են Գանախա , Բէթիմօ եւ Հանեա : Կը գործուին նաեւ բրդէ ծածկոցներ , վարագոյրներ , բամպակէ անձեռոցներ , եւ տեսակ մը երեսի քօղ որ Թարապղուս կը զրկուի : Բազմութիւ խաղախորդարաններ կաշի կը սրտատեն Գանախայի եւ Բէթիմօի մէջ : Հանեա ունի երկաթի ձուլարաններ :

Գլխաւոր արտածութիւններն են ձէթ , օճառ , մետաքս , խօզակ , մարթ , մեղր , կիտրոն , նարինջ , լեմօն , մանտարին , զինի , պանիր , խոզկաղին , եղջիւրնի , չամիչ , եւ այլն :

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՓՈՆՍՈՐԲԱՅՈՒԹԻՒՆ

Բնական նկարագիր. — Եգիպտոս կը զբաւէ Ափրիկէի հիւսիս-արեւելեան մասը : Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Միջերկրական ծով , արեւելքէն՝ Սուէզի ջրանցք եւ Կարմիր ծով . հարաւէն՝ Նուպիա եւ արեւմուտքէն՝ Թարապղուս եւ Լիբիոյ անապատ :

Մերկ ու կարմրորակ բլրաներու երկու շղթաներու մէջտեղ (Սարաական շղթան՝ արեւելեան կողմը) , եւ Լիբիական շղթան՝ արեւմտեան կողմը) որոնք Եգիպտոսը կը փրկեն անապատին ահարկու փոթորիկներէն՝ կը պարզուի նեղ ու երկայն հովիտ մը , ամենահարուստ բուսաբերութեամբ ծածկուած , ուր ցիբուցան կը տեսնուին

վաղեմի աւերակներ , կոթողներ , ջրորգեր եւ կիսովին աւազի մէջ թաղուած տաճարներ : Նեղոսի հովիտն է այս , որ գետին պարբերական ուղղումներուն կը պարտի իր առածի կարգ անցած արդասաւորութիւնը(*) : Այս նեղ ու արգաւանդ հովիտը դէպի հիւսիս՝ Նեղոսի գետաբերանին մօտ՝ կը լայննայ տակաւ եւ կը ձեւացնէ ցած դաշտադէտին մը՝ իւր 23,000 քառակուսի քիլոմէթր տարածութեամբ , որ կը կոչուի Տեղրա , եւ որ Եգիպտոսի ամէնէն շէն , արդասաբեր ու բազմամարդ մասը կը ձեւացնէ :

Լիբիական շղթայէն անդին կը սկսի Լիբիոյ անապատը — աւազի ուլկիանոս , ուր տեղ տեղ կը տեսնուին ուլտախներ : Իսկ Սարաական շղթայէն անդին մինչեւ Կարմիր ծով՝ կը տարածուի անջրդի ու անհարթ երկիր մը — քսոս կրանիդեայ ժայտերու եւ ցամքած ձեղեղատներու :

Բուն Եգիպտոս կը տարածուի մինչեւ Ուստի Հայֆա (Նեղոսի երկրորդ սահմանքը) : Բայ ի Նեղոսի հովտէն ու Տելլայէն՝ կը պարունակէ Քուսէյրի , Էլ Արիշի եւ Սուէզի

(*) Առանց Նեղոս գետին Եգիպտոս անջրդի անապատ մը պիտի ըլլար , այնպէս որ իրաւամբ ըսած է Հերոդոտոս թէ «Եգիպտոս Նեղոսի պարզեւն է» : Այս գետը որուն ակունքը երկար ատեն անձանօթ մնացած էր , թժ . դարու սկիզբէն ի վեր անխոնջ ու արդիւնաւոր հետազօտութեանց առարկայ եղած է :

1861ին Անգլիացի երկու ճանապարհորդներ՝ Սրիք եւ Կրանթ՝ հաստատեցին թէ Նեղոսի զլխաւոր ճիւղը (Սպիտակ Նեղոս) , զոր բազմաթիւ սահմաններ կ'ընդօղնեն մինչև Եգիպտոսի սահմանը՝ կը բխի Հասարակածին տակ գտնուած լիճէ մը , այն է Ուքերիկէ լիճը , որուն Վիկտօռիանիանգա անունը տուին : 1864ին Սամուէլ Պէյբըր խուզարկեց ուրիշ լիճ մը՝ նախորդին ճիւղա-արեւմտեան կողմը , այն է Ալպէրթ-Նիանգա , եւ հաստատեց թէ Նեղոս այս լիճէն ալ կ'անցնի : Վերջապէս Լիլիկաթընի եւ Սթանլիի նորագոյն խուզարկութիւնները երեւան հանեցին թէ Նեղոսի բուն ակունքը պէտք էր որ գտնուէր Թանկանիքա լճին հիւսիսակողմը , Բէնիլա եւ Քիլիմա Նճարօ լեռանց հաստամետին մէջ :

կառավարչութիւնները՝ արեւելեան կողմը, եւ Լիբիական անապատին ուղտերը (Սոււա)՝ արեւմտեան կողմը :

Երկրին բովանդակ տարածութիւնը կը հաշուուի 2,980,000 քրլօմէշր քստակուսի . եւ սակայն մշակելի հողերուն տարածութիւնը հազիւ 35,000 քրմ. քոկսի կը մօտենայ :

Բազմամարդութիւն . — Ամբողջ Եգիպտոս (բուն Եգիպտոսը) կը պարունակէ գրեթէ 7 միլիօն բնակիչ, որոնց ստուար մեծամասնութիւնը հուսագործ են (ֆէլչւահ իրր 5 միլիօն) . Դփտիները, որ նոյնպէս հին Եգիպտացիներէն են, կը հաշուուին իրր 800,000 : Կան նաեւ Արաբ Պէտէվիներ, Սուաանցիներ, Արեւելքցիներ, օտարազգիներ, եւ այլն :

Տիրող լեզուն է Արաբերէնը եւ ամէնէն աւելի տարածուած կրօնքը՝ Իսլամութիւն :

Կառավարութիւն . — Եգիպտոս ինքնօրէն Փոխարքայութիւն է Թուրքիոյ հպատակ : Կառավարութեան ձեւն է բացարձակ միապետութիւն որ անդրանկութեան կարգով կը շարունակուի Մէհմէտ Ալի փաշայի գերզաստանին մէջ, եւ որուն պետը կը կոչուի Խէյվ կամ Փոխարքայ :

Խալիվը կը վարէ միանգամայն Գործադիր Իշխանութիւնը ու Սրէնդիր Իշխանութիւնը, Նախարարաց Խորհուրդի մը օժանդակութեամբ :

Վարչական բաժանումներ եւ զիսաւոր բաղաճներ . — Եգիպտոսի երեք բնական բաժանումները՝ Սաորին Եգիպտոս, Վերին Եգիպտոս եւ Սուէզ՝ վարչականօրէն կը բաժնուին 8 կառավարչութեանց (մուհաֆազա) եւ 14 գաւառակներու (միւսիւրիյեք) :

Երկրին մայրաքաղաքն է՝

Գահիրէ (500,000) մեծ ու գեղեցիկ քաղաք՝ Նեղոսի աջ եզերքին վրայ, եւ ճարտարական ու առեւարական խիստ բանուկ կեդրոն : Գահիրէի հիւսիս-արեւմտեան կողմը կը գտնուի Պուշաֆ, Նեղոսի մօտ, ուր կայ Եգիպտական հնութեանց հայտնագործութեան մը :

Գահիրէի արեւմտեան կողմը կը գտնուին Միջին Եգիպտոսի նախկին մայրաքաղաք Մեմփիսի աւերակները, որոնց մօտ կը բարձրանան երեք լեռնաձեւ բուրգերը, որոնք հաղարաւոր տարիներէ ի վեր կանգուն մնացած են եւ ամէն ճանապարհորդի զարմանք ու պատկառանք կ'ազդեն :

Ներքին քաղաքներուն մէջ կարեւորներն են՝

Ա. — Սաորին Եգիպտոսի մէջ՝

Տամանիւր, Մանսուրա, Թանքա, Զակազիկ, Մեհալէք-էլ-Քեպիւր եւ Շիպին-էլ-Քօմ որոնք առեւտրական կեդրոններ են Նեղոսի Տեղային մէջ, եւ իրարու հետ ինչպէս նաեւ Գահիրէի հետ միացած են երկաթուղիով : Արմաիքի, բրինձի ու բամբակի մեծ վաճառականութիւն ունին :

Բ. — Վերին Եգիպտոսի մէջ՝

Մէսինէք էլ-Մայլում (30,000) Լարիւրինթոսի աւերակներուն մօտ ճարտարարուեստ քաղաք : Ունի կառուի եւ վարդի ջուրի գործարաններ :

Միցիէ (18,000) Եգիպտոսի շաքարագործական կեդրոնն է : Ունի բամբակեղէնի գործարաններ :

Սիուք (35,000) առեւտրական կեդրոն : Ունի բրուտակէնի գործարաններ :

Ճիրքէ (17,000) ունի արմաիքի վաճառականութիւն Կարմիր ծովու նաւահանգիստներուն հետ :

Քարնափ և Լուսօր՝ Հին Թեփէ հարիւրդոնեան
անուանի քաղքին աւերակներուն մօտ աննշան զիւ-
ղեր են :

Յօղատի մէջ ժամացոյցի աշտարակ (Տես էջ 66)

Էսնէ (5000) վաճառաշահ քաղաք : Ունի բամբա-
կեղէններ ու բրուտեղէններ :

Ասուան (7000) Նեղոսի վրայ (վերջին սահանքին
մօտ) : Ունի գեղեցիկ հանքեր կրանիզի, ուրիշ կը հա-
նէին հին Եգիպտացիք իրենց վիթխարի միակտուր քա-
րերը :

Տնտեսական ցարագիր. — Ամենահին ժամանակներէ
ի վեր Եգիպտոս խիստ նշանաւոր եղած է իր եղական
արգասաւորութեամբն ու հարուստ բուսաբերութեամբ ,
Նեղոսի կանոնաւոր սղողութեամբն շնորհիւ :

Եգիպտոս ընդհանրապէս շատ առք կ'ընէ բաց ի
սասրին մասէն ուր ձմրան եղանակը հեշտ է և բարե-
խառն : Գարնան մէջ կը փչէ աւաղային հրակէզ հով մը՝
Խաւնայն (յիսնօրեայ հով) անուն , որ իր հետ շատ մը
մահացու հիւանդութիւններ կը բերէ :

Նեղոս՝ արեւադարձային անձրեւներով սուտարա-
ցած՝ ամրան եղանակին մէջ կը յորդէ կանոնաւորապէս,
չբջակայ հովիտը ամբողջապէս ծածկելով : Ասիկա կեր-
պով մը Եգիպտոսի ձմեռն է : Բայց կրբ ջուրերը կը
քաշաին՝ հողին երեսը պարարտ կաւ մը թնդլով՝ այն
ատեն երկիրը քիչ ատենի մէջ կը սկսի ծածկուել ամէն
տեսակ սուտա բոյսերով ու Եգիպտոս զմայելիլ զրախով
մը կերպարանքը կ'առնէ :

Արմախքները (ցորեն , գարի , եգիպտացորեն , սու-
րա) տարին 3 հունձք կուտան (ընդ ամենը 20 մի իօն
էքթօլիզը միջին հաշուով) : Բրինձն ու ընդեղէնները
(սոսպ , ոլոռն , եւայլն) գրեթէ ամէն տեղ կը հասնին :
Քրքումը և լեղակը չափազանց առատ են վերին Ե-
գիպտոսի մէջ : Խիստ շատ ընդարձակ տեղ մը կը գրա-
ւեն նաև բամբակի մշակութիւնը (տարեկան արտա-
գրութիւն 100 միլիօն քիլօկրամ) և վուշի , կանեփի
ու շաքարեղէցի մշակութիւնները (շաքարի արտադրու-
թիւնը միջին հաշուով 30 միլիօն քիլօկրամի կը հասնի) :

Այս ամէնէն զսա Եգիպտոս կը հասցնէ համբաւաւոր արմաւ ու ամէն տեսակ պտուղներ (նուս, ծիրան, թուզ, նարինջ, լեմոն, ձիթենի եւ որթեառունկ) :

Ընտանի անասուններէն Եգիպտոսի մէջ կան ոչ խար, եզ, ուղա ու ջորի, ինչպէս նաեւ հաւնոցի կենդանիներ : Իսկ վայրի կենդանիներն են կոկորդիլոս, «Հիլոս» անուն մուկը, ձիապետի, եւ մեծամեծ օձեր :

Մեղուարուածութիւնը եւ շերամարուածութիւնն ալ հաւասարապէս կը զարգանան այս երկրին մէջ :

Գալով հանքային հարստութեանց, այսօր միակ շահապարծուածներն են կարմիր պորփիր (Տաքքան լեռան մէջ), Սիէնեան քար (Ատուանի մօտերը), մարմարին (Էնէլի մօտերը), ազրոտակ (Պայուսի մէջ) որուն տարեկան արտադրութիւնը 600,000 քիօկրամի կը հասնի, նասրոնի (համանուն սվասիսին մէջ) հանքերը, ինչպէս նաեւ Տամիէթի, Ռօզէթի եւ Սուաքիւնի շրջականերու ազահանքերը :

Իսկ մետաղները խիստ հազուապէս են եւ հանքածուսը կը պակսի բոլորովին :

Առեւտրական դիւր. — Եգիպտոս իր աշխարհադրական զիրքով բնական միջնորդն է Արեւմուտքի եւ Արեւելքի մէջտեղ, եւ տեսակ մը միութեան դիմ՝ ընդ մէջ Միջերկրականի ու Հնդկային սկիւրմոսի :

Պտղովտեսանց եւ Հոսմայեցոց տիրապետութեան օրով, Եգիպտոս Հնդկաստանի վաճառականութեան իբր մթերանոց ծառայեց մինչեւ այն ատենը, ուր Բորթուկէզներու զիւտերը առեւտրական այս հոսանքը զարծուցին դէպ ի Բարեկուտոյ Գլուխը : Մեր օրով՝ Եւրոպայի ու Մայրագոյն Արեւելքի միջեւ թոանդիզի վաճառականութեան մեծ ճամբուն վերահաստատու մը՝ Եգիպտոսի վերադարձուց իր առեւտրական նախկին բարգաւաճումը՝ չնորհիւ Սուէզի ջրանցքին բացման :

Ջրանցքը 160 քլմ. երկայնութիւն, 8 մէթր խորութիւն եւ 58էն 100 մէթր լայնութիւն ունի . կը սկսի Բոն-Սայիսէն, որ Միջերկրականի գեղեցկագոյն ու վաճառաշահ նաւահանգիստներէն մէկն է, ու կը յանդի Սուէզ՝ կարմիր ծովուն վրայ, ընտիր եւ ապահով նաւահանգիստ, որ ունի աննդական բերքերու մեծ վաճառականութիւն :

Եգիպտոսի միւս կարեւոր նաւահանգիստներն են՝

Աղեֆսանդրիա՝ Միջերկրականի կարեւորագոյն նաւահանգիստներէն մէկը՝ որ թէպէտ գաղթած է հիմա Արեւելքի թոանդիզի վաճառականութեան շահաստանն ըլլալէ, բայց պիտի մնայ միշտ Եգիպտոսի ամէնէն մեծ ու ծաղկած նաւահանգիստը :

Ռօզէթ եւ Տամիէթ՝ Նեղոսի գետաբերանին վրայ՝ երբեմն խիտ բանուկ նաւահանգիստներ՝ այսօր կորուսած են իրենց կարեւորութիւնը : Ռօզէթ բրինձի վաճառականութեան մթերանոցն ու կեդրոնն է :

Կարմիր ծովուն եզերքը բուն-Եգիպտոսի գլխաւոր նաւահանգիստն է Բուսէյր որ իր կարեւորութիւնը կը պարտի Արաբիոյ հեա ունեցած վաճառականութեան ու մանաւանդ Մէքքէի ուխտագնացութեան :

Ներքին նաւարկութիւն . Երկարուղիներ . — Եգիպտոս ունի Ափրիկէի ներքին նաւարկութեան գեղեցկագոյն գիծը եւ աշխարհի մեծագոյն գետերէն մէկը, — Նեղոսը — որուն խորհրդաւոր ակունքը վերջապէս երեւան հանեցին իրենց գաղանիքը :

Նեղոս՝ Ատուանի մօտ կը մտնէ բուն Եգիպտոս . Քէնէհէն կը սկսի չողենաւերու երթեւեկութիւնը, որոնք կը հասնին մինչեւ Գահիբէ, Եգիպտոսի քաղաքական ու առեւտրական մայրաքաղաքը, ուր կը յանդին Արաբիոյ կարաւանները՝ Դամասկոսի ճամբով, Պէրպէրիստանի

կարաւանները՝ Սիուաի ուլասիան ճամբով, եւ Սուսանի ու վերին Եգիպտոսի կարաւանները՝ Խարթումի ու Նեղոսի հովիտին միջոցով :

Երկաթուղիներ կը կարեն Նեղոսի Տելզան, կ'երթեւեկեն Աղեքսանդրիոյ ու Սուէզի միջեւ, հանդիպելով Թանթա եւ Ջակաղիկ, ու կ'երկարին մինչեւ Գահրէ, ուրկէ Նեղոսի հովիտն երկայնութեամբ շարունակուելով կը հասնին Ճիրճէ (ընդհանուր երկայնութիւն 1600 ղրմ.) :

Ներածում եւ արտածում. — Առանց հաշուելու Սուէզի ճամբով եղած թուանդիդը՝ Եգիպտոսի արտաքին վաճառականութիւնը կը բարձրանայ 700 միլիոն ֆրանքի, որուն 300 միլիոնը ներածման եւ 400 միլիոնը արտածման փոխարժէքը կը ներկայայնէ :

Ներածութեան գլխաւոր առարկաներն են ամէն տեսակ հիւսուածեղէններ, ծխախոտ, փայտ, հանքածուխ, երկաթեղէն, անդլիական մետաղներ, զգեստեղէն, եւ այլն : Արտածութեան նիւթերն են բամպակ, բամպակի հունտ, արմախք, իւղալից հունտեր, շաքար, արմաւ, խէժ, ներկի նիւթեր, բուրդ, եւ այլն :

Գ Լ Ո Ւ Թ Զ.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Երկրագործութիւն. Բնական յարմարութիւն. — Օսմանեան Կայսրութեան տիրապետութեան տակ գտնուած երկիրները, մասնաւորապէս Եւրոպական Թուրքիոյ հարաւային եւ արեւմտեան գաւառները (Րումէլի, Մակեդոնիա, Ալպանիա) ինչպէս նաեւ Ասիական Թուրքիոյ ծովեզերքի մօտ նահանգները գերազանցապէս երկրագործական երկիրներ են, եւ իրենց պարարտ ու արգասաբեր հողերով, այլազան կլիմաներով ու սքանչելի ջուրերով կրնան բարեխառն զօտիներու յստակ ամէն կարգի բերքեր յատաջ բերել :

Օսմանեան երկիրներու մեծագոյն մասին մէջ յաջողութեամբ կը մշակուին ամէն տեսակ արմախք : Իրաւ է որ կան տեղեր, ուր այս մշակութիւնը չի յաջողիր, բայց այս չինչանակեր թէ այդ տեղերուն հողը բոլորովին անյարմար է արմախք հասցնելու, այլ թէ հողին բնութիւնը այդ տեղուանքը պահանջուածին պէս արմախք չարտադրեր : Նոյն բանը չէ սակայն ձիթենիին, նարնջենիին ու արմաւենիին համար : Ասոնք իրենց յատուկ բնական սահմաններն ունին որոնցմէ դուրս չեն կրնար աճիլ. օրինակի համար՝ ձիթենիին որ սաստիկ ցուրտի չի դիմանար, կը հասնի միայն այնպիսի տեղուանք, որոնց ջերմութեան առաիճանը 13⁰ էն վեր, եւ ծովեզերէն հե-

աւարութիւնը 100 քիլօմէտրէն նուազ է : Այսպէս ուրեմն կ'աճի Մարմարայի , Արշիպեղազոսի եւ Միջերկրանի ծովեզրին վրայ , եւ Արշիպեղազոսի կղզիներուն մէջ , ինչպէս նաեւ Սեւ ծովու եզերքը տեղ տեղ :

Անտառները . — Կը հաշուուի թէ Օսմանեան Պետութեան մէջ գտնուած անտառները 12 միլիօն հէքթարի տարածութիւն մը կը գրաւեն : Այս անտառները կը պարունակեն շինութեան փայտի թանկազին տեսակները , ինչպէս կաղնի , եղեւին , նշգարի , սփի , կասկենի , կնձնի , հացի , եւայլն :

Օսմանեան Պետութեան ամէնէն անտառախիտ երկիրները կը համարուին Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ՝ Շքօտայի , Քօսովայի , Մանասթըրի եւ Սեւանիկի կուսակալութիւնները :

Իսկ Ասիական Թուրքիոյ մէջ՝ Սեւ ծովու , Արշիպեղազոսի եւ Միջերկրականի ծովեզերեայ երկիրները :

Սննդական մեակութիւններ . — Օսմանեան Կայսրութեան անմիջական տիրապետութեան տակ գտնուած երկիրներուն ընդհանուր տարածութիւնը կը հաշուուի 2 միլիօն 745 հազար քիլօմէտր քառակուսի , որ ըսել է 276 միլիօն հէքթար , կամ 3000 միլիօն տէօնիւմ :

Վարուցանի հողերն այս տարածութեան 18%օը կը գրաւեն , այսինքն իբր 50 միլիօն հէքթար :

Քիչ երկիրներ կան որ այնքան բեղմնաւոր ըլլան արմախքի մասին , որքան Բուսնէիի եւ Անատօլիի Կայսերական նահանգներն , որոնց մեծագոյն մասին մէջ ամէն կերպով նպաստաւոր պայմաններ կը գտնեն ցորենը , գարին , հաճարը , եգիպտացորենը , բրինձն ու զանազան արմախք :

Յորեւնի մշակութիւնն ընդհանրացած է Օսմանեան Կայսրութեան գրեթէ ամէն կողմը , եւ ամէնէն ընտիր

տեսակները յառաջ կուգան առատօրէն : Յորենի արտադրութեան գլխաւոր կեդրոններն են Էթիօպիէի , Սեւանիկի եւ Մանասթըրի կուսակալութիւնները՝ Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ . Այաընի , Ատանայի , Սուբիոյ , Քօնիայի , Էնկիւրիի , Մամուրէթ-իւլ-Աղիզի , Տիարպէքիլի , Արվազի կուսակալութիւնները՝ Ասիական բաժնին մէջ :

Իրիկնձը՝ որուն բուն հայրենիքն է Արեւելեան Ասիա (Չինաստան եւ Հնդկաստան) յաջողութեամբ կը մշակուի Մարիցա , Սիբրուս եւ Վարապր գետերուն ստորին ընթացքին մօտակայ դաշտադաշտներուն , ինչպէս նաեւ Շքօտայի կուսակալութեան մէջ : Իսկ Ասիական Թուրքիոյ բրինձ արտադրող երկիրներն են Տրապիզոնի , Հազրիսթանի , Ճանիկի գաւառներն ու Միջագետքի դաշտադաշտները :

Իսկնչարակամ մշակութիւններն ամէնէն աւելի հողածութեան առարկայ եղած են եւ բաւական կարեւոր դեր մը կը խաղան Տաճկաստանի ժողովուրդին անուցման գործին մասին : Քաղաքներու եւ գիւղախումբերու շրջակայ տեղուանք՝ բաւական ընդարձակ տարածութեամբ գետիններ յաակացուած են ամէն տեսակ բանջարական մշակութեանց , ըլլա՛յ թարմ բանջարեղէն , ըլլա՛յ ընդեղէն , ինչպէս մաշ , լուբիա , ոլոռ , սիսեռ , սոպ , սոխ , սխտոր , ստեպլին , շողգամ , կաղամբ , վարունգ , եւայլն : Ասոնց մէջ ամէնէն շատ սպառուած ունին լուբիան ու սիսեռը , որոնք Արեւելքի ժողովուրդներուն համար նոյնքան կարեւորութիւն ունին , որքան մաշը արեւմտեան ազգերուն համար :

Ծառանման մեակութիւններ . — Տաճկաստանի մէջ ծառանման մշակութիւնները բաւական բարդաւած վիճակ մը ունին եւ արագօրէն զարգանալու ճամբուն մէջ մտած են : Ծառանման մշակութեանց մէջ առաջին տեղը

կը գրաւէ որքեանցնկը , որուն մշակութեան մեծ յարմարութիւն ունին Տաճկաստանի հողն ու կլիման :

Տաճկաստանի մէջ այգեգործութեան մասին առաջին կարգը կը գրաւեն Էտիրնէի , Սելանիկի , Պրուսայի եւ Այտընի կուսակալութիւնները , Սուրիա եւ Արշիպեղագոսի կղզիները :

Ձիթեակի մշակութիւնը՝ ինչպէս Միջերկրականի դօտինն աակ գանուող երկիրներուն՝ նոյնպէս ալ Տաճկաստանի հարստութեան գլխաւոր աղբիւրներէն մին կը ձեւացնէ :

Եւրոպական Թուրքիոյ հարաւային կողմերուն եւ Ազրիականի ծովեզրին ձիթաստանները , Ասիական Թուրքիոյ մէջ՝ Միջերկրականի կղզիներուն ու ծովեզրեայ երկիրներուն , Արշիպեղագոսի ու Սեւ ծովու եզերքին ձիթաստանները , նոյնպէս Ափրիկէի մէջ Թարապուսի եւ Պէնկագլիի ձիթաստանները շատ ընտիր տեսակներ կը պարունակեն :

Սուրիոյ ծովեզերքը , Արշիպեղագոսի կղզիներն ու ծովեզերքը , ինչպէս նաեւ Ափրիկեան Տրիպոլիս՝ ունին նարնջեակի եւ զննոնի ճշմարիտ անտառներ : Սեւ ծովու եզերքը՝ Բիզէի շրջակայ պարտէզներն ալ կը հասցնեն բաւական նարինջ ու լեմոն : Ամէնէն համբաււորներն են սակայն Եւֆրատի , Կիրիսի եւ Թարապուսի արտադրութիւնները :

Տաճկաստան չնորհիւ իր հողային ընդարձակութեան եւ կլիմաներու հիանալի յաջորդութեան կը հասցնէ Եւրոպական ամէն տեսակ պտուղներ , ինչպէս նաեւ Արեւազարձային երկիրներու յատուկ պտուղներուն մեծագոյն մասը :

Արշիպեղագոսի եւ Միջերկրականի ծովեզրեայ գաւառներուն թղենիները մեծ համբաւ կը վայելն ամէն կողմ . մանաւանդ Այտընի նահանգին չոր թուզը արտածութեան կարեւոր նիւթ մը եղած է :

Խնձորի , սանձի , սալորի , կեռասի ընտիր եւ զանազան տեսակները կը հասցնեն Սեւ ծովու եզերքը՝ Ճանիկ , Տրապիզոն , Կիւմիւշլուանէ , Կիրասոն , ինչպէս նաեւ Ամասիա , Թօքազ , Էնկիւրիւ , Քէօթանես , Սպարտա եւ Անտիոք :

Դեղձին ընտիր տեսակները կը հասնին Էտիրնէի եւ Սելանիկի նահանգներուն ծովեզրեայ մասերուն եւ Պրուսայի , Այտընի , Ատանայի , Քօնիայի , Հալէպի եւ Սուրիոյ կուսակալութեանց մէջ :

Ծիրանին համբաււոր տեսակները կան Դամասկոսի , Ատանայի , Ուշագի եւ Սելանիկի կողմերը , ինչպէս եւ Պոլսոյ շրջակայ պարտէզներուն մէջ :

Նռնենին որ հարաւային երկիրներու բերք է , ամէնէն աւելի կը հասնի Բզմիրի , Ատանայի , Հալէպի , Շամի եւ Պաղատի կուսակալութեանց մէջ , ինչպէս նաեւ Ազրիականի ծովեզրեայ մասերուն մէջ :

Օսմանեան Պետութեան սաք երկիրներուն մէջ (Արարիա , Թարապուս եւ այլն) կ'աճի նաեւ արմառենին . այս բերքը ամէնէն առատ տուող երկիրներն են Մէսիինէ , Մէքքէ , Հօսէյտա , Նէճէա (Արարիոյ մէջ) , Պարա , Միւնթէֆիք , Պէնկագլի եւ Ափրիկեան Տրիպոլիս :

Եւրոպայի մէջ քուած արմառները ընդհանրապէս Հիւսիսային Ափրիկէի բերք են :

Այս ամենուն վրայ եթէ աւելցնենք ընկոյզը , կաղինը , նուշը , պխտակն ու շագանակը , որ Տաճկաստանի այլ եւ այլ երկիրներուն , մանաւանդ Սեւ ծովու եւ Միջերկրականի ծովեզրեայ նահանգներուն մէջ առատօրէն կը հասնին , նորէն չպիտի կրնանք ունենալ կատարեալ գաղափար մը՝ ծառանման մշակութեանց մասին Տաճկաստանի հողին ու կլիմային ունեցած եզական ընդունակութեան նկատմամբ :

Արուեստակսն մեալուքիւննր. — Հիւսելի տունկերը (բամպակ, լուշ, կանեփ եւայլն) կը մշակուին Օսմ. Կայսրութեան զանազան մասերուն մէջ :

Բանկակը որ Եւրոպական Թուրքիոյ կարեւոր արտադրութեանց մին կը ձեւացնէ, մեծ համբաւ ունի իր տեսակի ազնուութեան կողմէ, եւ կը մշակուի գլխաւորաբար Մակեդոնիոյ հարաւային կողմերն ու Մարիցայի հովտին մէջ : Արտադրութեան կարեւոր կեդրոն մըն է Սէրէզի գաւառակը :

Ասիական Թուրքիոյ բամպակ արտադրող երկիրներն են Խի տավէնտիկեարի, Այաղնի, Ատանայի, Քօնիայի, Հալէպի, Սուրիոյ, Տիրպէքիլի, Մուսուլի եւ Պաղտատի կուսակալութիւնները եւ Միջագետք : Եւ սակայն Ատանայի բամպակը միւսներէն աւելի յարգ եւ համբաւ ունի :

Վուշն ու կանեփը՝ Օսմանեան Պետութեան բարեխառն երկիրներուն մէջ յաջողութեամբ կը մշակուին :

Վուշի գլխաւոր արտադրավայրերն են Խիւտավէնտիկեար, Տրպիզոն, Էրզրում, Վան, Էնկիւրիւ, Քօնիա, Սուրիա (Ասիական Տաճկաստանի մէջ), Էտիրնէ, Սելանիկ, Եանեա եւ Շքոտրա (Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ) :

Օսմանեան Պետութեան լաւագոյն կանեփը կ'արտադրէ Տրպիզոնի կուսակալութիւնը : Յետոյ կուգան Սըվազի, Գասթէմունիի, Խիւտավէնտիկեարի, Այաղնի եւ Հալէպի նահանգները :

Երախտի մշակութիւնը Տաճկաստանի հարստութեան գլխաւոր աղբիւրներէն մին դարձած է, եւ Կայսրութեան ամէն մասերուն մէջ ալ ընդհանրացած :

Ընտիր ծխախոտ արտադրող կեդրոններն են Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ. — Եէնիճէ, Գալաթա, Սերէզ, Տրամա, Սելանիկ, Էտիրնէ եւ Եանեա : Ասիական Թուր-

քիոյ մէջ. — Այաղնի նահանգը, Իզմիտի գաւառն ու Պրուսայի գաւառը : Նոյնպէս Սեւ ծովու եզերքը տարածուած երկիրներուն մէջ կը մշակուի ծխախոտ. համբաւաւոր արտադրավայրերն են Տրպիզոն, Սամսոն, Պաֆրա եւ Սինոպ սրնք ունին իրենց անուամբ ճանչցուած ընտիր եւ պատուական ծխախոտ :

Պէրութի, Սուրիոյ եւ Հալէպի կուսակալութեանց մէջ յատաջ եկող «Ճէպէլ թիւթիւնէրի» կոչուած տեսակներն ալ ծանօթ են ամէնուն :

Օսմանեան երկիրներու արտադրած ծխախոտը Բէժիլի վարչութեան մենաշնորհն եղած է, որուն փոխաբէն Պետական գանձը 750,000 օսմ. լիրայի հասոյթ մը կը ստանայ : Կայսրութեան ծխախոտի արտադրութիւնը կը հաշուուի 20 միլիօն օխս :

Խահուէն որուն հայրենիքը Հալէպաստանի Քաֆէ գիւղն ըլլալ կը կարծուի, ամէնէն առաջ Եէմէնի կուսակալութեան մէջ փոխադրուած ու մշակուած եւ քիչ ժամանակի մէջ գործածութիւնն ընդհանրանալով աշխարհի ամէն կողմը տարածուած է :

Այս բերքը միմիայն Եէմէնի նահանգին յատուկ է : Մանաւանդ Մօքայի խահուէն իր համին ու տեսակի ազնուութեան կողմէ ուրիշ երկիրներու արտադրութիւնները կը գերազանցէ :

Խանվէին բնավայրը Եէմէնի գաւառն ըլլալով հանգերձ այն կողմերէն տարին 8000 թօնոյի չափ միայն խահուէ կ'արտածուի : Մինչդեռ օտար երկիրներէ (Ճավայի եւ Հնդկաստանի նաւահանգիստներէն, Պրադիլիայէ, Հայդիլէ, Անթիլեան կղզիներէն եւ Ֆուանսական գաղթականութիւններէն) ընդամենը 240,000 թօնօ խահուէ կ'արտածուի եւ Եւրոպա կը գրկուի :

Թքննին ճարտարարուեստական կարեւոր մշակութիւն մըն է Տաճկաստանի համար, ուր շերամաբուծու-

Թիւնն զգալի կերպով սկսած է յառաջդիմել մանաւանդ Վերջին մէկ քանի տարիներու միջոցին :

Օսմանեան Պետութեան մէջ ամէնէն շատ թիւնի ունեցող երկիրներն են Էսիրնէ , Սելանիկ , Մանասթըր

Աք-Սերայի (Գօնիաի մօտ) գիւղացիներ (Տես էջ 60)

(Եւրոպական բաժնին մէջ) , Խիւտաւէնտիկեար , Թօքազ , Ամասիա , Միջագետք , Հալէպ եւ Սուրիա (Ասիական բաժնին մէջ) :

Ճարտարարուեստական մշակութեանց կարգը կը դասուին նոյնպէս՝ իւզալից հունտերը (խաշխաշ , կնճիթ

եւայլն) եւ գունատու նիւթերը (լեղակ , որդան կարմիր , գահրի կամ ճէհրի եւ քրքում) :

Տաճկաստանի կարեւորագոյն արտադրութեանց մին կը ձեւացնէ աֆիօնը , զոր կը հանեն Մեկոնի (խաշխաշ) հունտերէն :

Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ այս բերքին մշակութիւնը աննշան ակզ մը կը գրաւէ եւ Սելանիկի կուսակալութեան մէկ քանի գաւառներուն մէջ սահմանափակուած է : Ամէնէն կարեւոր արտադրաւայրերն են Ասիական Թուրքիոյ մէջ հեռեեակ կեդրոնները . Պաւլըքէսիր , Պօղատիշ , Ուշագ , Աֆիօն Բարաճիսար , Քէօթահա , Էսկիշէնիր (Խիւտաւէնտիկեարի կուսակալութեան մէջ) , Պէյփազար եւ Էնկիւրիւ (Էնկիւրիւ նահանգին մէջ) , Սիլէ եւ Թօքազ (Սըվազի կուսակալութեան մէջ) , Մալաթիա (Մամուրի-Իւ-Ազիզի կուսակալութեան մէջ) , Ատալիա (Գօնիայի նահանգին մէջ) , Պերկամա եւ Իզմիր (Այալնի նահանգին մէջ) :

Օսմանեան երկիրներուն արտադրած աֆիօնին տարեկան քանակութիւնն է միջին հաշուով 300,000 օխս : Ներքին սպառումը շատ աննշան ըլլալով՝ այս արտադրութեան 70%ը Անգլիա եւ Ֆրանսիա ալ Ամերիկա , Յոստոն , Հոլանտա , Գերմանիա եւ Աւստրիա կը զրկուի :

Կնճիթը (տուսամ) որուն հայրենիքն է Հնդկաստան , կը սիրէ ընդհանրապէս բարեխառն երկիրներ : Օսմանեան երկիրներու ամէն մասին մէջ կրնայ մշակուիլ : Գլխաւոր արտադրաւայրերն են Էսիրնէ , Սելանիկ , Խիւտաւէնտիկեար , Ատանա , Քօնիա , Հալէպ եւ Սուրիա :

Իւզալից առնկերուն մէջ կնճիթն ամէնէն շատ իւզ առող առնկն է : Օսմանեան Պետութեան այլ եւ այլ կողմերը կերակուրներու պատրաստութեան մէջ բաւական ալ կը գործածեն այս իւղէն որուն կ'ըսեն շիրիկ (շըրլազան եազը) :

Տզիսազսը (ricin) բարեխառն երկիրներու մէջ նորն-
պէս յաջողութեամբ կը մշակուի : Այս ստանկէն մեծ
խնամքով հանուած իւզը՝ հնդկի իւզ (հինա եազը) բժըշ-
կական աշխարհին մէջ մեծ գործածութիւն ունի :

Տիարպէքիրի , Մամուրթ-իւ-Ագրիլի , Հալէպի եւ
Սուրիոյ կուսակալութեանց մէջ կը մշակուի ազկազաքը ,
բայց արտադրութիւնն այնքան կարեւոր չէ :

Բուսական ներկերը (տորոն , սղաքար , լեղակ եւ
քրքում) հանքային ներկերէն աւելի նախամեծար կը
համարուին միշտ տարազագործութեան մէջ , որովհետեւ
անվթար ու անայլայլ կը մնան :

Տորոնին (քէօք պոյա , garance) արմատները տա-
րներով կը զիմանան , եւ ներկը կը հանուի իր արմատ-
ներէն :

Օսմանեան Կայսրութեան գրեթէ ամէն մասերը
կրնան հասցնել այս ստանկէն , բայց անոր մշակութեան
ամէն տեղ պէտք եղածին չափ կարեւորութիւն չէ արը-
ուած : Ամէնէն աւելի կը մշակուի Իզմիրի , Գօնիայի ,
Էնկիւրիւի , Սըվազի եւ Տիարպէքիրի կուսակալու-
թեանց մէջ :

Մինչեւ մօտ ժամանակներ այս բերքին յարգն ու
արժէքը շատ մեծ էր : Եւրոպա պատրաստուած եւ ամէն
կողմ զրկուած կեղծ ներկերուն առատութենէն ու ամա-
նութենէն՝ տորոնին պատիւը բաւական ինկած է այժմ :

Աղախարը (ճէհրի) Օսմանեան Պետութեան մէջ ամէն
տեղ կրնայ աճիլ , տաք երկիրներէն զատ , բայց աւելի
աւազուտ տեղուանք ու լեռներու ստորաք կը տեսնուի :
Արտադրութեան գլխաւոր կեդրոններն են Էնկիւրիւ ,
Քօնիա , Սըվազ եւ Հալէպ , ինչպէս նաեւ Րուսէլիի
ծովեզերեայ մասերը :

Ճէհրիին ցօղունէն շատ յարգի դեղին ներկ մը եւ իր
հունտերէն ալ տեսակ մը կանթեղի իւզ կը հանուի :

Լեղակը (չիվիա , indigo) որուն տերեւներէն կա-
պուտագոյն ներկ մը կը հանուի , ամէնէն աւելի Եւմէնի-
կուսակալութեան մէջ է որ կը մշակուի արդիւնաւոր
կերպով :

Քրքումը (սաֆրան) որուն ծաղիկներէն շատ անուշ
դեղին ներկ մը կը հանուի , մեծ գործածութիւն ունի
դեղագործութեան եւ շաքարագործութեան մէջ : Իր
գոյնն անեղծ ու անվթար չըլլալուն արուեստներու մէջ
այնքան յարգ եւ արժէք չունի սակայն :

Օսմանեան Պետութեան քրքում արտադրող երկիր-
ներն են Սելանիկի , Էպիրոսի կուսակալութիւնները ,
Գասթէմունիի կուսակալութեան մէջ Սաֆրանպուլու-
քազաքը , եւ Հալէպի ինչպէս նաեւ Ափրիկեան Տրի-
պոլսոյ կուսակալութիւնները :

Ճարտարարուեստական ստանկերու մասին Տաճկաս-
տանի հարստութեան վրայ բաւականաչափ զազափար-
մը տուած ըլլալու համար յիշենք նաեւ դժնիկի հասիկը
(rhamnus cotharica) որ դեղագործութեան մէջ իբր մաք-
րողական եւ նկարչութեան մէջ իբր կանանչ ներկ կը
գործածուի , եւ որուն գլխաւոր արտադրավայրերն են
Սըվազ , Էնկիւրիւ , Թօքազ , Սիլէն , Չօրում , Ամասիա ,
եւ Եօզղատ . ինչպէս եւ մասուսակը (միջան քէօքիւ ,
régliste) որուն գործածութիւնը հետզհետէ ընդհանրա-
նալու վրայ է Եւրոպայի զտարաններուն մէջ , եւ որ
անմշակ կ'աճի Մէնտէրէսի ձորին մէջ : Մասուտակի
հիւթն ու արմատը արտածութեան կարեւոր առարկայ
մը եղած են այսօր Սնասուլուի մէջ :

Կեմդանական հարսուքիւն . — Պանարաբուծու-
քիւն . — Քիչ երկիրներ կան որ մարգագեալներու աճ-
ման եւ հետեւաբար պանարաբուծութեան մասին այն-
քան նպաստաւոր պայմաններու տակ գտնուած ըլլան
որքան Օսմանեան Կայսրութեան անմիջական տիրապե-

տութեան տակ գտնուած երկիրներուն մեծագոյն մասը :

Բոլիւնգոյկ Տաճկաստանի մէջ ինչ տարածութիւն որ կը գրաւեն մշակութեան հողերը , նոյնքան տարածութիւն ունին մարգագետիններն ու արօտատեղիները , այսինքն իբր 50 միլիօն էքթար : Դիակիլ է սակայն որ գրեթէ ամէնքն ալ բնական մարգագետիններ են , որոնք լեռներու հովիտներուն մէջ ու ստորտաները ինչպէս նաեւ գետերու եզերքներն ու տափարակ եւ խոնաւ տեղուանք կը տարածուին , անհամար տեսակ խոտերէ կազմուած : Տաճկաստանի մէջ արուեստական մարգագետիններ Պրուսայի պէս մէկ քանի նահանգներու մէջ միայն կը հասցնեն քիչ մը , սակայն բնօրհանրապէս՝ ազարակային անասունները բնական մարգագետիններու եւ արօտատեղիներու վրայ կ'արածին :

Նոյնքանոք կենդանիները (3 միլիօն) որ պարբրա ու ջրարբի արօտատեղիներու կարօտ են՝ գրեթէ գլխաւորաբար կ'ապրին Ագրիականի , Արշիպեղագոսի եւ Միջերկրականի ծովեզերեայ գաւառներուն մէջ : Սելանիկ , Եանեա , Էտրնէ , եւ մանաւանդ Էտրնէի կուսակալութեան մէջ Սարօսի ձոցին շրջակաները եւ Սելանիկի կուսակալութեան մէջ Մէրէզի շրջակաները՝ ընտիր եւ համբաւաւոր եզներ կը սնուցանեն : Ասիական Թուրքիոյ մէջ՝ Քարասի , Այտրն , Ատանա , Հալէպ եւ Սուրիա , մանաւանդ Պագեստինու երկիրն ու Հալէպի գաւառին Ամիգ կոչուած դաշար կը սնուցանեն նոյնպէս եզան բազմաթիւ հօտեր :

Իամասկոսի , Հիճագի , Պագտատի , Հալէպի , Ատանայի , Էտրնէի եւ Եանեայի կուսակալութիւնները կը սնուցանեն նաեւ ընտիր , կաթնաու կովեր :

Տաճկաստանի մէջ եզները միմիայն երկրագործական պէտքերու չէ որ կը գործածուին , այլ եւ մէկ տեղէն միւսը կառքով կան կարասի տանել բերելու , եւ լեռ-

նոս ու քարուտ տեղերէ եւ անտառներէ այլ եւ այլ ծանր բեռեր փոխադրելու կը ծառայեն :

Չիւրը (1 միլիօն) այնքան բազմաթիւ չեն Օսմանեան Կայսրութեան մէջ , ուր սակայն կը գտնուին շատ ընտիր ու համբաւաւոր տեսակները : Ամէնէն աւելի նպաստաւորուած երկիրները կը համարուին Տիարպէքիլ , Պիթլիս , Մամուրէթ-իւլ-Ազիլ եւ Էրզրում որոնց ձիերն աղնուութենէ աւելի ոյժ ու անուսուութիւն ունենալնուն՝ ամէն տեսակ ծանր աշխատութեանց կրնան գործածուիլ :

Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ Էտրնէի եւ Մանասութրբի կուսակալութիւններն ալ ունին ձիու ընտիր տեսակներ :

Տեսակի աղնուութեան կողմէ գերազանց համբաւ ունին Միջագետք , Իրագ-Արէպի , Սուրիա եւ Հիճագ , որոնք կը սնուցանեն ընտիր եւ անսման ձիեր : Պաղտատի եւ Պատրայի Արարական նոյնքաններուն նմանը աշխարհի եւ ոչ մէկ կողմը կը տեսնուի :

Տաճկաստանի լեռնային գաւառներուն մէջ մանաւանդ ձիէն աւելի կը գործածուին եշն ու ցորին , որոնց կրնայ բաւել բազդաստարար աւելի նիհար սնունդ մը :

Արարիոյ , Ափրիկեան Տրիպոլիոյ եւ Պագտատի ու Սուրիոյ կուսակալութեանց մէջ , փոխադրութեանց մեծագոյն մասին համար կը գործածուի ռոշը (3 միլիօն) որ այս անապատային երկիրներուն մէջ մեծ գեր կը կատարէ եւ իրաւամբ կոչուած է անապատի նաւ :

Ոչխարի մասին Տաճկաստան ամէնէն հարուստ երկիրներէն մին կրնայ համարուիլ , բազդատմամբ իր բնակիչներու թիւին (մէկ հողիլ երկու ոչխար) : Նշանաւոր է Բուսէլէի իւրիւրճըլը իր համբաւաւոր մտփն ու տուած ընտիր բրդով : Այս կենդանին կը գտնուի գլխաւորաբար Գառնապատ , Մալկարա եւ ամբողջ Էտրնէի կուսա-

կառուցեալն մէջ . նոյնպէս Սեւանիկ , Մանասթըր , Եանկա եւ Քօսօլա :

Ասիական Թուրքիոյ մէջ՝ Հէքքեարի , Պիթլիս , Էրզրում , Մամուրէթ-իւլ-Ազիզ , Տիարպէքիր , Ատանա , Քօնիա , Էնկիւրիւ կը սնուցանեն Քարաւան կոչուած ոչխարներու անթիւ հօտեր : Այս ոչխարներուն հասակը աւելի բարձր , պոչերնին մեծ , բուրդերնին միջին աստիճանի եւ միտերնին ալ զըվըրճըզի միտէն ստորաշղատն է :

Այս Քարաման կոչուած ոչխարներէն անթիւ , անհամար հօտեր կ'արածին ամէնէն աւելի Փոքր-Ասիոյ թերակղզիին միջին մասերու գաջաերուն մէջ , մասնաւորապէս Քօնիաի կուսակալութեան բարձրագիւր գաջատարներուն եւ Ատանայի նահանգին «Չուքուր-Օվա» գաջան մէջ , ինչպէս եւ Թարսուսի շրջակաները :

Այժերը որ լեւնտա կրկիրներու կենդանիներ կը համարուին՝ Տաճկաստանի այլ եւ այլ մասերուն մէջ մեծ թուով կը տեսնուին : Մասնաւորապէս Քօնիայի , Պիթլիսի , Հէքքեարիի , Էրզրումի , Տէրսիմի , Տիարպէքիրի կուսակալութեանց մէջ հասարակ այժեր ոչխարներու հօտերուն հետ խառն կ'արածին :

Հալէպի , Սուրիոյ եւ Հիճազի կուսակալութիւնները կը սնուցանեն Արարական այժեր , բարձր հասակով , առանց կողիւրի , սկանճներնին ու մազերնին երկայն , եւ որոնք Ձէն մինչեւ 4 օրս կաթ կուտան :

Փոքր-Ասիոյ թերակղզիին մէջ՝ Սաքարիա եւ Գըզըլ Լըմազ գետերուն աւազաններուն մէջաւել տարածուած կրկիրը կը սնուցանէ աշխարհի ամէնէն համբաւաւոր այժը որ Էնկիւրիւի այժ անուամբ ծանօթ է , եւ որուն մազը (թիֆթիկ)՝ մետաքսի պէս կակուզ ու նուրբ՝ մեծ յարգ ունի վաճառականութեան մէջ : Իրենց այս հարջատութեամբ իրաւամբ կրնան պարծիլ ամէնէն աւելի

Պէյ Փաղար , Չոլուզ Ապաա , Այաշ , Սիվրի Հիսար , Միխալճըզ , Եսպան Ապաա , Նալլուխան (Էնկիւրիւի գաւառ) , Էսկիշէհիր , Քլօթաճա , Գարա Հիսար (Խիւտաղէնաթիկար) , Քեանդըրը , Գօջ Հիսար , Գաթթէ-մունի , Գարաճա-Վիրան , Սաֆրանպուր , Քէրէսի (Գաթթէմունիի նահանգ) , Թընուս , Աղիզլէ , Կիւրիւն , Օսմանճըզ , Մարզուան (Սըվազի կուսակալութիւն) որոնց սնուցած այժերուն թիֆթիկը զերազանց համբաւունի ամէն կողմ :

Թուանգակ Կայսրութեան մէջ ոչխարներուն եւ այժերուն թիւը ի միասին կը բարձրանայ 65 միլիօնի :

Մեղուարուժոքիւնը շատ հին ժամանակներէ ի վեր Տաճկաստանի ժողովրդին զբաղումներէն մին կըլլած է : Մասնաւորապէս Էսրէմիա , Պալըքէսէր , Քլօթաճա , Էսկիշէհիր , Սիվրի Հիսար , Էնկիւրիւ , Քեանդըրը , Չօրում , Կեսարիա , Սըվազ , Արարիկիր , Մալաթիա , Պիթլիս , Մուշ , Էրզրում եւ Տրապիզոն շատ համբաւաւոր են մեղուարուժութեան մասին :

Կրեաէ , Միաիլի եւ Հոպոս կղզիներուն մէջ լեւնտի եւ նարնջների շատ գոնուելուն պատճառաւ , առնոց ծաղիկներէն ժողովուրդում մեղրը ընտիր եւ պատուական կ'ըլլա : Նոյնպէս Բիզէի շրջակաները յատուկ եկած Հեւշին պալը անուամբ համբաւաւոր մեղրը ուրիշ ամէն տեսակները կը զերազանցէ :

Քօնիայի , Համիաի , Նիլուէի եւ Ատանայի , ինչպէս նաեւ Վանայ եւ Կիւմիս չխանէի գաւառակներուն եւ Խօպա , Օֆ , Թիրէպուր , Կիրասոն եւ Օրտու քաղաքներուն ու ասաններուն ալ մեղրի արտադրութիւնը չիւտաակութեան արժանի է :

Վերոյիշեալ տեղերուն , մանաւանդ Էնկիւրիւ , Սիվրի Հիսար , Սըվազ , Սամսոն , Տրապիզոն , Օրտու եւ Բիզէ քաղաքներուն մէջ մեղուարուժութեան յա-

ոսջղիմութիւնը մեծապէս նպաստած է մեղրամտի վաճառակահուծեան :

Շերտաւարժութիւնը որ երկրագործական արուեստին ամէնէն փափուկ, ամէնէն կարեւոր ճիւղերէն մէկն է, սկսած է տակաւ հասնիլ այն կատարելութեան, զոր իրաւամբ կարելի է սոցասել այնպիսի երկրէ մը՝ որ ամէն տեսակ նպաստաւոր պայմաններով օժտուած է բնութենէն :

Այսօր ամէնէն աւելի շերտաբուծութեամբ զբաղող երկիրներն են Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ Էտրիւրի, Սելանիկի եւ Մանասթըրի կուսակալութիւնները . Ասիական Թուրքիոյ մէջ՝ Քարասի եւ Խլատալէնաիկաբի կուսակալութիւնն, իրենց շրջականերով, Ալաշերի նահանգը ամրոջողիւն, Սուրիա եւ Միջագետք :

Ռուսոգութիւն եւ ձկնորսութիւն . — Ռուսոգութիւնը բաւական արդիւնաւոր է Օսմանեան Կայսրութեան մէջ : Բումբէլին մասնաւորապէս որսորդութեան շատ յարմար երկիր մըն է . այժեամբ, եղջերու, վարազ, մանր երէներ եւ ամէն տեսակ թռչուններ՝ երբեմն բաւական կարեւոր հասոյթ մը կը ձեւացնեն անտառախիտ գաւառներու բնակիչներուն :

Տաճկաստանի անտառային երկիրներուն մէջ կ'աղբին նաեւ վայրի անասուններու բազմաթիւ տեսակներ . արջ, գայլ եւ ալուէս զրիթէ ամէն տեղ կը գտնուին . շնաղայլը կը տեսնուի ամէնէն աւելի Ասիական Թուրքիոյ մէջ եւ Մակեդոնիոյ հարաւային կողմը . յամոյր, կուզը, ջրշուն, կզաքիս, կուզ եւ ուրիշ մուշտակաւոր մանր կենդանիներ Տաճկաստանի այլ եւ այլ մասերուն մէջ կը պատահին :

Ձկնորսութիւնն ալ նոյնպէս հասոյթի կարեւոր աղբիւր մըն է Տաճկաստանի համար, որուն ծովափունքը

թրջող ջուրերուն մէջ ընտիր եւ բազմատեսակ ձուկեր կ'որսացուին : Թիւնսը (փալամուտ), թառափը (մէրսին), թիւնիկն (իւսկիւմբիւ), ազկերն (սարաէլա) ու անձրուկը (խամսի) ոչ միայն ծովեղերեայ երկիրներու բնակիչներուն աննդեան կը նպաստեն, այլ եւ արտածութեան ալ կարեւոր նիւթ մը կը ձեւացնեն :

Ատնոյմէ զատ Եւրոպական եւ Ասիական Թուրքիոյ լիճերն ու գետերը կը պարունակեն բազմաթիւ տեսակներ :

Տաճկաստանի մէջ արուեստական ձկնարաններու պէտք տեսնուած չըլլալով՝ ցամաքի վրայ լիճերու եւ գետերու մէջ, ծովու վրայ ալ բնական ձկնարաններու մէջ (ծովախորշ, ծովածոց եւ այլն) առատ ձուկ կ'որսան :

Ոստրէն եւ անոր նման կակղամորթներ կը գտնուին գլխաւորաբար Սեւ ծովու մէջ Սինոպի եղերքը, եւ Արշիպեղագոսի մէջ Չանսարըլի եղերքը, ինչպէս նաեւ Տարտանիկի նեղուցին մէջ : Ամէնէն շատ որսացուած անդերն են սակայն Պոսֆորի մէջ Պէօլսք լիման, Եէնիքէօյ, Արնաւուսքէօյ, եւ Մարմարայի մէջ՝ մասնաւորապէս Սարայ Պուրնու, Գուս գափու եւ Եէնի գափու :

Ձկնակառքը (միտեա) ամէնէն աւելի կը գտնուի Սեւ ծովու, Մարմարայի եւ Արշիպեղագոսի եղերքները :

Ոգորկապատեաններէն խեցեգէլներ (սթալոս) կը գտնուի Սեւ ծովու, Արշիպեղագոսի, Մարմարայի եւ Միջերկրականի մէջ . բայց ամէնէն ընտիր ու նմանը չգտնուած տեսակը Պոսֆորի մէջ կ'որսացուի : Մարմարայի կղզիներուն բացերն ալ նոյնպէս ընտիր տեսակները կը գտնուին :

Խեչեղառն եւ ուրիշ խեցեմորթներ Սեւ ծովու, Մարմարայի, Արշիպեղագոսի, Ազրիականի, Միջերկրականի եւ Կարմիր ծովու եղերքները խիստ շատ կը գտնուին :

Սպունգի որսն ալ կարեւոր զբաղում մը դարձած է այսօր Տաճկաստանի ծովեզերեայ բնակիչներուն համար։ Քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ սպունգին գործածութիւնը ընդհանրանալուն համար վաճառակահուծութիւնն ալ ընդարձակուած է զգալի կերպով։ Արշիպեղագոսի ծովեզրին ու կղզիներուն առջեւ քաղուած սպունգը իր գերազանց ազնուութեամբ մեծ համբաւ ունի եւ նախագաս կը համարուի Ամերիկեան սպունգէն՝ որ շատ կը քշուի Եւրոպական հրապարակներու վրայ։ Մանուաւնդ Հոսոյոսի ու մօտակայ կղզեակներու շուրջը որսացուած սպունգը համբաւուր է ամէն տեղ։

Սուրիոյ եզերքը (Պէրուս եւ Սայաս) ինչպէս նաեւ Պէնկագլի եւ Թորապուսի ջուրերուն մէջ որսացուած սպունգը նորք, կակուզ ու ծակոտկէն ըլլալուն շատ յարգի է։

Ամիսիում երկրագործական արտադրութեան. — Վերջապէս, Տաճկաստան գերազանցապէս երկրագործական երկիր մըն է, իր բուսական ու կենդանային այլազան հարստութիւններով։ Օձաւած՝ անհուն, բարձրաբերձ անտառներով, որոնք շինութեան ատաղձներու ընտիր տեսակները կը մատակարարեն առատօրէն, Տաճկաստան ունի բերրի եւ արգաւանդ դաշտեր ու արտեր՝ որոնք կը յարմարին ամէն տեսակ արմատիքի մշակութեան, բարերեր այգիներ՝ որոնք պատուական եւ համբաւուր պիտի ներկայացնեն, բազմաթիւ թիթեխներ որոնք շերամաբուծութեան մէջ կարեւոր դեր մը կը խաղան, եւ ուրիշ ամէն տեսակ ծառանման ու ճարտարական մշակութիւններ, որ երկրին հարստութեան գլխաւոր աղբիւրները կը ձեւացնեն։

Ոչ նուազ նշանաւոր է նաեւ Տաճկաստանի կենդանային հարստութեան այլազանութիւնը։ Պաճարաբուծութիւնն այսօր զգալի կերպով յառաջդիմած է հո-

ղագործութեան հետ։ Երկաթուղիներու նորանոր գիծերու շինութիւնը եւ վաճառակահուծեան յառաջդիմութիւնը սկսած են հակադրել երկրագործութեան ամէն ճիւղերուն վրայ։

ՀԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍ

Հանգային հարստութեան ծագող հարստութեան հեր. — Հանքային հարստութեան ծագում աննող ճարտարաբուսակները կը կայանան անզուտ մետաղներու պարզ արտահանութեան մէջ։

Հանգային որ մետաղագործական եւ մեքենական ճարտարութեանց էական ու անհրաժեշտ տարրերն մին է, կը գտնուի Օսմանեան Կայսրութեան շատ մասերուն մէջ, ինչպէս Ալպանիա, Եպիրոս, Թրակիա, Սյարն եւ Լիբանան։ Սեւ ծովու եզերքը Էրէջլի հանքն է որ կը շահագործուի, եւ որուն տարեկան արտադրութիւնը կը հաշուուի կէս միլիօն թօնէլաթօ։

Պիլնի մասին Տաճկաստան աշխարհի ամենահարուստ երկիրներէն մին կրնայ համարուիլ. գլխաւոր կեղրոններն են Արղընի, Կիւմիւշխանէ, Կիլիկիա, Հալէպ եւ Լաթաքիա։ Քօնիայի կուսակալութեան մէջ էյիրաթի-Կէօլի մօտերը, նոյնպէս Էնկիւրիւի նահանգին մէջ կը գտնուին պղինձի հանքեր։ Բայց Տաճկաստանի լուազոյն պղինձը որ մեծ յարգ ունի Եւրոպայի մէջ եւ կրնայ մրցիլ համբաւուր անդլիական պղինձին հետ, կը գտնուի Արղընի-Մատէն, որուն արտադրութիւնները Թոքադի մէջ կը ձուլուին։

Կապարը կը գտնուի Չիսիոնիոյ եւ Ամասիոյ մէջ, Գասթէմունիի նահանգին ծովեզերեայ մասերուն մէջ, ինչպէս նաեւ Սըվազ, Ստանա եւ Լիբանան։ Իսկ Եւ-

բողական բաժնին մէջ Իւսկիւզ , Սելանիկ , Տրամա եւ Տինարեան լեռանց ստորտար :

Կապարը ընդհանրապէս արծաթի հետ խառն կը ներկայանայ շատ տեղ : Ասիական Թուրքիոյ արեւելեան մասերուն՝ ինչպէս Տրապիզոնի եւ Էրզրումի կուսակալութեանց մէջ , Եւրոպական բաժնին մէջ ալ Ալպանիոյ եւ Սելանիկի կողմերը՝ արծաթախառն կապարը առատօրէն կը գտնուի . բայց այսօր ամէնէն աւելի շահագործուածն է Քէպան-Մատէնի հանքը՝ Մամուրէթ-Իւլ-Ազիզ կուսակալութեան մէջ :

Արծաթը ամէնէն աւելի Ասիական Թուրքիոյ հիւսիսային եւ արեւելեան կողմերը կը գտնուի : Այսօր շահագործութեան մէջ եղածներն են Պէրէքէթլի-Մատէն՝ Պուլկար-Տաղի մօտ (Քօնիայի նահանգին մէջ) , Կիւմիւշխանէի հանքը , Քէպան-Մատէն , Տէնէք-Մատէն (Էնկիւրիի կուսակալութեան մէջ) եւ Հաճիքէօյ-Մատէնի (Ամասիոյ մէջ) :

Տաճկաստանի հանքերուն մէջ ամէնէն առատն է քրօմը : Մինչեւ ցարդ գտնուած քրօմի հանքերուն թիւը 100ը կ'անցնի , եւ սակայն անոնք որ ծովկղերն հետու են , չեն կրցած շահագործուիլ փոխադրութեան ծախքերու շատութենէն : Վերջին տարիներուն մէջ մանաւանդ՝ Քրօմի հանքին ամէն կողմ մեծ քանակութեամբ գտնուելուն եւ արտածուելուն հետեւութեամբ՝ Եւրոպայի հրապարակին վրայ առաջուան յարգը չէ մնացած : Այսօր իրենց հարստութեան ու կարեւորութեան համար շահագործուած քրօմի հանքերը կը գտնուին Խլուտովէն-տիկեարի կուսակալութեան մէջ :

Տաճկաստանի քրօմը Եւրոպական հրապարակներու վրայ՝ ուրիշ երկիրներու արտադրութենէն նախամեծար համարուած է :

Ծարիրը առատ է նոյնպէս Ասիական Թուրքիոյ մէջ :

Նշանաւոր են Էտեմիշի մօտ Ճինլի-Ռայաի հանքերը , որոնք կը շահագործուին բաժնետէրերու ընկերութեան մը կողմէ եւ սրանց արտադրութիւնները Անգլիա կը զրկուին :

Պորախը կը շահագործուի Քարասիի գաւառին մէջ՝ Պանսրբայէն 12 ժամ հեռու Սուլթան Չալըրը կոչուած տեղը :

Ասոնցմէ զատ Տաճկաստան ունի նաեւ երկաթ , սոֆալդ (Լիբանանու մէջ) , մանկանէղ (Սիվրիհիտար , Կիրասն) , աղբորակ , եւալըն , սրանցմէ ոմանք թէեւ առատ են , բայց վաճառականապէս մեծ կարեւորութիւն չունին :

Տաճկաստանի հանքային արտադրութեան մէջ կարեւոր տեղ մը կը զբաւէ ծովախրոմը (Լիւլէ թաշը , Ecume de mer) որ ճարտարագործութեան մէջ մեծ կարեւորութիւն ունի : Այս հանքը կը գտնուի Էսկիշէհիր՝ Քէօթահեաի գաւառին մէջ : Ծովափրփուրի հանածոն գրեթէ միմիայն Վիէննա կը զրկուի , ուր այս հանքէն ծխախող , ծաղկաման եւ ուրիշ զարդանօթներ շինուելով աշխարհի ամէն կողմերը կը զրկուին : Էսկիշէհիրէն տարին 9-10 հազար անտուկ ծովափրփուր կ'արտածուի , որմէ տարեկան 30,000 սակիի հասոյթ մը կը ստանայ Տէրօթեան գանձը :

Տաճկաստան ունի նաեւ պատուական շինուածաքարեր : Մարմարայի եզերքը՝ Գափուազի մօտերը գտնուած կրակիղի եւ մարմարիոնի հանքերը այսօր ամէնէն աւելի կը շահագործուին եւ իրենց արտադրութիւնները մինչեւ Եւրոպա ալ կը զրկուին :

Կարեւոր են նաեւ Տարասնէլի եւ Այվալըզի մօտերը գտնուած կրանիղի եւ երկանի հանքերը :

Երկանի հարուստ հանքեր կան նաեւ Բրիտթինայի գաւառին մէջ՝ Միթրօվիցաի շրջակաները :

Տաճկաստան հարուստ է նաեւ աղախանկերու մասին ,

որոնց արտագրութիւնը ներքին սպառման լիուզի բաւելէ յետոյ մեծ քանակութեամբ ալ արտածութեան աւարկայ եղած է :

Նշանաւոր են մանաւանդ Այսրնի կուսակալութեան մէջ Ֆօշայի աղահանքերը (որ տարին 40 միլիօն օխա աղ կ'արտադրեն) եւ Այվալըքի մօտերը գտնուած Սարմուսաղի եւ Պէյլիքի աղահանքերը : Բաւական կարեւոր աղահանքեր ունին նաեւ Էնկիւրիւի եւ Քօնիայի նահանգները , Էրզրում , Վան , Տիարպէքիւր եւ Պաղատոս : Իսկ Եւրոպական բաժնին մէջ Անեօլու-Պուրկաղ , Սելանիկ , Վօլօ եւ Գաւալա : Առատ աղ կ'արտադրեն նոյնպէս Պէնկաղիի հանքերը :

Ասիական թուրքիա՝ մանաւանդ Քօնիայի կուսակալութիւնը , ունի ընդարձակ լիճեր (Թուղ-կէօլ , Ագչէհիւր , Պէյ-չէհիւր , Էյիրաիւր-կէօլ) որոնցմէ նոյնպէս մեծ քանակութեամբ աղ կը հանուի :

Հանձնային ցուրեք՝ ձմարային , աղային ու երկաթային՝ խիստ շատ կան Օսմանեան Կայսրութեան այլ եւ այլ մասերուն մէջ . ինչպէս՝ Պրուսա , Էսկիշէհիւր , Աֆիօն Գարահիսար , Սանտրղլը , եւայլն : Բայց ամէնէն աւելի յարգ ու կարեւորութիւն ունեցողներն են Իյնէկէօլի «Չիթլի»ի ջուրը , որմէ տարին 10—15 հազար լիտր կ'արտածուի Եփրատոս եւ Եւրոպա :

Չձմարային ջերմուկներ ունին նաեւ Էրզրումի չրջակաները՝ Իլիճէ , Արձաթի , Աղտարեղ , եւայլն : Պիթլիս ունի անհամար հանքային ջուրեր , երկաթային , ձմարային եւ իօտախառն : Արդէն Պիթլիսի գաւառին հողը հրաբխային է : Ունի մարած հրաբուխներ , որոնց գլխաւորն է Նէմրօս լեռը , Թատուանի մօտ :

Տաճկաստանի մէջ բաւական ընդհանրացած են՝ քիմիական ճարտարութիւններէն ազակեցործութիւն , բրուսագործութիւն , օճառաչինութիւն , եւայլն :

Եւրոսագործութեան մասին համբաււոր են Տիւնթէքա եւ Կէլիպօլու՝ Եւրոպական թուրքիոյ մէջ . Տարտանէլ , Պօլլատին , Քէօթահեա , Պիթլիս , Տիարպէքիւր , Լիբանան եւ Եէմէն՝ Ասիական բաժնին մէջ :

Օճառաչինութիւնը մեծ մղում ստացած է ձիթահանքերու առատութեան պատճառաւ . իր գլխաւոր կեդրոններն են Չմիււնիա , Այվալըք , Միալլիլի , Ատանա , Թարսուս , Հալէպ , Դամասկոս եւ Ալիւրիկեան Տրիպօլիս :

Եաֆայի , Երուսաղէմի , Էտիւնէի մէջ կը պատրաստուին մշկահոտ օճառներ , որոնք սակայն վաճառականապէս մեծ կարեւորութիւն չունին :

Անուշ հոտերու՝ մանաւորապէս վարդի խղի եւ վարդեջուրի պատրաստութեան մասին համբաււոր են Թրակիա , Սելանիկ եւ Դամասկոս :

Բուսային հարսուրեցեց ծագող հարսարուեսցեւոր կարգը կը գտուին աղօրեպանութիւնը կամ մշադացութիւնը , ձիթահանութիւնը եւ զինեզործութիւնը :

Աղօրեպանութեան մասին առաջին կարգը կը համարուին Եւրոպական թուրքիոյ մէջ Էտիւնէ , Սելանիկ եւ Մանասթր . իսկ Ասիական բաժնին մէջ՝ Այվալըք , Իյնէկէօլ , Պալըքէսէր , Ամասիա , Քօնիա եւ Սուրիա , որոնք ունին ջրաբաշխական կատարելագործուած գործիներ ու չողեշարժ աղօրիներ : Ասոնցմէ դատ՝ Օսմանեան երկիրներու մեծագոյն մասին մէջ՝ ինչպէս Պուրտուր , Ատալիա , Մէրսին , Սինոպ , Արաբկիւր , եւայլն կը գտնուին բազմաթիւ հողմաղացքներ ու ջրաղացքներ :

Աղօրիքներէն յետոյ կուգան ձիթահանքերը , որոնք գլխաւորաբար Միջերկրականի եւ Արշիպեղազոսի կղզիներուն ու ծովեզերեայ երկիրներուն յատուկ են : Ամէնէն համբաււոր ձէթը կ'արտադրէ Եանեսայի կուսա-

կալուժիւնը՝ մասնաւորապէս Բրէվէզա . իսկ Ասիական բաժնին մէջ նշանաւոր են Մուսանիա , Պալըքէսէր , Էրաէք եւ Էարէմիա , Այվալըզ , Սիվրիհիսար , Էօտէմիչ , Վուռլա , Թիրէ , Ֆօշա , Այարն , Հադոս , Քիոս , Միաիլի եւ Սուրիա :

Կէմէլյիկի եւ Բազարքէօյի շրջականներէն հանուած ձէմը (թօրպա եաղը) զուտ եւ վճիտ ըլլալուն մեծ յարգ եւ համբաւ ունի ամէն կողմ :

Րումէլիի եւ Անատօլուի այլ եւ այլ կողմերը կան նաեւ շիրիկ (չըրլազան եաղը) եւ կաւաւաթի իւզ (պէզղիր եաղը) հանելու յատուկ իւզարաններ :

Երկրագործական ճարտարարուեստներուն մէջ նշանակելի տեղ մը կը զբաւէ զինեգործութիւնը : Գինին կարեւոր քաղաքներու մեծագոյն մասին մէջ թէեւ կը պատրաստուի , բայց Արշիպեղագոսի ու Միջերկրականի ծովեզերքներուն ու կղզիներուն արտադրութիւնները շատ մեծ յարգ ու համբաւ ունին :

Գինիի արտադրութեան գլխաւոր կեդրոններն են Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ՝ Սելանիկ , Այնորոզ , Էաիրնէ , Կէլիպօլու , Սիլիվրի : Նշանաւոր են նաեւ Մակեդոնիոյ , մանաւանդ Նիակուսթայի եւ Քուսանիայի գինիները :

Ասիական բաժնին մէջ՝ իրր գլխաւոր կեդրոն զինեգործութեան՝ համբաւաւոր են նախ Արշիպեղագոսի կղզիները՝ Թէնէտօս (որուն տարեկան արտադրութիւնը 18-20 հազար էքթօրիզր կը հաշուուի) , եւ Քիոս ու Միաիլի : Յետոյ՝ Էրէնքէօյ , Գարթալ , Տարրճա , Էարէմիա , Փաշալիման , Էրաէք (որ ունի 150 հազ գեանափոր շտամարաններ) , եւ Այվալըզ որ ունի 200 հազ զինեգործարան : Անուանի են նաեւ Լիբանանու գինիները :

Օսմանեան Ասիոյ ներքին մասերուն մէջ ալ , ինչ-

պէս Էնկիւրիւ , Ամասիա , Եւայն , առատ եւ ընտիր գինի կ'արտադրուի , բայց միայն տեղական սպառման կը գործածուի :

Մարմարայի եւ Արշիպեղագոսի ծովեզերքներուն ու կղզիներուն մէջ կը պատրաստուի նաեւ ընտիր օղի եւ մասաթա , որուն համբաւաւորներն են Քիոսի , Միաիլիի , Իզմիրի , Այվալըզի , Սուսայի , Միւրէֆթէի եւ Կէլիպօլուի մէջ պատրաստուածները :

Րումէլիի եւ Անատօլուի շատ տեղերուն մէջ խազողէն ռոռք կը հանեն եւ անով տեսակ տեսակ անուշեղէններ , քաղցրաւենիներ ու շարոց կը պատրաստեն , որոնք ներքին առեւտուրի մէջ բաւական կարեւոր դեր մը կը խաղան : Մասնաւորապէս համբաւաւոր են Էաիրնէի միսֆ հեշլիսին , Շամի քաղցրաւենիները եւ կղզիներուն՝ լեմոնի , նարնջի ու Պերկամօթի անուշեղէնը :

Բուսային հարստութենէն ծագող հիւսուածական ճարտարութիւնները սակաւին պէտք եղածին չափ յառաջդիմութիւն ցոյց չեն տար : Տաճկաստանի արտադրած բամպակը , վուշն ու կանեփը աւելի արտածութեան նիւթեր են : Երկրին մէջ շատ քիչ մաս մը միայն կը բանուի :

Բամպակեղէն հիւսուածներու համար առաջին կարգը կրնան զատուիլ Մուսուլի եւ Հալէպի նահանգները Ասիական բաժնին մէջ , եւ Էաիրնէի ու Սելանիկի նահանգները՝ Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ : Ասոնցմէ յետոյ կուգան Իզմիր , Ասանա , Տիարպէքի , Մէրաին , Պիլիւիս , Սղերզ , Վան , Էրզրում , Խարբերզ , Ակն , Թօքազ , Ամասիա , Սըվազ , Մարսուան , Գասթէմունի , Եւայն , որոնց տեղական գործուածները չեն կրնար մրցիլ Եւրոպական ճարտարարուեստին կատարելագործուած արտադրութեանց հետ :

Կենդանային հարսուբեցնէն ձագող հարսարու-
ուեսներ . — Իբր դերազանցապէս երկրագործական եր-
կիր , բնականաբար շատ աւելի զարգացած է այս ճիւ-
ղին մէջ Տաճկաստան , մանաւանդ իր այն մասերն որ
ուենին ընտիր արօտատեղիները և ուր աւելի յառաջդի-
մած է պաճարարութեամբ իւր , ինչպէս Եանկայի , Բո-
սովայի և Էտիրնէի նահանգները՝ Եւրոպական Թուր-
քիոյ մէջ , Իզմիտի դաւառն ու Խիւտալէնտիկեարի ,
Այսքնի , Բօնիայի , Էնկիւրիւի , Սըվազի , Տրապիզոնի ,
Մամուրէթ-Իւլ-Ազիզի և Միջագետքի նահանգները՝
Ասիական Տաճկաստանի մէջ :

Այս երկիրներուն մէջ կովերուն , ոչխարներուն ու
այծերուն կաթէն կը պատրաստեն ընտիր կարագ ու պա-
նիր , որոնք ներքին վաճառականութեան մէջ կարեւոր
տեղ մը կը զբաւեն :

Տրապիզոնի կուսակալութեան Սիւրմէնէ , Մաճիգա,
Ադէտպատ և Օֆ գիւղաքաղաքներուն մէջ սնուցուած
կովերուն կաթէն յառաջ եկած ընտիր կարագն ու Էտիր-
նէի , Թէքիրտագի , Բըրք Բիլիսէի և Տրիմոթէքայի մէջ
շինուած պատուական պանիրն (թուլում բէյնիրի) , ինչ-
պէս նաև Իզմիտի աղած պանիրն (սալամուրա բէյնիրի)
և Էրզրնկեանի ու Կիւմիւշխանէի շրջակաները պատ-
րաստուած ընտիր և պատուական պանիրը կաթնազոր-
ութեան արուեստին կարեւոր արագորութիւններէն
կը համարուին :

Մեծ համբաւ ունին նոյնպէս Էրզրումի , Էնկիւ-
րիւի , Գասթէմունիի և մանասանոյ Կիսարիոյ մէջ շին-
ուած ընտիր ապուխաներն ու Էտիրնէի սպանդանոյնե-
րուն մէջ մորթուած եզներուն լեզուներէն շինուած
ապուխտը (սըզըր տիլի բասթըրմասը) որոնք Պօլիս և
ուրիշ տեղեր կ'արտածուին :

Խաղախորդարանները (սապպաղխանէ) բազմաթիւ-

են բովանդակ Կայսրութեան մէջ , մանաւանդ Այվալըզ ,
Տէնիզլի , Էսկիշէհիր , Գասթէմունի , Էնկիւրիւ , Թօքադ ,
Վան , Պաղտատ , Սուրիա , ինչպէս նաև Միջերկրա-
կանի կղզիներէն Բիոս և Միտիլլի :

Չկնկրթն և աղած ձուկը ծովեզերեայ բնակիչնե-
րու զլիաւոր ճարտարութիւնն ըլլալով մեծ կարեւորու-
թիւն ունին իբր արածութեան նիւթ : Մարմարայի
ծովեզերեայ քաղաքները (Իզմիտ , Էրտէկ , Պանուրմա ,
Կէլիպօլու , Տարտանէլ) և Սև ծովու նաւահանգիստ-
ները , մասնաւորապէս Սինոպ և Տրապիզոն՝ աղած
ձուկի բաւական արածութիւն ունին : Վանոյ ծովուն
մէջ՝ մայիս և յունիս ամիսներուն մեծ քանակութեամբ
տառևիս (րինկա պալըզը) կ'որոտան , զոր ձմեռուան հա-
մար կ'աղեն և շրջակաները , մինչև Իսկ Պարսկաստան
կը շրկեն :

Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ Բրէվէզայի , Շքոտրայի
և Օլսրիտայի լիճերէն հանուած ձուկերն ալ աղուելով
կը պահուին և ներքին առևտուրի մէջ բաւական կա-
րեւորութիւն ունին :

Սև ծովու նաւահանգիստները , մասնաւորապէս
Սինոպ , Տրապիզոն , Օրատու և Բիզէ կ'արտածեն նաև
բաւական քանակութեամբ ձկան իւղ :

Յիշատակութեան արժանի է նոյնպէս Պաֆրայի սև
խովեարը որ շատ ընտիր տեսակէ է և կրնայ մրցիլ
Ռուսականին հետ :

Մանդական ճարտարութեանց կրնանք միացնել նաև
բուրդի և մետաքսի հիւսուածական ճարտարութիւն-
ները , որոնք վերջին մէկ քանի տարիներուն մէջ մա-
նաւանդ զգալի յառաջդիմութիւն յոյց առած են շնոր-
հիւ հեղահեղէ կատարելագործուած մեթոտներու :

Յիշատակութեան արժանի են քիչ ժամանակուան
մէջ մեծ համբաւ շահող այն գործուածներն , զորս ար-

տաղրած են ու կ'արտադրեն Իդմիտի գաւառին մէջ բացուած Պետական գործարանները, ինչպէս Հէրէքէի Մետաքսեղէնի գործարանը, Արաւանդէկի չուխայի գործարանը, բանակին պէտքերը հայթայթելու համար, Կէյպղէի ֆէսի գործարանը նոյնպէս Կայսերական բանակին պէտք եղած ֆէսն հայթայթելու համար, ինչպէս նաև Պարտիզակի չուխայի գործարանը, նմանապէս կառավարութեան յատուկ :

Ասոնցմէ զատ Կայսերական նահանգներուն մեծ մասին մէջ բաւական զարգացած է բուրգի հիւսուածական ճարտարութիւնը : Սելանիկի բրդեղէն գործուածները, էնկիւրիւի համբաւուոր թիֆթիկ սօֆերն ու շալերը, Կիւրիւնի ընտիր շալերը, Բուսնջիի շալադներն ու Պալըքէսիրի, Էրզրումի, Քոնիայի սպաները ներքին սպառման մէջ մեծ կարեւորութիւն ունին :

Գլխաւոր քաղաքներու բնակիչներուն գգեստեղէններն ընդհանրապէս Եւրոպական արտադրութիւն են, բայց դիւղերու եւ աւաններու բնակիչները իրենց տան մէջ հիւսած ու գործած սպաները, շալադներն ու շապկիցու կաւանները կը գործածեն :

Ձեռնոց եւ գուլպայ շինելու յատուկ գործարաններ չկան թէև, բայց ձմրան ցուրտէն պատասպարուելու համար ներքին կարեւոր քաղաքներու (էնկիւրիւ, Սըվազ, Վան, Եւայն) մէջ շինուած բուրգէ ձեռնոցներն ու գուլպաները ներքին սպառման մէջ մեծ կարեւորութիւն ունին :

Ձգեստեղէնի համար ամէն տեսակ բրդեղէն կերպտաներ (չուխա, գազմիր, գասթօր, շայագ, Եւայն) շինելու գլխաւորութեամբ վերջերս Գարամուսալի մէջ բացուած գործարանին արտադրութիւններն իրենց աղնութեան ու ածանութեան կողմէ մեծ յարգ կը զբաւենն տակաւ ամէն կողմ :

Տաճկաստան — շնորհիւ իր կլիմային որ այնքան նպաստաւոր է թթենիներու մշակութեան — շերամաբուծութեան մէջ ալ առաջին կարգերէն մին գրաւելու սահմանուած երկիր մըն է :

Շերամաբուծութիւնը որ այնքան մեծ դեր կը խաղայ իր կարեւորութեամբ շատ հին ժամանակներէ ի վեր սարածուած է Տաճկաստանի մէջ եւ տեղացի ժողովուրդին գլխաւոր զրազու մեկերէն մին եղած է :

Վերջին ժամանակներս երկրագործութեան այս կարեւորագոյն ճիւղին կատարելագործութեան միջոցները մեր երկրին մէջ ալ նկատուելի են աւելուած են եւ այսօր շերամաբուծութիւնը մեծապէս զարգացած է Կայսերական նահանգներու մեծ մասին մէջ, որոնցմէ գլխաւորներն են Էտիւնէ, Սելանիկ, Մանասթրը (Եւրոպական թուրքիա) . Գարաօի, Խիւսաօվէնտիկեար, Այաըն, Սուրիա, Միջապետք (Ասիական թուրքիա) : Նշանաւոր է մասնաւորապէս Պրուսա իր 40 մանարաններով, ֆուստական սնով շինուած, որոնք ամէն տարի 5-6 հարիւր հազար հակէն աւելի մանուած մետաքս կը մատակարարեն Եւրոպայի : Պրուսայէ յետոյ կուգան Պիլէճիկ եւ Քիօիլիւ ուր կան նոյնպէս բազմաթիւ մանարաններ : Համբաւուոր է նաև Տէնիլլի իր 150 գործարաններով, ուր կը շինուին բազմաթիւ ձորձեր, մետաքսեղէն կերպասներ, սակի եւ արմաթ թիւերով հիւսուած մետաքսեղէններ, Եւայն :

Շերամաբուծական առաջին կարգի երկիր մըն է Լիբանան : Զոյք գիւղաքաղաքին մետաքս եւ սակիթել հիւսուածները շատ յարգի են իրր կահաւորման կերպասներ : Համբաւուոր են նաև Սուրիոյ, Հալէպի եւ Լիբանանու մէջ հիւսուած վարպուրցու եւ սէօչէմէցու մետաքսեղէն կերպաները, լանջակապերն ու քէֆլիյէները եւ կաւանները Եւայն :

Տաճկաստանի ամէնէն ծաղկած ճարտարաւեստներէն մին է գորգագործարիւնը, որուն զլիաւոր կեդրոններն են Կէօրաէս, Տէմիրճի, Բուլա, Իզմիր (Այաքնի նահանգ), Աւշազ եւ Քէօթահեա (Սիւսաովէնաի կեարի կուսակալութիւն) եւ Կեսարիա: Այս քաղաքներուն մէջ գտնուած բազմաթիւ գործասեղաններուն վրայ կը բանուին սքանչելի գորգեր ու կապերաներ, որոնց հետ շէն կրնար մրցիլ եւ քաղկեան ապրազագործութեան ամէնէն ընտիր արտադրութիւններն սնդամ:

Տէմիրճիի կապերաներն անուանի են իրենց հաստ ու խիտ գործուածքով: Տարեկան արտադրութիւնը կը հաշուարի 45,000 մէյր քառակուսի: Տէմիրճի ունի 400էն աւելի աշխատանոցներ:

Կէօրաէսի սէճճաակները շատ յարգ ու համբաւ ունին ամէն կողմ, մանաւանդ Ամերիկա, որ Եւրոպական միւս աշխարհիւններէն աւելի կը գնէ այս տեսակէն: Կէօրաէսի կապերաներուն առէջը բամբակէ է, իսկ լինզանը բուրդէ, որուն տեսակը պարսկական բուրդին տեսակէն գերիվեր է:

Աւշազի մէջ գրեթէ ամէն տուն գործասեղան մը ունի, որուն վրայ կը գործուին սքանչելի ֆիլիսներ ու ահճճահներ: Փոսնաս ատաւելոյցէս Աւշազի գորգերուն ազնիւ եւ միջին տեսակները կը գնէ, մինչ Վիէննա սոյն գորգերուն ստորին տեսակները կ'առնէ:

Վերջերս Բուլալի մէջ ալ սկսան գործել ազնիւ ու հասարակ գորգեր, որոնք մեծ ընդունելութիւն կը գըլանեն ամէն կողմ, մանաւանդ Անգլիա եւ Ամերիկա:

Ասոնցմէ յետոյ կուգան Բըր-Շէհիր, Մուճար, Արվազ, Լատիք, Քէչէ, Քօնիա եւ այլն, որոնք համբաւաւոր են իրենց Բիլիմներով, Ճիճիմներով ու Սէճճաակներով:

Վ Ա Ճ Ա Ռ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Յ Ի Ի Ն

Հաղորդակցութեան միջոցներ. — Ինչպէս իր բնական անթիւ հարստութիւններով Տաճկաստան կրնայ ճարտարաւեստական գեղեցիկ ապագայ մը ունենալ, միւս կողմէ վաճառականական տեսակետով ալ կրնայ ամէնէն աւելի օժտուած երկիրներու կարգը գասուիլ, իր աշխարհագրական դիրքին ընծայած եղական առաւելութիւններով:

Օսմանեան Կայսրութիւնը ապրածուած բլլալով հին Աշխարհի ճիշդ կեդրոնը՝ Սեւ ծովուն միջոցաւ կը հաղորդակցի Ռուսիոյ եւ Դանուբեան իշխանութեանց հետ: Մարմարայի, Արշիպեղաղոսի, Միջերկրականի եւ Ագրիականի միջոցաւ յարաբերութեան մէջ է ամբողջ հարաւային Եւրոպայի եւ հիւսիսային Ափրիկէի հետ եւ բնական միջնորդի դեր կը կատարէ Ասիոյ ու Եւրոպայի միջեւ: Պարսիային ծոցին միջոցաւ յարաբերութիւն ունի Հնդկաստանի եւ հարաւային ու արեւելեան Ասիոյ հետ. իսկ Սուէզի ջրանցքով կը հաղորդակցի արեւելեան Ափրիկէի, նոյնպէս եւ հարաւային Ասիոյ հետ:

Այն բոլոր երկիրներուն մէջ, զորս Միջերկրականը կը թրջէ, Տաճկաստան ամէնէն ընդարձակ ծովափունք ունեցող երկիրն է եւ այս պատճառաւ իսկ ծովն է իր անեւտորին գերազանց ճամբան: Եւ սրովհետեւ ծովով փոխադրութիւնները նուազ սուղ կ'ըլլան ընդհանրապէս, եզերքէ եզերք նաւարկութիւնը (cabotage) գերակշիւ կարեւորութիւն ունեցող միջոցն է հաղորդակցութեան:

Այսու հանդերձ ցամաքային ճամբաներ տակաւ սկսած են շանալ Կայսրութեան ամէն մասերուն մէջ. մանաւանդ Եւրոպական Թուրքիա ունի ներքին կանո-

նաւոր ուղիներ , որոնք առաջները տեղական տօնա-
վաճառներու համար երկաթուղիի չափ կարեւորութիւն
ունէին : Այսօր միայն Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ 16,000
քիլօմէտր կը հաշուուի կառուցիւններուն ու թղթասարա-
կան ճամբաներու երկայնութիւնը :

Երկաթուղիներն այսօր 1550 քիլօմէտր երկայնութիւն
ունին միայն Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ , եւ կը բաժ-
նուին երկու գլխաւոր ճիւղերու , որոնց մին Կ. Պոլսէն
եւ միւսն ալ Սելանիկէն մեկնելով՝ երկուքն ալ կը միա-
նան Եւրոպական գիծերուն :

Սելանիկէն ուրիշ գիծ մըն ալ կայ որ Մանասթըր
կը յանգի : Կ. Պօլիս Սելանիկի հետ կապուած է երկա-
թուղիով :

Ասիական Թուրքիոյ մէջ՝ քիչ ժամանակի միջոցին
յառաջ տարուած երկաթուղիներուն երկայնութիւնն է
2850 քիլօմէտր : Ամէնէն երկայն ու կարեւոր գիծն է
Հայտար Բաշայէն մինչեւ Բօնիս եւ միւս կողմէ մինչեւ
էնկիւրիւ ձգուած գիծը , որուն մինչեւ Պաղտատ եր-
կարածգաման ծրագիրը իրագործուելու վրայ է :

Այս բոլոր գիծերէն զատ Ասիական Թուրքիա ունի
մանր մունր գիծեր ալ , ինչպէս Մուսանիա-Պրուսայի
նեղ գիծը , Մէրսին-Ատանայի երկաթուղին , Պէրութ-
Հօրանի երկաթուղին , ու Եսֆա-Երուսաղէմի գիծը :

Օսմանեան Կայսրութեան բնական աշխարհագրու-
թիւնը երբ աչքի առջեւ ունենանք, կը տեսնենք որ ուղ-
ղակի կառավարուած Կայսերական նահանգներուն մէջ
նաւարկելի դեակեր չատ քիչ կան եւ անոնց ալ նաւար-
կելի մասերը պէտք եղածին չափ լայն չեն :

Ասիական Թուրքիոյ մէջ Եփրատ ու Տիգրիս նա-
ւարկութեան սքանչելի ճամբայ մը կը բանան Էրզրու-
մէն մինչեւ Պարս . բայց հազիւ թէ մէկ քանի հարիւր

նաւակներ ու նաւեր կ'երթեւեկին այս երկու գետերուն
վրայ , որոնք Սեւ ծովէն մինչեւ Պարսկային ծոց , Ա-
սիոյ առեւտրական գեղեցկագոյն ուղիներէն մին կը գծեն :

Եփրատ — իր հակումովը դէպի Միջերկրական —
բնական ճամբան է նաեւ Պարսկային ծոցին ու Իսկէնաէ-
րունի ծովածոցին միջեւ , եւ 160 քիլօմէտրի հեռաւորու-
թիւն մը միայն կ'ունենայ Իսկէնաէրունէն , երբ կը հասնի
Պիրէճիք : Ասկէ զատ , Եփրատի հովիտը բնական ճամբան է
կարաւաններուն՝ ընդ մէջ Պարսկային ծոցին (ուր կը զրկէ
Հնդկաստան իր ապրանքները) եւ Միջերկրական ծովուն :

Եփրատի երկայնութիւնը 2400 մղոնի չափ է , եւ
յորդելու ժամանակները չատ տեղ իր լայնքը 1200 կան-
գունի կը մօտենայ թէեւ , բայց խորութիւնը 7 կան-
գունը չանցնիր : Գետին այսպէս յորպած առեւը մինչեւ
Պիրէճիկի մօտերը շոգենաւեր կուգան Պաղտատէն ու
Պարսպէն :

Տիգրիսի վրայ ալ «Բէլէկ» կոչուած տիկերու միջո-
ցաւ Տիարպէքիբէն մինչեւ Մուսուլ եւ անկէ ալ մին-
չեւ Պաղտատ փոխադրութիւններ կը կատարուին : Եփ-
րատ եւ Տիգրիսի միացմամբ կը կազմուի Շաղ-եշ-Արապ ,
որ 180 մղոն երկայնութեամբ դեպի մը ոռոգելէ յետոյ
կը թափի Պարսի ծոցը : Պարսիսի եւ Պաղտատի մի-
ջեւ Անգլիական Լէնճ բնկերութեան շոգենաւերն ու
Օսմանեան եւ օտար շոգենաւեր զիւրաւ կ'երթեւեկին :

Ինչպէս ամէն քաղաքակիրթ երկիրներու , նոյնպէս
Տաճկաստանի մէջ թղթակցութեան միջոցներու հաս-
տատումն ու գործադրութիւնը Կայսերական կառավա-
րութեան վերադահուած է եւ հեռագրական կամ թղթ-
թատարական վարչութեան իրաւունքն է նամակատուն-
ներ կամ հեռագրատուններ հիմնել ծովեզերեայ քաղաք-
ներու մէջ եւ կամ ներսերը , տեղական պէտքելուն
համեմատ :

Օսմանեան Կայսրութիւնը՝ որ կը մասնակցի Թրքա-
ստական Միռոքեան, ունի 1600ի չափ նամակատուն-
ներ ու հեռագրատուններ որոնց միջոցաւ մէկ ասրուան
մէջ փոխանակուած նամակներուն ու հեռագրներուն
թիւը կը հասնի 20-25 միլիօնի, եւ ընդհանուր հասոյթն
ալ 75-80 միլիօն գրուշ կը հաշուուի :

Ներքին քաղաքներու թղթատարութիւնը կը կա-
տարուի երկաթուղիով, կառքով կամ գրատառով (ձի,
երբեմն ալ ուղա) եւ ի հարկին երաշխաւորեալ սուրհան-
դակներու միջոցաւ : Իսկ ծովեզերեայ քաղաքներու
նամակները շոգենաւով կը դրկուին : Կայսրութեան մայ-
րաքաղաքը եւ մէկ քանի վաճառաշահ քաղաքները Օս-
մանեան նամակատուններէ զատ ունին Յոսանտական,
Գերմանական, Աւստրիական, Անգլիական եւ Ռուսական
նամակատուններ :

Այսօր թովանդակ Տաճկաստանի մէջ հաստատուած
հեռագրական գիծերուն երկայնութիւնն է իբր 33,000
քիլօմէտր, որուն 600 քիլօմէտրը միայն ընդծովեայ թե-
ւերէ կը բաղկանայ : Կ. Պօլիս այն կէտն է ուր կը յանդի
(Պօսֆօրէն անցնելով)՝ Հնդկաստանի գիծը որ Ասիական
Թուրքիան կը կարէ Պասրայէն մեկնելով :

Ուրիշ ընդծովեայ թեւ մըն ալ Կ. Պօլիսը կը միացնէ
Օսկոսայի :

Արսափին վաճառականութիւն . — Տաճկաստանի վա-
ճառականութիւնը վերջին տարիներու մէջ մանաւանդ
զգալի կերպով զարգացած է, քանի որ երկրագործու-
թիւնը նորանոր քայլեր առած է, եւ հազորդակցու-
թեան միջոցները շատցած են Կայսրութեան այլ եւ այլ
մասերուն մէջ :

Այս ընդարձակ Կայսրութիւնը կանոնաւոր յարա-
բերութեան մէջ է վաճառակա՞ական կարեւոր հրապա-

րակներու հետ : Միջերկրականի արեւելեան մասին մի-
ջոցաւ Արշիպեղագոսի, ինչպէս նաեւ Սեւ ծովու եւ Կար-
միր ծովու մուտքին կը տիրապետէ : Պարսկային ծոցին մի-
ջոցաւ ուրիշ ամէն երկիրներէ աւելի կը մօտենայ Հնդկաս-
տանի եւ Ծայրագոյն Արեւելքի, որոնք իրեն համար վա-
ճառականութեան նորանոր շահաստաններ կրնան ըլլալ :
Միջերկրականի ծովեզերքը որ Միջին Դարու մէջ ծո-
վային վաճառականութեան կեդրոնն էր, այսօր ալ կը
պարունակէ աշխարհի առեւտրական կարեւոր հրապա-
րակները, որոնք հեռաւոր ծովեզերքներու վաճառաշահ
քաղաքներուն հետ կը հազորդակցին կանոնաւորապէս :
Թովանդակ Կայսրութեան արաքսին վաճառակա-
նութիւնը կը թարձրանայ 40 միլիօն օսմանեան տիկի,
որուն 25 միլիօնը Տաճկաստան ներածուած ապրանք-
ներու փոխարժէքը կը ներկայացնէ :

Ներածութիւնը կը կայանայ զլիսաւորաբար սարա-
զագործական առարկաներու մէջ . Տաճկաստան Եւրո-
պական երկիրներէ կը ստանայ ամէն տեսակ հիւսուածե-
ղէն թուրղէ, բամպակէ եւ մետաքսէ, ինչպէս նաեւ
ամէն տեսակ զգեստեղէն եւ ձերմակեղէն :

Ասոնցմէ զատ Տաճկաստան օտար երկիրներէ կը
գնէ գաղթաբերք, սգիւլից ըմպելիք, փերեզակի ապ-
րանք, բարիզեան ապրանք, կահեղէն, զարդի նիւ-
թեր, երկաթեղէն (զանակ, դէնք, պողպատ), մեքե-
նայ, բանուած մետաղներ, հանքածուխ, եւ այլն :

Ասոր հակառակ իր արտածութիւնը կը պարունակէ
մանաւանդ երկու կարգ ապրանքներ սպառելի նիւթեր
եւ ճարտարարտուածներու համար անհրաժեշտ եղող
նախնական նիւթեր : Արդարեւ, Տաճկաստան իր երկ-
րագործական անթիւ հարստութիւններով լիուլի բաւելէ
յետայ իր մոլորակին՝ մեծ քանակութեամբ կ'արտածէ

Պօսփօռի նեղուցը

ամէն տեսակ սպառելի նիւթեր , արմտիք , ընդեղէն , արջառ , մրգեղէն , որոնք վաճառու մեկու մեծ մասը կը ներկայացնեն , եւ յետոյ չամիչ , գինի , ձէթ , ծխախոտ , խահուէ , մեղր , եւ այլն :

Գաղտլ նախնական նիւթերուն՝ օտար երկիրներէն ամէնէն աւելի վնասուածներն են Նիւսելի նիւթերը (մետաքս , բուրդ , բամպակ , թիֆթիկ), ասաղձ , մորթ , կաշի , մարմարիտն , սպունգ , ներկի նիւթեր , իւզալից հունտեր , աֆիօն , զեղօրայք , եւ այլն :

Տաճկաստանի վաճառականութեան մէջ առաջին կարգը կը գրտէ Անգլիա , որ մեզի կը ծախէ ամէն տեսակ բամպակեղէն Նիւսուածներ , զերձան , ասուեղէն , գաղթաբերք , աղած միս , հանքածուխ , երկաթեղէն (դանակ , զէնք , մանր երկաթեղէններ , մեքենայ) . նաւեր , եւ այլն : Փոխադարձաբար մենք կը գնէ նախնական նիւթեր՝ բամպակ , բուրդ , թիֆթիկ , իւզալից հունտեր , աֆիօն , ծխախոտ , խահուէ , արմտիք , ձէթ , գինի , մրգեղէն , թուզ եւ չամիչ :

Ֆրանսա կը զրկէ մեզ իր մետաքսեղէնները , կահեղէնները , զարդի նիւթերը , բարիզեան սպրանքները , ասուեղէնները , երկաթեղէնները , գաղթային բերքեր , աղած միս , գինի , մոմ , եւ այլն . բայց միւս կողմէ կը ստանայ մենք նախնական նիւթեր (կնչպէս մետաքս , բուրդ) , աֆիօն , կնճիթ , ներկի նիւթեր , մորթ , ասաղձ , մարմարիտն , ծխախոտ , արմտիք , ձէթ եւ գինի :

Աւստրիա — երկրագործական ու միանգամայն ճարտարարուեստական երկիր — բաւական կարեւոր յարաբերութիւններ ունի Տաճկաստանի հետ , որ կ'ստանայ անկէ գաղթային բերքեր , բամպակեղէն , ասուեղէն , մոմ (թրիէսդէն), մետաքսեղէն , կահ կարասի , կաշեղէն եւ այլն , փոխարէն զրկելով անոր բամպակ , մետաքս ,

աֆիօն , ծխախոտ , արմտիք , ձէթ եւ մրգեղէն (Քոսովալի , Սեւանիկի եւ Մանասիլըրի կուսակալութիւններէն) :

Իտալիոյ հետ ալ բաւական բանուկ է Տաճկաստանի վաճառականութիւնը : Տաճկաստան Իտալիոյ կը ծախէ բամպակ , բուրդ , իւզալից հունտեր , սպունգ , մորթ , ասաղձ , արմտիք :

Ասոնցմէ յետոյ կուգան Ռուսիա , Գերմանիա , Յունաստան , Ռումանիա , Հօլանտա , Պելճիգա եւ Ամերիկա :

Ռուսիա կը ստանայ Տաճկաստանէն բամպակ , ծխախոտ , ձէթ եւ գինի , որոնց փոխարէն կը զրկէ զխաւքարաբար բէթուզ , արմտիք , ալիւր , խավեար , գորգ եւլն . Գերմանիայէն կը ստանայ Տաճկաստան ասուեղէն , մեքենայ , սպակեղէն , բրուտեղէն եւ կահ կարասի , փոխարէն զրկելով անոր աֆիօն , ներկի նիւթեր , արմտիք , ձէթ , գինի եւ մրգեղէն :

Պելճիգայէն կը ստանայ Տաճկաստան տարազադործական արտադրութիւններ (մանիֆաթուրա) , ասուեղէն , մանած , Նիւսածոյ , մեքենայ , երկաթեղէն եւ սպակեղէն , փոխարէն զրկելով բամպակ , բուրդ , ծխախոտ , ձէթ , գինի , մրգեղէն եւ այլն :

Հօլանտա կը զրկէ մեզի գաղթաբերք , ծխախոտ (տերեւ) , քթախոտ , կարագ , պանիր եւ այլն : Փոխարէն մենք կը գնէ աֆիօն , զեղօրէններ եւ ներկի նիւթեր : Տաճկաստան Ռումանիայէն կը ստանայ արմտիք , արջառ , եւ այլն :

Վաճառականական նաւերու քիւր . — Նաւանանգլիսներ . — Օսմանեան զրօշին տակ գտնուող վաճառականական նաւերուն թիւը կը հասնի 600ի , 100,000 տակառաչափ տարողութեամբ , որոնց մէջ կան 40 շուգենաւեր՝ 25,000 տակառաչափ տարողութիւն ունեցող :

Մնացածներն ամբողջ առադատանաւեր են, որոնց ընդհանուր տարողութիւնը 75,000 տակառաչտփի կը մտնենայ :

Շողինաւային գլխաւոր ընկերութիւններն են Մախուսէ , էժէ (Egée) , Արչիբէլ (Archipel) , Ճօլի-Վիկթօրիա եւ ուրիշ ընկերութիւններ . այսու հանդերձ վաճառականութիւնը կը կատարուի մանաւանդ օտար շոգենաւերու միջոցաւ (Ֆոանսական , Անգլիական , Յունական , Աւստրիական , Ռուսական , Իտալական , Ռումանական , եւայլն) : Վաճառքներու փոխադրութեան մէջ կարեւոր բաժին մը ունին Յունական առաքաստանաւերը : Մասնաւորապէս Արչիպելագոսի կղզիներուն Օսմանեան հպատակ Հելլէնները մեծ դեր կը խաղան Արչիպելագոսի առափնեայ նաւարկութեան (cabotage) մէջ :

Կայսրութեան ընդհանուր տուրեւտոսին մէջ ծովային վաճառականութեան բաժինը շատ մեծ է : Ամէն տեղ առաւելակիչութիւն ունի Բրիտանական դրօշը , որմէ յետոյ կուգան Աւստրիա , Ֆոանսա , Յունաստան , Ռուսիա , Իտալիա , Ռումանիա , եւայլն :

Աւստրո-Հունգարական Լոյտի ընկերութեան , Ֆոանսական Մէսաժրօի-Մարիթիմ , Ֆոէսինէ եւ Բաքէ ընկերութեանց , Իտալական Ֆլօրիօ-Ռուպաթինօ եւ ուրիշ ընկերութեանց , Օստոայի Ռուսական ընկերութեան , Եգիպտական Ստիվիյէ ընկերութեան , Անգլիական Քիւնարտ ընկերութեան եւ Անգլիացի նաւայարդարներու , ինչպէս նաեւ Յունական ընկերութեանց շոգենաւեր կ'երթեւեկեն կանոնաւորապէս Օսմանեան ծովեզերքներու գլխաւոր նաւահանգիստները : Կ. Պօլիս , Իզմիր , Սելանիկ ամէն օր այս ընկերութեանց շոգենաւերէն մէկ քանիները կ'ընդունին իրենց նաւահանգիստներուն մէջ :

Օսմանեան ընդարձակ Կայսրութիւնը Հին Աշխարհի կարեւոր ծովերուն վրայ ընդարձակ եզերքներ ունենալով , կրնանք հետեւեայ եօթն առեւարական բաժանումները զանազանել . 1. Սեւ ծովու , 2. Մարմարայի , 3. Արչիպելագոսի , 4. Միջերկրականի , 5. Ադրիականի , 6. Կարմիր ծովու եւ 7. Պարսկային ծոցի : Այս եօթն ծովերուն վրայ Տաճկաստան ունի շատ կարեւոր նաւահանգիստներ , որոնք Կայսրութեան թէ ներքին եւ թէ արտաքին վաճառականութեան մէջ մեծ դեր կը կատարեն , յարաբերութիւն ունենալով առեւարական նշանաւոր հրապարակներու հետ :

1. Սեւ ծովու նաւահանգիստներ .

Տրապիզոն համայնուն կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքն է եւ Ասիական Թուրքիոյ ամէնէն բաւուկ նաւահանգիստը՝ Իզմիրէն յետոյ : Նաւակայքը շատ բաց ըլլալուն նաեւըր փոխորկի ատեն նաւահանգիստէն մէկ ժամ հետու գէլլի արեւմուտք՝ Բլազանա կոչուած պղտիկ ծովախորշին մէջ կ'ապաստանին :

Տրապիզոն՝ Պարսկաստանի , Կովկասի եւ Ասիական Թուրքիոյ հիւսիս-արեւելեան մասին միջու անմաքս փոխադրութեան (թոանդիյ) գլխաւոր վաճառատեղին է : Եւ սակայն Թիֆլիզի երկաթուղիին մինչեւ Պաթում իջնելէն ի վեր , Պարսկաստանին Տրապիզոնի ճամբով ըրած թոանդիզը նուազած է քիչ մը :

Տրապիզոն կ'արտածէ գլխաւորաբար արմտիք , եգիպտացորեն , կտաւաա , լուրիա , կաղին , ընկոյզ եւ ուրիշ մրգեղէններ , արջառ , բուրդ , թիֆթիկ , այծի եւ ոչխարի մօրթ , իւղ , կարագ , գեղին մեղրամոմ , ասաղձ , խէժ եւ ռեպին , գլխաւոր , ծխախոտ եւ թէմպէքի , ձկան իւղ , եւայլն :

Սաւանն Տրապիզոնէն յետոյ Անտառուի հիւսիսային ծովեզրին առեւարական գլխաւոր հրապարակը եւ երկրին ներսերէն եկած բերքերուն ու ներսելը զրիս ելիք օտար արտադրութեանց ընդհանուր մթերանոցն է: Ուղղակի յարարութիւններ ունի ներքին գաւառներու, մասնաւորապէս Արվազի, Մամուրէթ-Խլ-Ալիզի եւ Տիարպէքիւրի հետ:

Արտածութեան գլխաւոր նիւթերն են՝ չորսոճաճ բուրդ, այծի եւ ոչխարի մորթ, Անտառուի եւ Չարչամպայի մետաքս ու բոժոժ (cocoon), գեղին մեղրամոմ, խէժ, ալիւր, ցորեն, չոր խոտ, գարի, վարսակ, եղիպտոցորեն, լուրիա, ընկոյզ, խնձոր եւ ուրիշ մրգեղէն, ընդեղէններ, ապուխտ (կեսարկայէն), գինի (Անտառայէն ու Մարսուանէն), աֆիօն, խողիաղին, կանեփ, կաւաւա, հակիթ, եւայլն: Շատ կարեւոր է ձխախտախ արտածութիւնը որ տարեկան 5 միլիօն օխայի կը մօտենայ:

Միևնայ Սեւ ծովու ամէնէն ապահով բնական նաւահանգիստն է, Կ. Պօլսէն 18 ժամուան հեռաւորութեամբ: Կ'արտածէ արմախք, բրինձ, եղիպտացորեն, կաւաւա, ձխախտ, շագանակ, ոչխարի մորթ, ատաղձ, շինութեան փայտ, վառելիքայտ, ձկան իւղ, աղած ձուկ, լուրիա, գմնիկի հատիկ, խնձոր եւ այլն:

Ինկեպոլի Գասթլմոնիի կուսակալութեան գլխաւոր նաւահանգիստն է: Շրջակաները կան ծառախիտ անտառներ, որոնք ընտիր ատաղձ կ'արտադրեն:

Արտածութիւններն են շինութեան փայտ, կաղնեփայտ, բուրդ, թիֆթիկ, կանեփ, գմնիկի հատիկ, սաւաւամնի (խէժ), գլխանր, գաղի խէժ (քիթրէ), սաւլէս, գեղին մեղրամոմ, մորթ, ընկոյզ, շագանակ, խնձոր եւ ուրիշ թարմ պտուղներ, եւայլն:

Այս չորս գլխաւոր նաւահանգիստներէն զառ Սեւ ծովու եզերքը կան նաեւ մեծ ու փոքր բազմաթիւ նաւահանգիստներ, որոնց մէջ կարեւորներն են Բիզէ, Կիրասոն, Օրսոս, Անիկ, Պարթին եւ Էրեւլի:

2. Մարմարայի ծովեզր.

Այս եզերքին վրայ կը գտնուին գլխաւորաբար արմախք արտածող եւ երկրորդական կարեւորութիւն ունեցող նաւահանգիստներ, ինչպէս Սիլիւրի, Ռօտոսթօ, Կէլիպօլու, Տարսանէլ, Մուսանիա, Պանարմա, Կէմէլիկ, Իզմիտ:

Մարմարայի ծովուն ծայրը՝ Պոնֆօրի նեղուցին հարաւային մուտքին գէժ կը բարձրանայ Կոստանդուպօլիս՝ Օսմանեան Կայսրութեան մայրաքաղաքն եւ բովանդակ աշխարհի ընտրելագոյն նաւահանգիստներէն մին:

Հոս է որ կը կապուին արեւմտեան ու հարաւային Եւրոպայի եւ Սեւ ծովու Ասիական եզերքին հարուստ երկիրներուն միջեւ ծովային բնդարձակ յարարութիւններն, եւ հակէ կ'անցնին Գանուրեան Պետութեանց եւ Օսմանեան ու Ռուսական եկկիզներու արմախքի նաւարեւերը, Արեւմուտքի կարեւոր նաւահանգիստներուն յատուկ:

Կ. Պօլիս երկաթուղիներով կապուած է կեդրոնական Եւրոպայի նշանաւոր քաղաքներուն ու ճարտարարուեստական կեդրոններուն, որոնց հետ իր յարարութիւններն օրէ օր ընդարձակուելու վրայ են: Միւս կողմէ աշխարհի ամէնէն բանուկ նաւահանգիստներուն հետ առեւարտական յարարութիւններ ունի չոզկնաւաւային կանոնաւոր գիծերով: Մէսածրոխ-Մարիթիմ, Ֆրէսինէ եւ Բաքէ ընկերութեանց չոզկնաւերով Մարսիլիոյ հետ, Լոյսի Աստարիական չոզկնաւերով Թրիէսպի հետ,

Անդրիական անհամար ընկերութեանց շողենաւերով Լծոն-տօնի ու Լիվըրքուլի հետ, Ռուսական գիծերով Օսեսայի հետ եւ Իտալական շողենաւերով Ճենովայի հետ կապուած ըլլալով՝ Կ. Պօլսի մեկնակէսն է միանգամայն Ֆրանսական, Անդրիական, Աւստրիական, Ռուսական, Ռումանական եւ Իտալական գիծերու որոնք կանոնաւորապէս կ'երթեւեկեն Տրապիզոն, Պաթուս, ինչպէս նաեւ Սեւ ծովու Եւրոպական եւ Ասիական նաւահանագիտները, եւ կայանն է Օսմանեան ընկերութեանց շողենաւերուն, որոնք Արչիպելագոսի, Միջերկրականի ու մինչեւ Կարմիր ծովու Օսմանեան նաւահանագիտները կը բանին :

Կ. Պօլսոյ առեւտրական ընդհանուր գործառնութիւնները միջին հաշուով տարեկան 10-12 միլիօն սակիի կը բարձրանան, եւ մէկ տարուան մէջ նաւահանագիտը մասնող ու ելլող նաւերուն թիւը կը հասնի 37,000ի, որոնց ներածած ու արտածած ապրանքներուն ծանրութիւնը 14 միլիօն թօնէլաթօ կը հաշուուի :

Ներածութիւններն են զաղթաբերք, ոգելից բմպելիք, արջառ, աղած միս, ձուկ, խալկար, ձկնորսութեան վերաբերեալ զանազան նիւթեղէններ, սպունգ, կաշի, բրդեղէն, բամպակեղէն եւ ուրիշ հիւսուածքներ, մետաքսեղէն, զգեստ, բարիգեան սպորանք, զարդանիւթեր, ապակեղէն, երկաթեղէն, գէնք, զանազան մետաղներ, պողպատ, մեքենայ, թուղթ, գոնարեղէն, կահ կարասի, եւայլն :

Իսկ արտածութիւններն են ընդհանրապէս Բուսէլիի եւ Անատօլուի ներքին քաղաքներէն եկած երկրագործական բերքեր ու նախնական նիւթեր, ինչպէս բուրգ, մետաքս, բոթոթ, բամպակ, թիֆթիկ, արմտիք, ձէթ, իւզալից հունտեր, խողկաղին, դմնիկի հա-

տիկ(1), մեղրամոմ, աֆիօն(2), խունկ, դաղի խէժ(3), տորոն, վարդի իւղ, սալէպ(4), եղան, ոչխարի ու գոմէշի եղջիւր, արծու մազ, նապաստակի մորթ, ոչխարի մորթ եւ աղիք(5), պատուական գորգեր, ծովափրփուր, եւայլն :

Կ. Պօլսէն արտածուած գորգերու գլխաւոր տեսակները կուգան Ռուսական, Պարսկական, Աֆղանական եւ Անատօլական գաւառներէ : Ռուսաստան կը մատակարարէ Շիրվանի, Պաքուի, Գարապաղի, Սոււմաքի, Քազաքի եւ Տէրպէնտի գորգեր : Պարսկաստան կը մատակարարէ Թէպրիզի, Քիրմանի, Ֆէրաղանի եւ Խօրասանի գորգեր ու սէճճատէներ : Վերջերս մանաւանդ սկսան շատ փնտուել «Հէրիզ» անուն Պարսկական նոր

(1) Դմնիկի հատիկը (graine jaune) Փոքր Ասիայէն կուգայ եւ Պօլսէն կը զրկուի Եւրոպա, մանաւանդ Անգլիա, վերջերս նաեւ Ռուսաստան :

(2) Աֆիօնը ամէնէն աւելի կը զրկուի Ամերիկա, և յետոյ Անգլիա, Ֆրանսա, Ռուսիա, Գերմանիա, Զուանտա Ամէնէն նուազ կ'աւնէ Աւստրիա, վասնզի հոն մորֆինի գործարաններ չկան, և զեղալածուներն ալ համեմատաբար շատ քիչ կը գործածեն :

(3) Գաղի խէժը կամ բիթրէն այլ և այլ որպիսութեամբ Փոքր Ասիայէն կուգայ Կ. Պօլսի, ուրիշ կը զրկուի Ամերիկա, Անգլիա, Ֆրանսա, Գերմանիա եւ Աւստրիա : Ֆրանսա և Գերմանիա շատ կը գնեն, Աւստրիա և Ռուսիա՝ քիչ : Ազնիւ տեսակները արկղի մէջ կը զրկուին, իսկ ամսան տեսակը պարկի մէջ : Քիթրէին արտածութեան կեդրոնը Պօլսի չէ այսուհետեւ, վասնզի մեծ մասը Մէրսինի և Պերուքի ճամբով կը զրկուի :

(4) Սալէպը Թօրազէն և Իսամէտունիէն կուգայ այլ և այլ որպիսութեամբ : 100էն մինչեւ 500 քիլօգրամ ծանրութեամբ ծրարներով Կ. Պօլսէն Եւրոպա կը զրկուի :

(5) Ոչխարի մորթը զլխաւորաբար Աւստրիոյ միջոցաւ ուրիշ երկիրներ կ'արտածուի. իսկ գառնուկի մորթն որ աւելի ամուս է՝ ամէնէն աւելի Անգլիա կը զրկուի :

Ոչխարէ աղիքը մեծ մասամբ Աւստրիա կ'երթայ. բայց Ռուսիա այժմ լուրջօրն տեսակները պատրաստելուն համար արտածութեան այս ճիւղը օրէ օր նուազելու վրայ է :

գործուածները , որոնք Ֆէրազանի գորգերուն հետ կը մըցին : Պելուծիստանէն կուգան հին Պարսկական գորգեր : Խիզա եւ Պուխարա կը մատակարարեն ընտիր գորգեր եւ սէճճատէներ : Տաճկաստան կը մատակարարէ քիլիմ , սէճճատէ եւ Չմիս ոնիոյ գորգ : Գլխաւոր գնողներն են Անգլիա եւ Ամերիկա , եւ յետոյ Աւստրիա , Գերմանիա , Ֆրանսա եւ Իտալիա :

Ռոսուրո Կ. Պօլսէն 72 մղոն եւ Կէլիպօլսէն 54 մղոն հեռաւորութեամբ՝ Մարմարայի վրայ ընտիր եւ ապահով նաւակայք մըն է : Ռօտտիթօ՝ Բուսէլիի արտադրութեանց կարեւոր շահաստանն է եւ բանուկ վաճառականութիւն ունի Աւստրիոյ , Ֆրանսայի , Իտալիոյ , Գերմանիոյ , Անգլիոյ , Պելճիգայի եւ Հօլանտայի հետ :

Արտածութիւններն են արմախք , թռչնակեր , բուրդ , մորթ , ձխախոտ , բժոժ , գինի , եւ այլն :

Կելիպօլսը Մարմարայի բերանը՝ Տարտանէլի նեղուցին Եւրոպական եզերքին վրայ բանուկ նաւահանդիստ մըն է , որուն նաւակայքը ընդարձակ է եւ շատ ապահով :

Ներածութեան ու արտածութեան վաճառականութիւնը կ'ըլլայ գլխաւորաբար Անգլիոյ , Ֆրանսայի , Իտալիոյ եւ Աւստրիոյ հետ :

Մոսանիա՝ Կէմէլիկի ծոցին մէջ՝ Պրուսայէն 28 քիլոմէր հեռաւորութեամբ Կիօքիկ նաւակայք մըն է զոր երկաթուղի մը կը միացնէ Պրուսայի հետ : Ունի ձիթապտուղի մեծ արտադրութիւն . նոյնպէս բազմաթիւ մանարաններ մետաքսի :

Կեմէլիկ՝ համանուն ծովածոցին վրայ ապահով նաւակայք մըն է՝ Պօլսէն 5 ժամ հեռաւորութեամբ : Գլխաւոր արտածութիւններն են ձիթապտուղ եւ շերամի խողակէ :

Պանսրմա Կ. Պօլսէն 62 մղոն հեռու , ունի կարեւոր վաճառականութիւն բամպակի , ցորենի , վարսակի ,

գարիի , եգիպտացորենի , աֆիոնի , խողկաղինի , աղած ձուկի , Պօրառիտի հանածոյի եւ այլն :

Իզմիթ համանուն ծոցին խորը վաճառաշահ նաւահանդիստ է : Երկար ասին Փոքր-Ասիոյ կարեւորագոյն քաղաքներէն մին եղաւ եւ այսօր Նիկոմիդիոյ գաւառին վաճառականութեան կեդրոնն եւ Անատօլի բերքերուն արտածութեան կարեւոր նաւահանդիստն է , երկաթուղիով կապուած ըլլալով երկրագործական ներքին գաւառներուն հետ , մինչեւ Էնկիւրիւ եւ Քօնիա :

Իզմիտի ծոցը կ'այցելեն բազմաթիւ շոգենաւեր որոնք կը փոխադրեն Անատօլի երկաթուղիներուն բերած երկրագործական արտադրութիւնները : Ունի մեծ վաճառականութիւն ատաղձի եւ արմախքի :

Գլխաւոր արտածութիւններն են արմախք , խողակ , շերամի հունա , ձխախոտ , ընդեղէններ , եգիպտացորեն , կտաւատ , բուրդ , մրգեղէն , ձուկ , հաւ , հաւկիթ , պանիր , եւ այլն :

3. Արեւիկեղազոսի նաւահանգիստներ.

Կ. Պօլսէն յետոյ Եւրոպական Թուրքիոյ ամէնէն բանուկ նաւահանդիստն է Սեքսնիկ՝ (Արշիպեղազոսի վրայ , համանուն ծոցին խորը) :

Սեքսնիկ շատ ընդարձակ յարաբերութիւններ ունի գլխաւորաբար Անգլիոյ , Աւստրիոյ , Ֆրանսայի , Գերմանիոյ , ինչպէս նաեւ Իտալիոյ եւ Պելճիգայի հետ :

Իր գլխաւոր արտածութիւններն են ցորեն , գարի , եգիպտացորեն , ձխախոտ , գինի , վուշ , բամպակ , մորթ եւ ոչխարի բուրդ , որ Մակեդոնիոյ արտադրութեանց մէջ առաջին կարգերէն մին կը գրաւէ :

Անգլիական , Ֆրանսական եւ Աւստրիական շոգենաւերը Սեքսնիկ կը բերեն շաքար , խահլէ , կաշի , հանքային իւղեր , ըմպելիք , ամէն տեսակ տարազա գործուած ապրանքներ , երկաթեղէն , եւ այլն :

Սեւանիկէն յետոյ Օսմանեան Կայսրութեան ամէնէն վաճառաշահ նաւահանգիստն է Իզմիր՝ (Արշիպեղագոսի Ասիական եզերքին վրայ) որ շատ բանուկ առեւտուր եւ ընդարձակ յարաբերութիւններ ունի գրեթէ բոլանդակ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի հետ, եւ ընդհանուր մթերանոցը կը համարուի Անաստուրի բերքերուն, ինչպէս նաեւ Եւրոպայէն ներածուած ապրանքներու եւ գաղթաբերքերու :

Պատմական փաստուոր անցեալի մը եւ աշխարհագրական նպաստաւոր դիրքին շնորհիւ՝ իր առեւտրական յարաբերութիւնները կը տարածուին ոչ միայն սահմանափակ, այլ եւ սահմանակից մէկ քանի նահանգներու ինչպէս նաեւ Արշիպեղագոսի բազմաթիւ կղզիներուն վրայ : Իզմիրէն մեկնող երկաթուղիի կրկին գիծերը, որոնք հետզհետէ աւելի ներսերը կը տարածուին, պայծառապայն ապագայ կը խոստանան այս կեդրոնին, եւ անոր նորանոր վաճառատեղիներ կը պատրաստեն : Արդէն մեծ քանակութեամբ կ'արտածէ բամբակ, ծխախոտ, աֆիօն, խոզկաղին, չամիչ, թուզ, ցորեն, գարի, կորեակ, բակլայ, ձէթ, կիճիթ, մատուռակ (1), զխոտոր, գաղի խէժ (քիթրէ), տորոն, ուլի եւ դառնուկի մորթ, բուրդ, թիֆթիկ, մետաքս, աշխարհի ամէնէն համբաւաւոր գորգերն ու սէճճատէները (2), այլ եւ այլ հանքային արտադրութիւններ, եւ այլն :

(1) Միայն Չմիւսիոյ նաւահանգիստէն կ'արտածուի տարին 9000 տակառ մատուռակի հիւծ (մէն մի տակառը 100 քիլօկրամնոց), եւ 60,000 հակ ալ արմատ : Այտնի վիլայէթին բոլոր նաւահանգիստներէն միանգամայն արտածուած բանակութիւնն է 21,000 տակառ մատուռակի հիւծ եւ 80,000 հակ ալ արմատ :

(2) Իզմիրի նաւահանգիստէն Եւրոպայի եւ Ամերիկայի համար կը բեռնուի տարին 3000 հակէն աւելի գորգ եւ սէճճատէ, 250,000 լիբայի արժողութեամբ :

Փոխադարձաբար կը ներածէ անդլիական բամպակեղէններ, ֆռանտական մետաքսեղէններ եւ ասուեղէններ, գերմանական բանուածներ, աւստրիական ապակեղէններ, կարասի, փերեզակի սպրանքներ, երկաթեղէն, գոհարեղէններ, խանիչ, շաքար, բրինձ, սուսական կարագ, քարիւղ, եւ վերջապէս ուրիշ բազմաթիւ ձեռագործներ, որոնց գրեթէ բոլորին սլ նախնական նիւթերն արդէն ինք կը մատակարարէ :

Սեւանիկէն եւ Իզմիրէն յետոյ Արշիպեղագոսի կարեւոր նաւահանգիստներն են Գաւլալա եւ Տէտէ Աղաձ, ու կղզիներէն՝ Թէնէասո, Միախլի, Քիոս եւ Հոռոս :

Գաւլալա Սեւանիկի կուսակալութեան երկրորդական նաւահանգիստն է, ուրիշ կ'արտածուի մեծ քանակութեամբ ծխախոտ, ինչպէս նաեւ արմախք, բուրդ եւ բամպակ :

Տեհե Աղաձ որ երկաթուղիով միացած է Էտիրնէի հետ՝ կրնայ նկատուիլ Էտիրնէի կուսակալութեան գլխաւոր նստահանգիստը : Կարեւոր է գլխաւորաբար արմախքի եւ աղած ձուկի վաճառականութիւնը :

Թեհեոս Տարտանէլի նեղուցին մօտ փոքրիկ կղզի մըն է, ուր չողենաւերն առօրեայ երթեւեկութիւն ունին : Կ'արտածէ պատուական կարմիր գինի, նոյնպէս քայախ եւ օղի :

Միսիլլի Արշիպեղագոսի գեղեցկագոյն կղզիներէն մըն է. ունի երկու մեծ ծովախորշեր որոնք կը ձեւաչնեն երկու բնական սքանչելի նաւահանգիստներ : Միախլի կ'արտածէ գլխաւորաբար ձէթ, նոյնպէս գինի, չամիչ, թուզ, անիսոն եւ այլն :

Քիոս Իզմիրի դիմացը Արշիպեղագոսի մեծագոյն

կղզիներէն մին է : Քիտսի բեւեկիր (թիրէմէնթին) մեծ արժէք ունի : Գլխաւոր արտածութիւններն են լեմոն , նարինջ , նուշ , ձիթապտուղ , անխոն , մաստիքա եւայլն :

Հոռոտ Արշիպեղագոսի գեղեցկագոյն կղզիներէն մին է , եւ ունի երկու նաւահանգիստ որոնք ասիական եզերքին ու մօտակայ կղզիներուն առեւտրական մթերանոցներն են : Ծովեզրին վրայ սպունգի կարեւոր արտորութիւն կ'ըլլայ , որուն մեծ մասը կը զրկուի ձրանոսա եւ Անգլիա : Այս կղզիին նուրբ սպունգը շատ յարգի է :

Բոլոր այս կղզիներն եւ ուրիշներ՝ որ Փոքր Ասիոյ ծովեզրին մօտ ցրուած են , կրկին կարեւորութիւն ունին նախ իբր դադար Արշիպեղագոսի մեծագոյն գիծերուն — մանաւանդ աւստրիական Լոյտի եւ Փռանսական Մէսաժըռի ընկերութեան չոգեհաւերուն — եւ ապա իբր արտադրող երկիրներ , որոնք բաւական կարեւոր վաճառականութիւն ունին գինիի , ձէթի , մրգեղէններու , սպունգի եւայլն :

4. Միջերկրականի ծովեզրեր.

Միջերկրականի ծովեզրին վրայ կը գտնուին Ասիական Թուրքիոյ հետեւեալ նաւահանգիստները. Ատալիա , Մէրսին , Իսկէնաէրուն , Լադաքիա , Թրիփոլի , Պէրութ եւ Եաֆա , որոնց մէջ Իսկէնաէրուն եւ Պէրութ առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցող նաւահանգիստներ կը համարուին :

Մերսին՝ Քօնսայի եւ Ատանայի նահանգներուն , մասնաւորապէս Թարսուսի եւ Ատանայի նաւահանգիստն է : Բաւական բարգաւաճ վիճակ մը ունի իր վաճառականութիւնը Եւրոպայի , գլխաւորաբար Ֆրանսայի հետ :

Իր գլխաւոր արտածութիւններն են բամբակ , բուրդ , ցորեն , գարի , կիճիթ , կաւաւա , աորոն , մեղրամոմ , քիթրէ եւայլն :

Իսկէնսերուն բովանդակ Սուրիոյ կարեւորագոյն նաւահանգիստն է համանուն ծովածոցին խորը , ուր կուգան ամբողջով Ասիական Թուրքիոյ հարաւային գաւառներուն , Քիւրտիստանի , Միջագետքի , Իրագ Արէպիի ու Պարսկաստանի արտադրութիւնները :

Կ'արտածէ գլխաւորաբար բուրդ , գլխոթ , արմաթք , կիճիթ , խաշխաշի հունա , խոզկազին , մորթ , մարօքէն , կարագ , ձէթ , օճառ , մատուտակի արմատ , նուշ , նարինջ եւայլն :

Իսկէնաէրունի ծոցը 55 քիլօմէթր երկայնութիւն եւ 25 քիլօմէթր լայնութիւն ունենալով , իր մէջ կը պարունակէ «Եռամուրթալըք» կոչուած համբաւաւոր նաւակայքը :

Պերս Օսմանեան Պետութեան ամէնէն վաճառաշահ քաղաքներէն մին եղած է՝ մանաւանդ նաւահանգրտին ու քարափին շինութենէն ի վեր , որոնք զուտ եւրոպական երեւոյթ մը տուած են անոր :

Բովանդակ Սուրիոյ կուսակալութեան ստաջիննաւահանգիստն ըլլալով Պէրութ՝ կարեւորագոյն շահաստանն է միանգամայն Միջագետքի , Իրագ Արէպիի , Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի վաճառականութեան , եւ կանոնաւոր յարաբերութիւն ունի հարաւային Եւրոպայի մեծագոյն նաւահանգիստներուն , մասնաւորապէս Մարսիլիոյ հետ :

Արտածութիւններն են մետաքս , խոզակ , կիճիթ , բուրդ , ձէթ , գլխոթ , քրքում , սակամանի , դժնիկի

հատիկ , կանեփհատ , սուժաք , ծխախոտ , բամպակ , մետաքսեղէն հիւսուածոյ , ծիրանի կուտ , եւայլն :

Իսքէնտէրունի եւ Պէրուլի միջեւ կը գտնուին Սուրբոյ ուրիշ երկու երկրորդական նաւահանդիսաները՝ Լաղաքիա եւ Թրիփօլի :

Լաղաքիա աւելի Իսկէնտէրունի մօտ՝ բաւական բանուկ նաւահանդիսատ է , ուր կ'երթեւեկեն կանոնաւորապէս Լոյտի , Մախսուսէի , Մէսափընի-Մարիթիմի եւ ուրիշ ընկերութեանց շոգենաւեր :

Լաղաքիա կ'արտածէ արմտիք , ձէթ , ծխախոտ , մատուտակ , թուզ , բնասպիա , հաւկիթի դեղնուց :

Թրիփօլի՝ աւելի Պերուլի մօտ՝ ապահով նստակայք մըն է եւ կայան՝ աւստրիական , ռուսական , ֆրանսական , անգլիական , եգիպտական եւ այլ ընկերութեանց շոգենաւերուն , որոնք կանոնաւոր երթեւեկութիւն ունին այս նաւահանդիսար :

Թրիփօլի միտնդամայն բնական նաւահանդիստն է Դամասկոսի կուսակալութեան երկու կարեւոր եւ ճարտարարուեստական քաղաքներուն , Համաի եւ Հօմսի :

Արտածութեան գլխաւոր նիւթերն են մետաքս , սպունգ , օճառ , ձէթ , արմտիք , բամպակ , ընդեղէն , մատուտակի արմատ , կիարոն , լեմոն , նարինջ , չամիչ , Հօմսի մետաքսէ եւ բամբակէ հիւսուածներ , հաւկիթի դեղնուց , ոսկոր , քուրջ , եւայլն :

Եսփա՝ միակ նաւահանդիստն է Պաղեստինու երկրին , 70 քիլօմէտրի հեռաւորութիւն մը ունենալով Երուսաղէմէն , որուն հետ կապուած է երկաթուղիի կարճ զիծով մը : Ունի բաւական կարեւոր վաճառականութիւն ձէթի , կնճիթի , ցորենի , գարիի , կորեկի :

բուրդի , նարնջի (տարեկան արտածութիւն 350 հազար արկղ) , թարմ պտուղներու (ձմերուկ , եւայլն) , եւ բարեպաշտական առարկաներու , ինչպէս համրիչ , խաչ , եւայլն : Ունի նաեւ օճառի գործարաններ , որոնց արտադրութիւնները կը ղրկուին գլխաւորաբար Եգիպտոս :

Միջերկրականի վրայ կը գտնուին նոյնպէս Ափրիկեան Թուրքիոյ երկու գլխաւոր նաւահանդիստները՝ Թարապլուս եւ Պէնկազի :

Թարապլուս՝ կեդրոնական Ափրիկէի հեռաւոր երկիրներուն սահմանուած եւ բոլորական ապրանքներուն գլխաւոր մթերանոցն է : Նաւահանդիստը բաւական ընդարձակ է եւ սակայն փոթորկի ամենադոյզն նշան մը տեսնուելուն , նաւերը կը ստիպուին բացը ելլել ծովեզրին վրայ շնտուելու համար :

Երկրին ներսերուն հետ կը հաղորդակցի կարաւաններով , որոնք անապատը կը կտրեն կ'անցնին հանդիպելով Ֆէզղան , ուրկէ կ'երթան Պուրնու , Սուտանի գլխաւոր քաղաքը :

Թարապլուս բաւական բանուկ թռանդիղի վաճառականութիւն ունի Արեւելքի , Մալդայի , Թունուզի , Լիւօնայի , Ճննուլայի , Մարսիլիոյ , Լօնտօնի , Թրիէսդէի , Կ. Պօլսոյ եւ Գերմանիոյ նաւահանդիստներուն հետ :

Թարապլուսի արտածութիւններն են կեմեղէն (սաղ) , արջառ , բուրդ , արմառ , բորակ , մեղրամոմ , պղպեղ , նարինջ , լեմոն , հաւկիթ , սեխ , ջայլեամի փետուր , կնիւնէ փսիաթներ , ամէն տեսակ մորթ , արմտիք , ձէթ , մետաքսէ եւ բուրդէ էրամներ եւ կերպասներ , եւայլն :

Պենկազի՝ գլխաւոր նաւահանդիստն է համանուն կուսակալութեան եւ Ուստայի շրջականներուն (Կեդրու-

նական Ափրիկէ), ուրկէ կը ներածուին ջայլեամի փետուր, փղոսկր, եւայլն : Ետտ սիրուն բնական նաւահանգիստ մըն է Պէնկազի, որ սակայն պղտիկ տարողութեամբ նաւեր միայն կրնայ հիւրընկալել . մեծ տարողութիւն ունեցող նաւեր բացը կը կենան՝ փոթորկի ատեն ծովեզրը չիյնալու համար :

Արտածութեան գլխաւոր նիւթերն են կարագ, աղ, սպունգ, այծու մորթ, փղոսկր, ջայլեամի փետուր, բուրգ, մորթ, ներկի փայտեր, եզ, ոչխար, ձի եւ ուղտ :

5. Ադրիակահի ծովեզր.

Այս ծովեզրին վրայ կը գտնուին յիշատակութեան արժանի 3 նաւահանգիստներ, Բրէվէզա, Ավլճոնա եւ Տիւրացցո :

Բրէվէզա գեղեցիկ նաւահանգիստ է Արդայի ծոցին բերանը . կարեւոր վաճառականութիւն ունի ձէթի, համբաւաւոր սեւ ձիթապտուղի, բուրդի, ազած ձուկի, մորթի, պանիրի, ձկնկիթի, խոզկաղինի, մայրի փայտի, գիտորի, եւայլն :

Տիւրացցո Շքոտրայի կուսակալութեան կարեւորագոյն նաւահանգիստն է :

Շքոտրայի կուսակալութիւնը բարձրաբերձ անտառներ պարունակելուն՝ Տիւրացցո կ'արտածէ մեծ քանակութեամբ փայտ եւ ատաղձ որ ձենովա, Մալգա եւ Թունուզ կը զրկուին :

6. Կարմիր ծովու նաւահանգիստներ.

Կարմիր ծովու արեւելեան եզերքին վրայ կը զբոսնուին Արարիոյ երեք գլխաւոր նաւահանգիստները, ձիառէ, Եամպօ եւ Հօտէյտա :

Ճիսսե Հիճազի կուսակալութեան նաւահանգիստն է որ ուղղակի յարաբերութիւն ունի Հնդկաստանի, Զանգիպարի, Ափրիկեան ծովեզերքներու, Սուաքինի, Մասուայի, Ատէնի, Եգիպտոսի, Անգլիոյ, Փաննասյի, Աւստրիոյ եւ Հօլանտայի հետ :

Արտածութեան գլխաւոր նիւթերն են սատափ, բուստ, խէժ, դեղին մեղրամոմ, կրիայի պատեան, այծի եւ ոչխարի մորթ, որոնք կը զրկուին Նիւ Եօրք, Լճնտօն, Մարսիլիա եւ Թրիէսդ, Կ'արտածէ նաեւ արմաւ, նուշ, կարագ, ածուխ եւ մեղր, որոնք կը զբոսնուին Կարմիր ծովու դանազան նաւահանգիստները :

Եամպօ Մէտինէի նաւահանգիստն է եւ ուխտագնացութեանց ատեն բաւական ոգեւորութիւն կը ստանայ :

Հօտէյտա Եէմէնի նահանգին միակ նաւահանգիստն է եւ Կարմիր ծովու առեւտրական կարեւորագոյն քաղաքը : Եէմէնի արտագրած խահվէն զրեթէ այս քաղքին մէջ միայն կը ծախուի :

Ներածութեան վաճառականութիւնը շատ բանուկ է . Հօտէյտա նաւակայք չունի . չոգենաւերը քիչ անգամ կը մօտենան, բացի Մախսուէիններէն :

Մեծ արտածութիւն ունի խահվէի, որ կը զրկուի Մարսիլիա, Լճնտօն, Ամբրիկա, Եգիպտոս, եւ որուն տարեկան արտագրութիւնը՝ բովանդակ կուսակալութեան մէջ, կը հաշուուի 6 միլիօն քիլօկրամ :

7. Պարսից ծոցին նաւահանգիստներ.

Այս ծովեզրին Օսմանեան Կայսրութեան վերաբերող մասին վրայ էլ-Հաթիֆ, Գուլէթ, Փալ նաւա-

հանգիստները կան թէեւ, բայց վաճառականայէս մեծ կարեւորութիւն ունեցող նաւահանգիստն է միայն Պասաւ, ծովեզրէն 90 քիլոմէրներուք՝ Շաղ-էլ-Սրապ գետին աջ եզերքին վրայ, որ նաւարկելի է 2000 տակառաջաի ատրողութեամբ նաւերու համար :

Ընդարձակ վաճառականութիւն ունի Եւրոպայի, Պարսկաստանի ու Հնդկաստանի հետ :

Գլխաւոր արտածութիւններն են ցորեն, դարի, բրինձ, արմաւ, մորթ, բուրդ, ինչպէս նաեւ ոչխար եւ ընտիր ձիեր :

Ամէն տարի սեպտեմբերի սկիզբէն մինչեւ դեկտեմբերի վերջը վաճառականութեան համար Պարսկաստանի ու Հնդկաստանի ծովեզրերէն բազմաթիւ նաւեր ու Պաղտատի, Մուսուլի եւ Միջագետքի կողմերէն ալ խիստ շատ նաւակներ ու կարաւաններ Պասաւ կուգան. եւ այս ամիսներուն մէջ քաղաքին առեւտուրը շատ բանուկ կ'ըլլայ :

Վ Ե Ր Ձ

Ն Ի Ի Թ Ե Ր Ո Ւ Ց Ա Ն Կ

Գ Լ Ո Ւ Ե Ա .

ԲՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վերոպական Թուրքիա 1

Ծովափունք — Հողին բարձրութիւնը — Ջրագրութիւն — Լիճեր

Ասիական եւ Աֆրիկեան Թուրքիա 8

Ծովափունք — Հողին բարձրութիւնները — Ջրագրութիւն — Լիճեր

Գ Լ Ո Ւ Ե Բ .

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետական ծագութիւն 19

Յեղ — Կրօնք

Կառավարութիւն եւ վարչութիւն 22

Կառավարութիւն — Բաղաբային վարչութիւն — Դատաստանական վարչութիւն — Զինուորական վարչութիւն — Ծովային զօրութիւն — Հասարակաց կրթութիւն — Կրօնական վարչութիւն

Գ Լ Ո Ւ Ե Գ .

ԵՐՐՈՊԱԿԱՆ ԹՈՒՐԳԻՆՑ ԿՈՒՍԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Կ. Պոլսոյ կուսակալութիւն 29

2. Էտերնէի կուսակալութիւն 33

3. Սելանիկի կուսակալութիւն 35

4. Մանասթըրի կուսակալութիւն 37

5. Բոսովայի կուսակալութիւն 38

6. Շրտարայի կուսակալութիւն 39

7. Եաննայի կուսակալութիւն 40

Գ Լ Ո Ւ Ե Դ .

ԱՍԻԱԿԱՆ ԵՒ ԱՓՐԻԿԵԱՆ ԹՈՒՐԳԻՆՑ ԿՈՒՍԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Իզմիտի զաւառ 42

2. Խիւտազէնափեարի նահանգ 44

3. Պիլայի զաւառ 51

4. Այտընի նահանգ 52

5. Օսմանեան Արշիպեղագոս 56

6. Բոնիայի նահանգ 59

7. Ատանայի նահանգ 62

8. Էնկիւրիի նահանգ 64

9. Դասթմունիի նահանգ 68

10. Տրապիզոնի նահանգ 71

11. Սըվազի նահանգ 74

12. Էրզրումի նահանգ 78

13. Վանայ նահանգ 80

14. Պիժլիս 82

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 60, Էսկի-Չապրիե ասսեսի, 60

ՀՐԱՆԴ Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ

Պատկերազարդ Նոր Աւստրալիայի

Միջին Դասերացք, 1902, 240 էջ, գին 5 դրոշ

Մտնենքու չոր թուարկութիւններէ և առանց մեծոտի բով բովի շարուած ծանօթութիւններէ բոլորովին տարբեր ուղղութիւնով գործ մը, որ ուրախ ենք ընելու իր արժանի ընդունելութիւնը զտաւ մեր մամուլին և բոլոր կարեւոր վարժարաններու մէջ:

Հոս կ'արտատպենք մէկ քանին միայն այն կարծիքներուն զորս մամուլը յայտնած է մեր այս գործին նկատմամբ, և որոնք ամէն բացատրութենէ աւելի յստակօրէն ցոյց պիտի տան ինչ նոր փորձի որ ձեռնարկածու յաջողած ենք:

... Ստոյգ է որ հնաւանդ սով պատրաստուած աշխարհագրութեան նոր դասագրոց պէտք չէին զգար մեր կրթարանները, սակայն նորագոյն սով պատրաստուած դասագրոց — ինչպիսի է մեր առաջիկայն — պահանջը զգալի էր մեր մէջ. և ահա այս Թերին է որ կը յնու ըստ մասին՝ առաջին անգամ Պր. Զ. Խանճեանի հրատարակած Միջին Դասու Աշխարհագրութեան դասագիրքը:

... Նորոյն աշակերտը այս համառոտ տեսութեամբ ընութեան ամէն զաղտնեաց վրայ մեկին և ամիսի տեղեկութիւն կը տտանայ, մանաւանդ որ դասագրքիս մէջ շատ պարզ օրինակներով պարզուած և պատկերներով դիւրըմբռնելի է եղած:

... Առաջիկայ դասագրքիս մէջ ճշգրիտ կը ջանացած է միայն այն աշխարհագրական տեղերը յիշատակել, որոնք հարկ են յիշուիլ ամէն մէկ երկրի կամ գաւառի մասին ընդհանուր ու պայծառ զաղափար մը տալու համար: Դասագրքիս ամէնէն աւելի զնահատելի կողմն է իր համառոտ բովանդակութեան մէջ տուած բազմակողմանի ծանօթութիւնները, որոնք օգտի և շահեկանութեամբ ալ կրնան կարդացուիլ:

Զ. Գ. ԳԱԼ. — Հանդես Անտոեայ, քիւ 5 Մայիս, 1902

15. Տիրապէքիք	84
16. Մամուրէթ-իւլ-Ազիզ	85
17. Հալէպ	87
18. Պէրու	91
19. Լիբանան	93
20. Երուսաղէմ	94
21. Սուրիա	95
22. Ջու	97
23. Մուսուլ	98
24. Պարտատ	100
25. Պասրա	102
26. Հիճազ	104
27. Ելմէն	107
28. Թարապուս	108

Գ Լ Ո Ւ Ե Ե .

ԻՆՔՆՕՐԷՆ ԳԱԻԱՌԵՆԵՐ

Պուլկարիա	112
Քաղաքական աշխարհագրութիւն — Տնտեսական նկարագիր — Ծարտարարուեստ — Վաճառականութիւն	
Սաւոս	119
Կիպրոս	121
Կրետէ	122
Եգիպտոսի փոխարքայութիւն	124

Գ Լ Ո Ւ Ե Զ .

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երկրագործութիւն	133
Բնական յարմարութիւն — Անտառները — Մանրական մշակութիւններ — Ծառանման մշակութիւններ — Արուեստական մշակութիւններ	
Կենդանական հարստութիւն	143
Պաճարաբուծութիւն — Որոտրոցութիւն և ձկնորսութիւն — Ամիսփում երկրագործական արտադրութեան	
Ճարտարուեստ	154
Հանքային հարստութեան ծագող ճարտարարուեստներ — Բուսային հարստութեան ծագող ճարտարարուեստներ — Կենդանային հարստութեան ծագող ճարտարարուեստներ	
Վաճառականութիւն	163
Հաղորդակցութեան միջոցներ — Արտաքին վաճառականութիւն — Վաճառականական նաւերու թիւը — Նաւահանգիստներ — Սե ծովու նաւահանգիստներ — Մարմարայի ծովեզր — Արշակեղազոսի նաւահանգիստներ — Միջերկրականի ծովեզրեր — Ադրիականի ծովեզր — Կարմիր ծովու նաւահանգիստներ — Պարսից ծոցին նաւահանգիստներ	

... Նախնական ծանօթութիւնները, ... երկրի շարժումները, երկրին կազմութիւնը, երկրագունտին մեծ բաժանումները, ծովազրութիւնը, մթնոլորտի խառնուրդ կազմութիւնը, օդերեւոյթներ, կլիման և անոր ազդեցութիւնը բուսականութեան և կենդանիներու վրայ, տղուն հասկնալի լեզուով բացատրուելէ զատ, իրրև գիտական հատուածներ ունին արժանիքն ալ:

... Ազգագրական մասը որ շատ զիրքերու մէջ անտես առնուած է, Տոխ է հոս:

... Քաղաքական Աշխարհագրութեան մէջ ալ յայտնի կ'երեւայ թէ հեղինակը շատ լրջօրէն աշխատած է իր աշխատութիւնը կարելի եղածին չափ ամփոփ, յտակ և ճիշդ ընելու:

... Մեր համառօտ ակնարկէն երեւցաւ թէ մեր դպրոցներու համար ամէն կերպով յանձնարարելի գործ մըն է աս, և կը յուսանք թէ աշխարհագրութեան պէս դժուար գիտութիւն մը հրապուրիչ և մատչելի ընելու իր ջանքովը պիտի կրնայ նոր շրջան մը բանալ այս գիտութեան դասաւանդութեան մէջ:

Գ. Խ. — Արեւելք, թիւ 4824, 1901 Ռեկտ. 21

Աշխարհագրական կոկիկ դասագիրք մ'է, 240 մեծադիր էջերէ բաղկացած, և զարդարուած 34 բաւական ինամատիպ պատկերներով: ... Հեղինակը խնամք տարեր է զիրքը պատմական տեղեկութեամբ Տոխացնել, և շանացեր է ամէն աշխարհագրական բացատրութիւնը բնական և զիրքը մըրոնելի ոճով բացատրելու:

Բագմալիւ, թիւ 5 Մայիս 1902

... Այս անգամ ճշմարիտ ուրախութիւն մը կը զգանք Թղթատելով այս գիրքը, որ մեր մէջ առաջին և յաջող փորձն է, և որ պատրաստուած է աշխարհագրութեան նոր ըմբռնումներու համաձայն:

... Մասնաւոր շահեկանութիւն մը ունի ծովերուն նուիրուած գլուխը. ուր ամփոփ կերպով բացատրուած են բոլոր այդ հեղուկ տարրին երեւոյթները, և ինչ անճուն դեր որ կը խաղան անոնք ընդհանուր աշխարհի կեանքին մէջ:

Շատ շահեկան հատոր մըն է ասիկա, գիտակից ու լուրջ կերպով մը պատրաստուած: Շատ գեղեցիկ է ընդհանուր ուղղութիւնը և նիւթերու դասաւորութիւնը:

Գ. Զ. — Բիւրակն, թիւ 51, 1902

Ալ պէտք չենք տեսներ մեր կողմէ ո և է բան աւելցնելու. վերոյիշեալ արտատպումները բաւական են բացատրելու այն ուղղութիւնը որու հետեւած ենք այս դասագիրքին պատրաստութեանը մէջ:

7508

0003644

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0003644

†

ԳՐԱՎԱՅՍՈՒ - ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

ՆՇԱՆ — ՊԱՊԻԿԵԱՆ

60, Էսկի-Չապիյե Ասսեսի, 60, Կ. Պոլիս

ԿՆԿՐՈՆԱՏԵՂԻ

Հայերեն, թուրքերեն եւ ֆռանսերեն ամեն տեսակ
հրատարակութիւններու:

Նոյն հեղինակին

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԿ ԵՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Միջին դասընթացք, 1902, 16 ամալ 240 էջ. Գին 5 դր.

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԹՈՒՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

8-ամալ 239 էջ. 1899:

Գին 10 դր.

Հետզնետ պիտի հրատարակուին

Նոյն հեղինակին

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԳԱՍՂՆԹԱՅՔ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Տիեզերական ծանօթութիւններ — Աշխարհագրական բառեր
— Համառօտ նկարագրութիւն — Փաղաքական աշխարհագրութիւն:

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԳԱՍՂՆԹԱՅՔ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Բնական, Առեւտրական, Տնտեսական եւ Փաղաքական ընդհանուր նկարագրութիւն:

Գին 5 Դր.

معارف نظارت جليله سنك ۲۱ صفر ۳۱۹ و ۲۷ مارت ۳۱۷
تاریخی و ۱۳۶ نومرولی رخصتنامه سیله طبع اولنمشر